

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

ДОСЛІДЖЕННЯ
З ЛЕКСИКОЛОГІЇ І ГРАМАТИКИ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Випуск 13

*Збірник наукових праць
за редакцією д-ра філол. наук, проф.
А. М. Поповського*

Дніпропетровськ
2013

УДК 811.161.2(082)

ББК 81.411.1я5

Д 70

Збірник є науковим виданням, у якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата філологічних наук (постанова президії ВАК України № 1–05/6 від 16.12.2009) [див. Бюлетень ВАК України. – 2010. – № 1]

*Рекомендовано до друку вченою радою
Дніпропетровського національного університету ім. Олесь Гончара*

Рецензенти:

д-р філол. наук, проф. **В. С. Калашник**
(Харківський національний університет ім. В. Каразіна);
д-р філол. наук, проф. **Т. С. Пристайко**
(Дніпропетровський національний університет ім. Олесь Гончара)

Редакційна колегія:

д-р філол. наук, проф. **А. М. Поповський** (відп. редактор), д-р філол. наук, проф. **В. О. Горпинич** (заст. відп. редактора), д-р філол. наук, доц. **Ж. В. Колоїз**, д-р філол. наук, проф. **І. І. Меншиков**, д-р філол. наук, проф. **О. І. Панченко**, д-р філол. наук, проф. **І. С. Попова**, д-р філол. наук, проф. **Ю. Ф. Прадід**, д-р філол. наук, проф. **О. А. Семенюк**, канд. філол. наук, доц. **М. С. Ковальчук**, канд. філол. наук, доц. **Н. В. Левун**, канд. філол. наук, доц. **І. П. Мамчич** (відп. секретар), **Яна Пекаровічова**, канд. філол. наук, доцент (Університет Коменського в Братиславі)

Д 70 Дослідження з лексикології і граматики української мови: зб. наук. пр. / за ред. проф. А. М. Поповського. – Дніпропетровськ: Видавець Біла К. О., 2013. – Вип. 13. – 176 с.

У збірнику подаються результати наукових досліджень структурних та функціональних особливостей одиниць лексико-фразеологічного і граматичного рівнів української мови з проекцією їх на різні сфери комунікації.

Для науковців, викладачів, аспірантів і студентів, учителів.

**Редакційна колегія не завжди поділяє позицію авторів
За зміст статті та точність викладеного матеріалу відповідальність
покладається на авторів**

Усі права застережено

Використання матеріалів – з дозволу редакційної колегії

© Дніпропетровський
національний університет
ім. Олесь Гончара, 2013

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАГАЛЬНОГО МОВОЗНАВСТВА

УДК 811.161.2'36-112

Ю. В. Козіна

ЗНАХІДНИЙ-РОДОВИЙ ЯК ОСНОВНИЙ ЗАСІБ МАРКУВАННЯ НАЗВ ІСТОТ (ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ)

Розглянуто функції генітива та акузатива крізь призму вираження ними значень істот/неістот та проаналізовано можливі причини заміни старої форми знахідного відмінка новою, омонімічною родовому, в іменниках на позначення живих предметів.

Ключові слова: категорія істот/неістот, функції родового відмінка (заперечний, партитивний, потенційного агенса), категорія перехідності.

Рассмотрены функции генитива и аккузатива сквозь призму выражения ими значений одушевленности/неодушевленности и проанализированы возможные причины замены древней формы винительного падежа новой, омонимичной родительному, в именах существительных, обозначающих одушевленные предметы.

Ключевые слова: категория одушевленности/неодушевленности, функции родительного падежа (отрицательный, партитивный, потенциального агенса), категория переходности.

The article describes the functions of the genitive and accusative through the prism of their expression animation/inanimation and analyzed the possible reasons for the replacement of the old accusative forms by new genitive ones in animated nouns.

Keywords: animate/inanimate category, the functions of the genitive (negativus, partitivus, potential agent), category of transitivity.

Функціонування знахідного відмінка у формі родового – факт загальноновизнаний серед мовознавців. Натомість, генеза заміни давньої форми знахідного відмінка формою родового на позначення назв істот до цього часу остаточно не досліджена. Нині вивчення цього питання можна класифікувати за двома напрямками. Одні вчені (А. Мейє, К. Мюленбах, В. Вондрак, П. Кузнєцов,

---

© Козіна Ю. В., 2013

Л. Якубинський) зводили сутність процесу до морфологічної аналогії. Згідно з цією концепцією розмежування форм відмінків об'єкта та суб'єкта дії, що існувало в займенниках уже в праслов'янський період могло бути перенесене на інші частини мови, зокрема на іменник, за аналогією. Представники синтаксичної концепції появи форми знахідного-родового (Е. Беренекер, Г. Хабургаєв, О. Шахматов) розглядають знаковий бік мови (фонетико-формальний рівень) у тісному зв'язку з семантико-синтаксичними функціями. Мовознавці наголошують на необхідності «перебудови» фонетичного плану вираження лексем унаслідок настійної потреби в розрізненні форм підмета та додатка в реченні. У свою чергу, О. Томсон пояснює процес закріплення знахідного відмінка в формі родового з позицій семасіології [15, с. 245], що продовжує тезу М. Ломоносова, який свого часу практично довів розбіжності семантики відмінкових форм [9, с. 561].

Незважаючи на низку досліджень з цієї проблематики, причина заміни форми знахідного відмінка у функції прямого об'єкта формою родового при маркуванні назв істот і дотепер у мовознавстві чітко не окреслена і є певною мірою дискусійною.

Мета статті – обґрунтувати можливі причини заміни старої форми акузатива формами генітива при маркуванні назв істот.

На думку В. Виноградова, збіг акузатива і генітива в субстантивах на позначення істот – це найпоказовіша постійна ознака категорії істоти в мові [4, с. 83]. Проте така однозначна кваліфікація цього явища дещо імперативна, адже в мовознавстві панує теорія «понятійних категорій» [10], яка актуалізує семантичний бік мови та ігнорує граматичне вираження значення (різноманітні структурні засоби).

Семантичний напрям у сучасній лінгвістиці представлено численними працями А. Вежбицької. Основною тезою її робіт є те, що граматику кодує значення. На цій підставі дослідниця виділяє значення, граматикуалізовані в різних мовах світу у вигляді матриць пізнаваних конструкцій [3, с. 75]. Власне, йдеться про те, що граматикуалізовані значення в багатьох мовах світу створюють кілька сценаріїв, одним із яких є «перехідність». Розмежування перехідних та неперехідних конструкцій, що не є чітко вираженим, відіграє ключову роль у багатьох мовах. Так, сучасні знання про різні способи, за допомогою яких це розмежування

може проявлятися в мовах, формують певний «прототиповий сценарій» [Там само, с. 67], «прототипову перехідну дію» [17, I, с. 565], центральними в якій є три семантичні виміри (агенс, пацієнс, дієслово), і кожен із них відповідає одному базовому аспекту прототипової перехідної дії, а відповідно – одній ознаці прототипового перехідного речення [див.: 17].

Позиції А. Вежбицької збігаються з твердженнями Т. Гівона, а саме в тому, що прототиповий об'єкт перехідного дієслова є «безмовною неістотою» [17, I, с. 630]. Тобто, у такий спосіб прототиповий перехідний сценарій фіксує навмисну дію людини, протягом якої вона контролює «безмовні об'єкти» і впливає на них: *рубав дерево, ламає гілку, розводить вогонь, смажить м'ясо, будує притулок* тощо. Подібні дії настільки природні для виживання людей, що «основний сценарій є закодованим практично скрізь в граматиці людських мов» [3, с. 69]. Цікавим є той факт, що речення чітко не регламентовані в усіх аспектах прототипового сценарію, але «відхилення від будь-якого з них може зумовити зниження ступеня синтаксичної перехідності. Значення <...> пропонує максимальний контраст між двома аргументами предиката, одним активним (людина в ролі агенса), іншим пасивним (неживий об'єкт, що підпадає під навмисну дію)» [Там само, с. 68].

Пацієнси на позначення істот одержують у слов'янських мовах диференційоване відмінкове маркування (знахідний-родовий відмінок), у випадках, коли вони відступають від згаданого сценарію перехідності, адже «люди самі є потенційними агенсами й для них менш ймовірно отримання ролі повністю пасивних пацієнтів. Ймовірно, вони будуть або брати участь у дії, або противитися їй, а не залишатися осторонь» [Там само, с. 69]. За аналогією відбувається накладання семантики перехідного дієслова на назву істоти, виражену іменником. За концепцією О. Бондарка, семантика об'єктності тісно пов'язана із семантикою перехідності/неперехідності. Отже, відбувається відповідне їхнє перетинання [2, с. 41]. Відтак, істотність іменника перешкоджає дії повністю перейти на предмет через потенційну активність останнього. Іншими словами, семантика істоти, яку вміщує іменник, знижує ступінь синтаксичної перехідності, показником чого є генітивно-акузативна форма субстантива: ймовірно, саме об'єкт визначає характер дії.

Залежність граматичного вибору відмінка об'єкта від розподілу значень між перехідним дієсловом й іменником знаходить своє підтвердження і у роботах інших науковців [6; 14; 17]. Відштовхуючись від думки О. Потебні про два типи пасивності в мові [12], можна констатувати, що «форма родового відмінка указувала на неповну перехідність (неповного охоплення дією об'єкта), протиставляючись у такий спосіб знахідному відмінку з ознаками повної перехідності (охоплення дією об'єкта)» [6, с. 46]. Як наслідок, «використання форм одного відмінка (родового) у значенні іншого відмінка (знахідного) належить до синтаксичних виявлень мови» [7, с. 50–51]. До того ж категорія перехідності дієслова також не має власного показника й викристалізована саме за здатністю з'єднання з дієсловом іменника у формі акузатива. Зміна відмінкової форми прямого об'єкта сигналізує, насамперед, про зміну категорії перехідності, на чому наголошував В. Крисько, який простежив розвиток взаємодії категорії об'єкта із категорією транзитивності й дійшов висновків про завершення в сучасній мові тенденції «до усунення акузативно-генітивної перехідності за рахунок додаткового розподілу об'єктних форм залежно від значення істоти/неістоти» [8, с. 31].

Таким чином, у сучасній українській мові перехідність дієслова певною мірою залежить від семантики істоти/неістоти іменника, відтак «ознака істоти/неістоти пов'язана із синтаксичною структурою речення й переважно проявляється в позиції прямого об'єкта. Зв'язок дії з об'єктом з'являється в мові змістовно нерівноцінно в живих і неживих об'єктів» [13, с. 36]. Отже, наявна закономірність, що субстантиви на позначення істот граматично оформлюються в ролі прямого додатка при перехідному дієслові.

Для з'ясування інших причини заміни форми знахідного відмінка формою родового важливо розглянути значення відмінків узагалі, «бо відмінок у системі іменників – це не тільки форма словозміни, але й граматико-семантичний фокус, у якому перетинається і поєднується безліч граматичних категорій» [5, с. 107–108]. Зокрема, акузатив, який за семантичними зв'язками і можливостями становить узагальнювальну ланку в системі відмінків слов'янських мов, є основним і типовим засобом вираження значення істоти/неістоти через його первинну функцію об'єкта в реченні. Відмінність об'єктної семантики акузатива від інших відмінків

(у тому числі генітива) полягає у цілісному охопленні об'єкта дією, його означеності. Саме на цю семантичну спеціалізацію відмінків звернув увагу О. Томсон: «Використання родового, на відміну від знахідного відмінка, зумовлено в першу чергу або значенням дієслова, або ж значенням об'єкта» [16, с. 57]. Дослідник чітко поділяє семантику об'єктів на речовинну та предметну, безпосередньо пов'язану з їхнім граматичним оформленням, адже речовинні іменники (що не мають зовнішньої форми, а сприймаються як просторово необмежені маси, речовини: *сир, вода*) не можуть бути охоплені дією повністю. Лише конкретні предмети, що є локалізованими у просторі, отримують граматичне маркування на рівні знахідного відмінка [15]. З утратою «речовинного» розуміння предметів, його зовнішнього показника, відбувається певне зближення функцій родового і знахідного відмінків, адже акузатив, хоча й у різних уживаннях, виражає властиві лише йому абстрактні значення, які іноді збігалися зі знахідним відмінком. Конкретніше: форма генітива вже використовувалася в деяких конструкціях для вираження прямого об'єкта (при перехідному дієслові із запереченням (*не имати книги*), а також при позначенні частково охоплюваного дією об'єкта (*испити воды*). Це, мабуть, найдавніша форма застосування родового відмінка (*genetivus negativus* (*заперечний*) і *genetivus partitivus* (*партитивний*), вона наявна в усіх слов'янських і давніх індоєвропейських мовах. Напрошується висновок, що така взаємозамінність знахідного та родового відмінків зумовила використання останнього на позначення прямого об'єкта в реченні. На це вказував ще О. Томсон, який зазначав: «Родовий у формі знахідного, що замінив старий знахідний, за походженням, є родовим відмінком» [15, с. 232]. Причину заміщення форми акузатива саме формою генітива можна вбачати й у семантиці родового відмінка, «яка досить точно відображена його назвою – родовий: «об'єкт, на який звернена дія суб'єкта-мовця, мислиться ним (суб'єктом) як такий, що «рідний», активний, тобто може вступати в інтеракцію. Неважливість цього компонента змісту в об'єктній позиції знахідного відмінка для позначення об'єктів, що є неістотами, зумовлює вживання іменників на їх позначення у формі називного, чим указується на індіферентний, неактивний їхній онтологічний статус» [11, с. 166]. Отже, відбиття «значущості» об'єкта знаходить своє вираження в знахідному відмінку, «який відповідає за вираження власне-об'єктної

семантики, забезпечує можливість поєднання в собі об'єктності з указівкою на істотовий (інтерактивний) чи неістотовий (пасивний) онтологічний статус предмета» [Там само].

Згадані функції генітива (родовий партитивний й родовий потенційного агенса) багато в чому перетинаються, зокрема спостерігається часткове охоплення дією об'єкта, наприклад: *відріж хліба* (не увесь хліб, а шматочок) й *бачу сина* (син може теж бачити суб'єкта, може рухатися, тобто дії можуть перетинатися). На цій підставі деякі учені (О. Шахматов, В. Виноградов, О. Томсон та ін.) акцентували увагу на тій особливості, коли значенню родового відмінка протиставлялося значення акузатива, тобто «у придієслівному вживанні родовий відмінок протиставляється знахідному відмінку, тому що поняття, виражене дієсловом, поширюється або відноситься не до всього обсягу іменника» [4, с. 145]. Суголосним є твердження: «При розмежуванні знахідного і родового семний набір відмінкових форм відносно нейтральний, проте окремі зрушення змістовної парадигми помітні в назвах конкретних предметів і явищ, що властиве мовній відтворюваності через родовий відмінок, наприклад: *Черниш шукає ворожих кулеметів* (О. Гончар) і *Черниш шукає ворожі кулемети...*» [1, с. 35]. Отже, при заміні акузатива формою родового з'являється вказівка на частковість об'єкта. Специфіку вживання родового розділового в генезі знахідного відмінка в формі родового розглядає А. Мейє, акцентуючи, що родовий партитивний певною мірою фіксує вживання генітива замість акузатива [18, с. 147], до того ж: «Accusativus означає найповніше, найбезповоротніше оволодіння предметом з боку поняття, закладеного в дієслові» [цит. за 4, с. 145].

На уніфікацію флексій двох згаданих відмінків указують заперечні конструкції, у яких генітив заступає форми старого акузатива. Ще О. Потєбня зазначав, що заперечення руйнує колишній зв'язок дієслова з об'єктом [12]. Саме розбіжності у відношенні дієслова до об'єкта у стверджувальних та заперечних конструкціях стали поштовхом до заміни відмінкової форми. Таку позицію підтримує О. Томсон з огляду на те, що «заперечне дієслово означає абстрактну дію і виконує функцію вказівки на умови, що виникають при відсутності такої дії» [16, с. 74], наприклад: «*Я не приніс молока*», – тобто молоко залишилося, де було, дія розбіглася з об'єктом. У випадку, коли мовець заперечує

безпосередньо дію, уживається конструкція зі знахідним відмінком: «*Не приніс я молоко*», – отже, уявна дія не відбулася. Шляхом аналізу подібних прикладів О. Томсон доходить висновку, що «не саме заперечення, а відомого типу синтаксичні значення, властиві іншим заперечним реченням, викликали потребу у використанні родового відмінка» [Там само, с. 75].

Отже, причина заміни форми знахідного відмінка саме формою генітива при маркуванні назв істот прихована в подібному значенні згаданих відмінків, адже семантика родового партитивного, заперечного та потенційного агенса виражена в маркуванні об'єкта, частково охопленого дією (*принести молока, з'їсти хліба*). На рівні знахідного відмінка субстантиви на позначення неживих предметів повністю підпадають під дію перехідного дієслова, і показником цього виступає форма номінатива, тоді як іменники на позначення істот відходять від «прототипового сценарію» (знижують ступінь перехідності дії унаслідок активності, конкретності), що на граматичному рівні зафіксовано формою акузатива, омонімічною родовому.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. **Безпояско О. К.** Іменні граматичні категорії (функціональний аналіз) / О. К. Безпояско. – К.: Наук. думка, 1991. – 169 с.
2. **Бондарко А. В.** Теория функциональной грамматики: Субъектность. Объектность. Коммуникативная перспектива высказывания. Определенность/неопределенность: монография / А. В. Бондарко. – СПб.: Наука, 1992. – 304 с.
3. **Вежбицкая А.** Семантические универсалии и описание языков: Грамматическая семантика. Ключевые концепты культур. Сценарии поведения / А. Вежбицкая; [пер. с англ. А. Д. Шмелева; под ред. Т. В. Бульгиной]. – М.: Языки русской культуры, 1999. – 777 с.
4. **Виноградов В. В.** Русский язык: грамматическое учение о слове / В. В. Виноградов; [отв. ред. Г. А. Золотова]. – [3-е изд., испр.]. – М.: Высшая школа, 1986. – 639 с.
5. **Виноградов В. В.** Современный русский язык / В. В. Виноградов. – М.: Учпедгиз, 1940. – Ч. II. – 590 с.
6. **Ильченко О. С.** Семантика грамматики: оппозиция одушевленности-неодушевленности в синхроническом и диахроническом аспектах: дис. ... канд. филол. наук / О. С. Ильченко. – Краснодар, 2004. – 231 с.

7. **Истрина Е. С.** Руководство по истории русского языка / Е. С. Истрина. – Петроград: Я. Башмаковъ и К, 1915. – 114 с.
8. **Крысько В. Б.** Переходность, объект, одушевленность в истории русского языка: дис. ... доктора филол. наук / В. Б. Крысько. – М., 1994. – 454 с.
9. **Ломоносов М. В.** Российская грамматика // Ломоносов М. В. Полное собрание сочинений: в 11 т. / М. В. Ломоносов. – М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1952. – Т. VII. – С. 389–578.
10. **Мещанинов И. И.** Члены предложения и части речи / И. И. Мещанинов. – Л.: Наука, Ленингр. отд-ние, 1978. – 387 с.
11. **Мороз Т. Ю.** Проблема невідмінюваних іменників в аспекті ладу та норми мови / Т. Ю. Мороз // Формування національних і загальнолюдських цінностей в українському суспільстві: зб. статей за матеріалами Всеукр. наукової конференції. – Х., 2006. – С. 191–199.
12. **Потебня А. А.** Из записок по русской грамматике / А. А. Потебня. – М.: Учпедгиз, 1958. – Т. 1. – 536 с.
13. **Ревзина О. Г.** Общая теория грамматических категорий / О. Г. Ревзина // Структурно-типологические исследования в области грамматики славянских языков. – М.: Наука, 1973. – С. 5–38.
14. **Томсон А. И.** К вопросу о возникновении род.-вин. п. в славянских языках. Приглагольный род. п. в праславянском языке / А. И. Томсон // ИОРЯС Императорской Академии наук. – СПб., 1908. – Т. XIII. – Кн. III. – С. 281–302.
15. **Томсон А. И.** Родительный-винительный падеж при названиях живых существ в славянских языках / А. И. Томсон // ИОРЯС Императорской Академии наук. – СПб., 1908 – Т. XIII. – Кн. II. – С. 232–264.
16. **Томсон А. И.** Избранные работы по морфологии славянских языков: Развитие категории одушевленности / А. И. Томсон; [вступ. ст. В. К. Журавлева, И. В. Журавлева]. – М.: КТМКнига, 2006. – 128 с.
17. **Givon T.** Syntax: a functional-typological introduction: 2V. / T. Givon. – Amsterdam: Benjamins Pub. Co, 1990. – V. 2.
18. **Meillet A.** Recherches sur l'emploi du genitive-accusatif en vieux-slave / A. Meillet. – Paris: Bouillon, 1897. – 198 p.

Надійшла до редколегії 05.02.2013

ОФІЦІЙНО-ДІЛОВИЙ ТЕКСТ ЯК ОБ'ЄКТ СИСТЕМНО-СТРУКТУРНОГО АНАЛІЗУ

У статті здійснено аналіз тексту офіційно-ділового стилю на структурно-семантичному рівні, розглянуто вербальні та невербальні засоби ділової комунікації, проаналізовано їхню структуру та функції, які вони виконують в діловому тексті.

Ключові слова: вербальні засоби ділової комунікації, невербальні засоби ділової комунікації, документ, стилі мовлення, офіційно-діловий стиль.

В статье исследуется текст официально-делового стиля на структурно-семантическом уровне. Рассмотрены вербальные и невербальные средства деловой коммуникации, проанализирован их состав и функции, выполняемые в деловом тексте.

Ключевые слова: вербальные средства деловой коммуникации, невербальные средства деловой коммуникации, документ, стили речи, официально-деловой стиль.

This article is devoted to the texts analysis of official-semantical level. Here are considered verbal and un verbal means of business communication are analysed their structure and functions, which are executed in business text.

Keywords: verbal means of business communication, un verbal means of business communication, document, styles of speech, official-business style.

У сучасному мовознавстві тексти ділових паперів стали об'єктом особливого наукового зацікавлення. Можна визначити напрями наукових досліджень, присвячених феномену офіційно-ділового стилю: лінгвостилістичні, текстоцентричні (лінгвістика ділового тексту), риторичні, комунікативно-прагматичні, дослідження питань міжмовної ділової комунікації, юрислінгвістичні, мовленнєві, дослідження жанрів ділових паперів, дискурсивні, дослідження типів мовної особистості ділової людини, створення їхніх мовленнєвих портретів, лінгвокогнітивні тощо.

Увагу наковців привертають нові сфери ділової письмової комунікації (правова, дипломатична, бізнесова та ін.); об'єктом дослідження стали тексти документів, що раніше не вивчалися, зокрема тексти документів, створювані пересічними носіями мови; зросла кількість жанрів документів, що стали об'єктами

лінгвістичного аналізу. Усе це свідчить про збільшення інтересу науковців до вивчення такої категорії стилістики, як офіційно-діловий стиль.

Офіційно-діловій комунікації присвячені окремі розвідки й монографічні праці багатьох учених. Лексика офіційно-ділового стилю сучасної української літературної мови була об'єктом аналізу таких дослідників, як М. А. Жовтобрюх, А. П. Загнітко, І. Г. Чередниченко, Ю. В. Шевельов, Г. П. Їжакевич, І. К. Білодід, В. М. Русанівський, А. П. Коваль, О. Д. Пономарев, С. В. Шевчук та ін. Проте, це переважно, стислі огляди різних періодів її становлення й подальшого розвитку, а також посібники практичного спрямування, де наведено зразки ділових паперів та методичні вказівки до їхнього вивчення. Порівняно повніше висвітлено підстиль української дипломатичної лексики – насамперед у кандидатських дисертаціях О. М. Пазинич (мовні особливості сучасного дипломатичного листування), О. М. Мацько (мовні формули в дипломатичних текстах).

У вітчизняному мовознавстві поки що немає ґрунтовного дослідження, спрямованого на виявлення системних, сутнісних характеристик офіційно-ділового мовлення. Це тим більш важливо в наш час, коли розширюється коло ділового спілкування і збільшується значимість документів, які формують культуру особистості й суспільства загалом.

Актуальність статті визначена орієнтацією сучасної лінгвістики на феномен офіційно-ділового стилю. Першочерговим завданням вивчення офіційно-ділового тексту є його системний аналіз на структурно-семантичному рівні.

Метою статті є аналіз офіційно-ділового тексту на системно-структурному рівні.

Завданнями дослідження є визначити вербальні та невербальні засоби ділової комунікації, розглянути їхні функції в тексті документа.

Системно-структурний підхід до вивчення офіційно-ділового тексту передбачає насамперед виявлення його складових та аналіз відношень між ними. До того ж цей підхід стосується як мовного, так і комунікативно-мовленневого рівнів. Системоутворювальні одиниці офіційно-ділового мовлення виявляємо з урахуванням двох його конститутивних ознак: «діловий» та «офіційний» [5, с. 57].

У першому випадку вживання мовних одиниць відбувається відповідно до характерних рис, які визначають сутність ділового мовлення, що обслуговує потреби суспільства в державному, громадському, економічному й політичному житті [7, с. 21], і сприяють реалізації точності, оперативності дій насамперед управлінського характеру.

До характерних рис офіційно-ділового стилю належать «ділове» змістовне наповнення тексту, точність, послідовність, лаконічність викладу фактів, гранична чіткість у висловлюванні, відсутність образності, емоційності та індивідуальних авторських рис, наявність усталених мовних зворотів, певна стандартизація початків і закінчень документів. Зазначені особливості виявляються на лексичному та синтаксичному мовних рівнях.

Тісний зв'язок із виробничою, службовою сферою визначає широке вживання професійної лексики, термінів. Зазначений пласт лексики утворюють слова з конкретним прямим значенням: найменування посад (*Президент України, Міністр соціальної політики України, головний бухгалтер, менеджер з організаційних питань*); найменування структурних підрозділів, виробничих колективів (*Департамент освіти і науки Львівської обласної державної адміністрації, контрольно-ревізійна комісія, Державна податкова служба в Тернопільській області, виробничо-будівельний трест*), назви видів документів (*постанова, розпорядження, ухвала, акт, договір*), найменування управлінських дій (*централізація, децентралізація, реорганізація, ліквідація*) та ін.

Слова зазначених лексичних груп часто входять до складу ділових кліше (*скласти акт, бюро працевлаштування, укласти угоду, оголосити подяку, накласти резолюцію*). Окрему групу становлять дієслова, що позначають управлінські дії і вживаються, як правило, у формі інфінітива в сполученні з модальними словами (*прошу забезпечити, необхідно надіслати, потрібно виконати*). У текстах ділових паперів також часто вживають дієслова у формі теперішнього часу із значенням позачасовості, постійності дії в словосполученнях: *має місце, рішення надсилається, комісія розглядає, колегія вирішує*.

На синтаксичному рівні такі характерні риси ділових текстів, як лаконічність і зрозумілість, виражаються за допомогою простих поширених речень (кілька підметів при одному присудкові,

кілька присудків при одному підметі, кілька додатків при одному з головних членів речення тощо). Складні речення роблять текст документа важким для сприйняття; їх побудова вимагає від укладачів значних зусиль і часу, а це шкодить оперативному характеру ділової комунікації.

За ознакою «офіційний» системоутворювальними виступають одиниці офіційного функціонування мови, що їх уживають державні, адміністративні та інші офіційні інстанції, а також особи, які мають офіційні повноваження, для надання значимості діловому тексту.

Система одиниць офіційного функціонування містить теж вербальні та невербальні засоби реалізації ознаки офіційності в актах мовленнєвої комунікації.

До вербальних засобів належать мовні та комунікативно-мовленнєві одиниці, що виконують комунікативно-інформаційну та комунікативно-регульовальну функції [1, с. 67]. Для офіційно-ділової комунікації важливою є також імперативна функція [5, с. 60]. Невербальні засоби містять знаки, символи, що підсилюють офіційність тексту документа. Розглянемо кожен групу зазначених засобів.

Невербальні засоби офіційно-ділової комунікації виступають засобом формування офіційності ділового папера на початковій, «передофіційній» стадії створення документа, під часу вибору бланка документа, на якому зображені герб або емблема організації, або товарний знак. Найбільшу ступінь офіційності документу надає виконання його на бланку із зображенням герба: це свідчить про особливу важливість документа, про рівень офіційної інстанції, про рівень посади особи – автора документа, про необхідність суворого виконання документа¹. Чим вищий рівень комунікації, тим більший ступінь офіційності цього реквізиту: державний рівень – Державний Герб України; регіональний рівень – герб Автономної Республіки Крим, герб адміністративно-територіальної одиниці; місцевий рівень – емблема організації.

До невербальних засобів вираження офіційності ділового тексту відносимо засоби офіційної комунікації, що мають більш

---

¹Зображення й використання Державного Герба України на бланках документів регулюється постановою Верховної Ради України від 19 лютого 1992 року №2137-ХІІ (2137-12, 2137а-12) «Про Державний Герб України», Герба Автономної Республіки Крим – відповідними нормативно-правовими актами Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

оперативний характер: їх оформлюють під час безпосереднього розгляду та проходження документа в інстанції. До таких засобів належать реєстраційний індекс документа, що складається з його порядкового номера, індексу справи за номенклатурою, індексу питань діяльності, кореспондентів, виконавців тощо, наприклад, 415/01-12/15; дата документа (документ датується днем його підписання, затвердження, прийняття, реєстрування): 19 лютого 2013 року або 19.02.2013; відмітка про контроль за виконанням документа, яку позначають літерою «К», словом або штампом «Контроль», яка також свідчить про особливу важливість інформації в зазначеному документі, про необхідність встановлення контролю за реалізацією важливої функції офіційно-ділової комунікації – функції управління, та інші засоби. Вимоги до використання невербальних засобів ділової документації викладені в спеціальних ДЕСТах, інструкціях [4; 6].

На рівні тексту до невербальних засобів відносимо його структурні елементи, наприклад, рубрики, абзаци, розділи. Це сприяє формуванню таких ознак офіційно-ділового тексту, як ясність та логічність. Крім цього, логічність ділового тексту створюють і такі способи викладу інформації, як таблиці, графіки, діаграми тощо.

До вербальних засобів формування офіційного характеру тексту належать засоби, що виявляють ознаку офіційності на двох рівнях: мовному та комунікативно-мовленнєвому. Звідси – виокремлюємо мовні та комунікативно-мовленнєві одиниці офіційного функціонування мови.

Перша група вербальних засобів містить насамперед мовні одиниці текстового рівня – окремі структурно-семантичні текстові блоки-реквізити, що їх оформляють як на «передофіційній» стадії: «адресат» (*Генеральному прокуророві України, Голові Львівської обласної державної адміністрації, Начальникові відділу контролю районної державної адміністрації* тощо), «заголовок до тексту» («*Про виділення коштів*», «*Про заходи щодо підготовки до відзначення Дня міста Львова*» тощо), «назва органу влади, установи, організації, підприємства» (*Львівська обласна рада, Львівський регіональний інститут державного управління НАДУ при Президентові України* тощо), так і на безпосередньо офіційній стадії: «підпис» (*Сільський голова _____ Богдан Варивода*),

«резолуція» (*О. Василюку Підготувати проект доручення голови до 04.03.2013; Б. Матоліч 20.02.2013*) та інші. Зазначені мовні засоби надають діловому тексту вигляду документа.

Важливе місце в офіційно-діловому тексті займають також одиниці офіційного функціонування мови, що мають постійну прикріпленість до офіційно-ділового стилю і є його характерними «символами». Це насамперед канцеляризми: *забезпечити, вирішити, доручити, повідомлення, скарга* та ін., а також спеціальні усталені формули, вислови-кліше: *у зв'язку з, відповідно до, на додаток до, з огляду на, на підставі, з метою, накласти резолюцію, на виконання розпорядження* тощо.

До вербальних засобів комунікативно-мовленнєвого рівня належать лексичні одиниці, що є назвами видів документів (*доручення, заява, наказ, акт, інструкція* та ін.). Вони впливають на вибір інформації й характер її викладу в документі, визначають зміст виконавчих дій, а також необхідність використання специфічних комунікативно-регулятивних засобів [3]. Зазначені лексичні одиниці є ключовими ознаками офіційно-ділового стилю: вони займають центральне місце в структурі документа й часто виділяються візуально (використання великих букв, напівжирного шрифту та іншими способами).

Більшій значимості тексту документа, що відповідає вимозі офіційності, надає використання в ньому спеціальної термінології. Спеціальна термінологія в діловій мові – «необхідна умова для мови науки, техніки і виробництва взагалі, для організованого права і зв'язаного з ним судочинства та ін.» [2, с. 23]. Наукові поняття розкривають найсуттєвіші риси явищ, у той час як узуальні лексичні значення слова подекуди можуть ґрунтуватися на несуттєвих рисах, ознаках чи уявленнях. Залежно від сфери обслуговування в текстах ділових документів наявна, насамперед, фінансова термінологія (*інвестиції, витрати, таблиць, кошторис*), економічна (*активи, дивіденди, акція, аудитор*), юридична (*скарга, суд, юридична особа, орендар*) та інші. Офіційності текстові документа надають і слова з абстрактним значенням, як правило, віддієслівні іменники: *управління, видання, інвестування, розгляд, прийом, забезпечення* та ін.

На морфологічному рівні варто назвати широке вживання похідних відіменникових прийменників (*у зв'язку з, з метою, з причини, під час* та ін.).

На синтаксичному рівні офіційного характеру тексту документа надають ланцюги родового відмінка іменників, дієприкметникові та дієприслівникові звороти, ряди однорідних членів, уточнювальні конструкції, складнопідрядні речення (найчастіше з причинно-наслідковою семантикою) тощо.

Відповідно до функцій, які виконують ці вербальні одиниці в офіційно-діловому тексті, виокремлюємо три види вербальних засобів комунікативно-мовленнєвого рівня: 1) засоби, що виконують комунікативно-інформаційну функцію, 2) засоби, що виконують імперативну функцію, 3) засоби, що виконують комунікативно-регулятивну функцію.

Важливу позицію в офіційно-діловому тексті займають вербальні засоби комунікативно-мовленнєвого рівня, що виконують комунікативно-інформаційну функцію. Саме ці засоби сприяють реалізації домінантної стильової риси офіційно-ділового стилю – точності. До них належать словосполучення, що містять власні назви, найменування географічних об'єктів, посадових осіб тощо (наприклад, *Начальник _____ В. Петренко, Львівський автобусний завод, м. Пустомити, вул. Т. Шевченка* та ін.).

Комунікативно-інформаційна функція одиниць офіційного функціонування мови в тексті документа часто пов'язана з іншою функцією офіційно-ділової комунікації – функцією вираження волевиявлення. До вербальних засобів комунікативно-мовленнєвого рівня, що виконують імперативну функцію, належать морфологічні засоби – модальні слова із семантикою волевиявлення, ужиті, як правило, з інфінітивними дієсловами (*необхідно скерувати, потрібно забезпечити, повинен виконати*). На синтаксичному рівні цю функцію виконують означено-особові (*Прошу вжити необхідних заходів*) та безособові інфінітивні речення (*Контроль за виконанням розпорядження покласти на землевпорядника сільської ради Л. Криштоф*).

Офіційність ділового тексту вимагає стриманого, точного, нейтрально-ввічливого тону спілкування, що робить неможливим виявлення суб'єктивності в тексті документа, висловлення позиції близькості з адресатом. Проте в окремих випадках ділового спілкування (зокрема в діловому листуванні) для встановлення і підтримки партнерських ділових відносин використовують вербальні засоби, що виконують комунікативно-регулятивну функцію, – комунікативи [1, с. 23]. До них відносимо офіційні звертання (*Шановний пане голово, Високоповажний пане Посол, Всечесний отче*) та офіційні етикетні формули ділового листування (*Висловлюємо*

щирі подяку за пропозицію взяти участь у ...; Сподіваємося на взаємовигідну співпрацю між нашими фірмами; Будемо раді налагодженню взаємовигідних контактів; З прикрістю повідомляємо, що не маємо змоги...). Зазначені комунікативно-мовленнєві одиниці теж сприяють формуванню офіційності окремих видів ділових текстів.

Отже, у результаті використання вербальних і невербальних засобів, що виражають офіційний та діловий характер документа, утворюється офіційно-діловий текст. До перспективних напрямів дослідження офіційно-ділового стилю української мови належать: створення тезауруса офіційно-ділової комунікації у зв'язку з електронним документоведенням, виокремлення та аналіз приватних сфер ділової комунікації, проблеми взаємодії офіційного та неофіційного мовлення тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. **Андреева С. В.** Речевые единицы устной русской речи: Система, зоны употребления, функции / С. В. Андреева. – М.: КомКнига, 2006. – 192 с.
2. **Гриценко Т. Б.** Українська мова та культура мовлення / Т. Б. Гриценко. – Вінниця: Нова книга, 2003. – 472 с.
3. **Захарова Е. П.** Коммуникативные категории и возможность их классификации / Е. Захарова // Единицы языка и их функционирование: сб. науч. трудов. – Саратов, 1998. – Вып. 4. – С. 9–17.
4. **Постанова** Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 р. 1242 «Про затвердження Типової інструкції з діловодства у центральних органах виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих органах виконавчої влади» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon2.rada.gov.ua/>
5. **Сологуб О. П.** Официально-деловой текст в системно-структурном аспекте / О. П. Сологуб // Стереотипность и творчество в тексте: сб. науч. трудов. – Пермь: Пермский гос. ун-т, 2009. – Вып. 13. – С. 54–63.
6. **Уніфікована** система організаційно-розпорядчої документації: Вимоги до оформлення документів. – К.: Держспоживстандарт України, 2003. – 56 с.
7. **Шевчук С. В.** Ділове мовлення для державних службовців / С. В. Шевчук. – К.: Літера ЛТД, 2004. – 400 с.

Надійшла до редколегії 20.02.2013

ІСТОРІЯ ПОХОДЖЕННЯ ІМЕННИХ ПОВНИХ ВІДМІНЮВАНИХ ФОРМ ПРИКМЕТНИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Здійснено аналіз лінгвоісторіографічної літератури щодо проблеми історико-морфологічного вивчення форм прикметника, визначено основні тенденції цих досліджень у роботах мовознавців XIX–XX ст.

Ключові слова: лінгвоісторіографічний аспект, прикметникові форми, атрибутивна функція, субстантивне значення.

Осуществлен анализ лингвоисториографической литературы по проблеме историко-морфологического изучения форм имени прилагательного. Определены основные тенденции исследований в работах языковедов XIX–XX в.

Ключевые слова: лингвоисториографический аспект, формы прилагательного, атрибутивная функция, субстантивное значение.

This article represents the analysis of lingvohistoriographical literature that introduces the problem of historical and morphological studying of the adjective's forms. There are determined the main tendencies of researches in linguists' works of XIX–XX centuries.

Keywords: The lingvohistoriographic aspect, the adjectives forms, the attributive function, the substantives value.

Системний семантико-граматичний підхід до вивчення прикметника як частини мови відкриває перспективи опрацювання їхнього статусу як складних функціональних одиниць. Звернення до прикметника в лексико-семантичних і семантико-синтаксичних аспектах дає змогу з'ясувати його місце в мовній структурі, окреслити категоріальні властивості, розмаїття комунікативних можливостей. Неоднакові погляди науковців на природу прикметника – визнання його базовою чи периферійною частиною мови, участь у формуванні атрибутивних і предикативних відношень – засвідчують багатомірний характер цих слів, трансформаційність їхніх функцій. Усебічне врахування різноманітних умов реалізації прикметникового потенціалу показало, що ад'єктиви у своїй сукупній характеристиці становлять один із основних класів граматичної структури мови.

Комплексне дослідження властивостей прикметникових форм у слов'янських мовах дало можливість створити картину їхнього функціонально-категоріального діапазону в кожній мові з урахуванням особливостей її організації. Типологічно-зіставний аналіз українських, російських і польських прикметників з урахуванням семантико-структурної специфікації інших слов'янських мов свідчить про єдність прикметника як явища з розвинутою системою лексичних значень і граматичних форм.

Метою статті є аналіз розвитку іменних повних форм прикметника, що передбачає розв'язання таких завдань:

- 1) визначити відповідне коло питань з історії розвитку прикметникових форм, що привертало увагу лінгвістичних дослідників;
- 2) з'ясувати, хто з лінгвістів займався історико-морфологічним дослідженням прикметникових форм в українській мові;
- 3) дослідити, що залишилося поза увагою дослідників;
- 4) показати, які положення лінгвістів минулого у дослідженні іменних форм прикметника зберегли свою значимість для сучасного мовознавства.

Клас прикметників у слов'янських мовах чітко відмежований від іменників, прислівників та дієслів, що вирізняє ці мови в колі інших індоєвропейських. При значній спільності комунікативно-інформативного й когнітивного потенціалу прикметники виявили в різних слов'янських мовах своєрідність лексико-семантичних і граматичних показників, умов уживання, специфічну реалізацію атрибутивних і предикативних властивостей, особливості вживання повних і коротких форм тощо.

У праслов'янській мові, що реконструюється як відгалуження загальноіндоєвропейської мови і спільне джерело походження сучасних слов'янських мов, відбулися значні зміни в системі іменних форм. Одним із виразних наслідків процесу морфологічної уніфікації потрібно вважати закріплення закінчень *Н. в.* за граматичним родом і втрату розрізнявальної сили колишнього звукового виду основи. Іменам були властиві такі показники родової приналежності в *Н. в.*: *-ъ-* – іменники чоловічого роду, *-о-* – іменники середнього роду (зрідка цією флексією оформлялися також іменники чоловічого роду), *-а-* – іменники жіночого роду (також невелика кількість іменників чоловічого роду). Що ж до

прикметників із властивим їм залежним характером родових форм, то в праслов'янській мові відбувся повний перерозподіл їх між -о-, -jo- основами (чоловічий і середній рід) та -а-, -ja- основами (жіночий рід). Визначальними словозмінними категоріями в системі прикметника стали родові форми, конкретне вираження яких залежало від числа й відмінка іменника [2, с. 304, 306].

Іменні прикметники з відповідними модифікаціями, що виявилися у виразній функціональній спеціалізації, різною мірою зберігаються в сучасних слов'янських мовах. Процес функціонального звуження іменних прикметників, на зміну яким прийшли повні (або займенникові форми), розпочався, очевидно, ще в праслов'янській мові.

У загальній проблемі походження повних прикметникових форм найбільшої уваги заслуговують такі аспекти: первинне значення новосформованого морфологічного різновиду прикметників, шляхи стабілізації відмінкових флексій, зв'язок праслов'янських повних прикметників із відповідним морфологічним явищем у балтійських мовах.

В основі повних прикметників праслов'янської мови лежить поєднання родової форми іменного прикметника з відповідною родовою формою вказівного займенника. Наслідком такого поєднання були праслов'янські повні прикметники, які на початковому етапі свого функціонування становили синтаксичне поєднання двох слів із властивими їм відмінковими й числовими формами. Семантично-функціональна нівеляція займенникового елемента в специфічному словосполученні «іменний прикметник + вказівний займенник» і фонетично-морфологічні зміни, унаслідок яких колишній займенник став частиною флексії повних прикметників, були основними етапами формування нового типу прикметників у праслов'янській мові.

У спеціальній науковій літературі існує кілька поглядів на походження повних прикметникових форм і ті ознаки, за якими вони функціонально відрізнялися від генетично первинних іменних прикметників. За найпоширенішим із цих поглядів, повні прикметникові форми виражали ознаку вже відомого, раніше названого предмета, тобто вказували на його означеність. Найповнішу тезу про вираження відношення означеності повними прикметниками

вперше висловив Ф. Міклошич. На його думку, повні прикметники вказували на позначений прикметником та іменником предмет, уже відомий або раніше згаданий. Поєднання повних прикметників із точно названим або ж тільки приєднаним у думці іменником відбувається в акті мовлення не вперше, його треба розуміти як уже здійснене на попередньому етапі. Іменні форми вказують на предмет, позначений прикметником та іменником, як на раніше не відомий.

Виходячи з аналізу пам'яток старослов'янської мови, які в більшості випадків є перекладами канонічних текстів із давньогрецьких оригіналів, Ф. Міклошич фактично ототожнив уживання повних прикметникових форм з тими випадками, коли в мові оригіналу, якій властиве протиставлення означеності/неозначеності за допомогою спеціальних граматичних показників, уживався означений або неозначений артикль. У праслов'янській мові, на думку вченого, функціонально до означеного артикля наближався анафоричний займенник *јь, ја, је*, поява якого в позиції після іменної прикметникової форми сигналізувала означеність відповідного поняття або предмета.

Також беручи до уваги поняття означеності/неозначеності, інший дослідник А. Лескін наголошував, що прикметник, який є атрибутом відповідного іменника, виступає в членній формі тоді, коли атрибут пов'язується з певним, відомим взагалі або з контексту предметом.

До такої характеристики повних прикметникових форм щодо їх функціональної специфіки також в основному приєднувався А. Мейє, указуючи на відсутність означеного й неозначеного артикля в праслов'янській мові і кваліфікуючи особливу прикметникову форму, що виступає означенням при відомому іменнику, як своєрідний анафоричний показник означеності. Мовознавець підкреслював, що прикметник – присудок або прикметник – означення до іменника неозначеного ніколи не мав членної форми в праслов'янській мові [2, с. 357–358].

Теорія Ф. Міклошича знайшла підтримку в працях таких дослідників, як С. Кульбакін, Й. Лось, О. Бєлич, Й. Гамм, Л. Якубінський, Т. Лер-Сплавінський та ін. На думку більшості дослідників, що приєдналися до ідей Ф. Міклошича про специфіку

означеності / неозначеності в повних та іменних формах прикметника, уживання повного прикметника надає означеності іменнику, з яким прикметник перебуває в атрибутивному зв'язку, а не самому прикметникові – ознаці предмета (означеність ознаки).

Як показують дослідження старослов'янських текстів, поява повних прикметникових форм відповідно до конструкцій з означеним артиклем мови оригіналу досить далека від послідовності, точної відповідності в перекладах. До характерних випадків непослідовності вживання повних та іменних прикметників належать, зокрема, такі: а) у перекладі іменна прикметникова форма – в оригіналі наявний артикль; б) у перекладі прикметник, утворений від іменника з локативним значенням, виступає в повній формі – в оригінальному тексті артикль відсутній; в) прикметник, що входить до складу фразеологічної одиниці, у старослов'янській мові має повну форму – у тексті оригіналу артикль відсутній; г) повна прикметникова форма часто виступає замість форми кличного «відмінка», якому в оригіналі відповідає кличний відмінок без артикля; д) прикметники з суфіксом -ьскь-, близькі за значенням до присвійних, часто виступають в іменній формі, тоді як у давньогрецькій мові Р. в. іменника має при собі артикль; е) старослов'янській мові в багатьох випадках властиві субстантивовані прикметники в повній формі, яким в оригіналі відповідають конструкції без артикля. На відсутності повної відповідності між оригінальними й перекладними текстами щодо кореляції між конструкціями з артиклем і повними прикметниковими формами, на порушенні принципу означеності наголошує також М. Гонюська. За свідченнями дослідниці, у Маріїнському Євангелії нараховується сімнадцять типових прикладів повторення раніше згаданих прикметника й іменника, тобто таких випадків, що можуть ілюструвати зв'язок між іменними й повними прикметниковими формами на основі принципу означеності. В одинадцяти випадках поява повних форм справді відповідає класичному принципіві, з якого й випливає погляд Ф. Міклошича та його послідовників на первинне функціональне призначення повних прикметників у праслов'янській мові. В інших шести випадках повторного вживання прикметника й іменника замість повних виступають іменні форми.

Теорія означеності/неозначеності знайшла відображення в перекладних текстах у переважній більшості випадків через вплив мовних особливостей оригінальних текстів, проте це не є надійним, достатнім критерієм оцінки співвідношення між значенням іменних і повних прикметникових форм як у праслов'янській, так і в старослов'янській мовах.

Показуючи на багатьох конкретних прикладах бездоказовість уживання повних прикметників за принципом означеності, деякі дослідники відійшли від традиційного погляду на новосформований морфологічний різновид у системі праслов'янського прикметника, від ототожнення займенників *јь, ја, је* з означеним артиклем. Наприклад, Й. Курц, аналізуючи природу займенників, унаслідок поєднання яких з іменними формами виник новий прикметниковий тип, робить висновок, що ці займенники мали вказівне (дейктичне) значення. Він підкреслює, що значення слов'янського повного прикметника не можна виводити тільки з грецьких оригінальних текстів. У давньогрецькій мові, якій був властивий артикль і перед іменником, протиставлення вживання в текстах іменників за означеністю/неозначеністю було послідовним, закономірним явищем. На думку Й. Курца, слов'янські повні прикметники, крім тих випадків, коли їх уживання частково пояснювалося впливом давньогрецьких оригінальних текстів, засвідчують сліди власної, тільки їм властивої первинної специфіки. Ця специфіка полягає в тому, що постпозитивний займенник надавав словосполученню іменник + прикметник значення особливої детермінації. Займенником підкреслювалися специфічні індивідуальні властивості предметів завдяки підкресленню, виділенню прикметника. Якщо ж прикметник виступав самостійно, без іменника, то вказівний займенник надавав йому субстантивованого значення; отже, первинна функція повних прикметників полягала в сильному наголошенні, диференціації ознак. Учений припускає, що субстантивне значення було первинним у повних прикметниках навіть у випадку їх приєднання як атрибутів до іменників, які перебували щодо них в апозитивному відношенні. Проте первинне значення, про яке говорить Й. Курц, поступово нівелювалося. Наступним етапом розвитку слов'янських повних прикметників було їх функціональне зближення з іменними прикметниками, з одного боку, і виразне формальне розмежування, – з іншого. Потреба чіткого

розмежування флексій прикметників та іменників (морфологічний чинник), стала провідною тенденцією поступового поширення повних прикметникових форм. Думка Й. Курца про те, що праслов'янській мові, а також мові старослов'янській, яка дає в розпорядження дослідників найдавніший з хронологічного погляду писемний матеріал, не була властива категорія означеності/неозначеності в традиційному розумінні її основного сенсу, досить переконлива. Адже такий аргумент, як відсутність будь-яких формальних показників означеності/неозначеності при повторному вживанні іменників без відповідних прикметників з атрибутивним значенням, важко заперечити на користь колишнього протиставлення іменників за означеністю/неозначеністю як у праслов'янській, так і в давніх слов'янських мовах [4].

Окремі дослідники підтримують і захищають власне морфологічну, частково споріднену з поглядами Й. Курца, концепцію походження повних прикметників у праслов'янській мові, згідно з якою повні форми виникли як наслідок флексійного виділення прикметника із загальної категорії імен. Отже, поштовхом, першопричиною виникнення повних прикметників була не потреба розрізнення невідомого й відомого засобами спеціальної детермінації, а потреба морфологічного увиразнення прикметника, що повністю абстрагувався як самостійний лексико-граматичний клас. Основний мотив, з якого виходять прихильники власне морфологічної концепції, виявився, звичайно, завершальним, а тому й найбільш виразним, відчутним чинником в історії формування слов'янських повних прикметникових форм.

Свідчення писемних пам'яток старослов'янської мови, згідно з якими не можна беззастережно твердити про вираження категорії означеності як першопричину появи повних прикметників, можна вважати серйозним аргументом на користь того, що новий різновид прикметників, який у кінцевому результаті виступає як виразне морфологічне (словозмінне) явище, в основному впливає із внутрішніх процесів становлення граматичної системи праслов'янської мови. Інші ж чинники, зокрема спеціальний підсилювально-видільний характер ознаки в іменнику, з яким синтаксично поєднувався повний прикметник, були важливими супровідними, але не визначальними в історії розвитку прикметникових форм.

Повні форми, що стали специфічним вираженням прикметниковості як категоріальної ознаки окремого класу слів, стали в подальшому розвитку слов'янських мов важливим джерелом творення нових лексичних одиниць, основна семантика яких мотивується конкретним прикметниковим значенням повних форм.

У системі повних прикметникових форм української мови, які стали визначальними в розвитку її морфологічної будови, з одного боку, повною мірою зберігаються спільнослов'янські особливості словозміни, з іншого, у процесі історичного розвитку усталилися специфічні, тільки їй властиві засоби формального вираження відмінкових форм. До основних, власне українських рис у прикметниковій словозміні належать зокрема: 1) стягнені закінчення, що виявляються як основні, літературно-нормативні в Н. в. однини жіночого й середнього роду при факультативному стилістично підкресленому вживанні первинних з хронологічного погляду нестягнених закінчень; 2) окремі випадки відмінкової омонімії у формах однини, зумовлені як безпосередньо внутрішньо-парадигматичною транспозицією форм, так і дією фонетичних процесів; 3) варіантні відмінкові форми; 4) усталення критеріїв розмежування прикметникових форм за твердістю/м'якістю кінцевих приголосних основи тощо [1, с. 63].

На підставі відмінкових форм повних прикметників можна визначити основні принципи їх утворення. У частині форм повних прикметників без будь-яких змін зберігається вихідний принцип поєднання відмінкової форми іменного прикметника з відповідною повною відмінковою формою займенника. Цей принцип лежить в основі, зокрема, таких форм, як Н. в. одн. чол.-сер. роду *novъ – jь, novo-je*, Н. в. одн. жін. роду *nova-ja*; Зн. в. одн. жін. роду *novo-jo*; Р. в. одн. чол.-сер. роду *nova-jego*; Д. в. одн. чол.-сер. роду *novu-jetu*; М. в. одн. чол.-сер. роду *nove-jetъ*; Н. в. мн. усіх родів *novi-ji, nova-ja, novu-je*; Зн. в. мн. усіх родів – чол. *novu-je*, сер. *nova-je*, жін. *novu-ja*, Н. в. двоїни всіх родів: чол. *nova-ja*, жін. і середн. *nove-ji*.

Окрему групу становлять ті відмінкові форми, у яких засвідчено тільки другу частину відповідного займенника, а саме: Р. в. одн. жін. роду *novu-je (novu-jeje)*, Д. в. одн. жін. роду *nove-ji (nove-jeji)*; М. в. одн. жін. роду *nove-ji (nove-jeji)*; Р.-М. в. двоїни всіх родів *novu-ju (novu-jeju)*.

У частині відмінкових форм сформувалася незмінна основа на -у, до якої приєднується відповідна повна відмінкова форма займенника. До цих форм належать, зокрема, Ор. в. одн. чол.-сер. роду *novu-jimъ* (*novomъ-jimъ*); Д. в. мн. усіх родів *novu-jimъ* (чол.-сер. роду *novomъ-jimъ*, жін. роду *novatъ-jimъ*); Ор. в. мн. жін. роду *novu-jimi* (*novati-jimi*); М. в. мн. усіх родів *novu-jixъ* (чол.-сер. роду *novexъ-jixъ*, жін. роду *novaxъ-jixъ*); Д.-Ор. в. двоїни всіх родів *novu-jima*, Р. в. мн. усіх родів *novu-jixъ* (*novъ-jixъ*). Форма Ор. в. одн. жін. роду *novojо* повністю зберігалася з відповідною формою іменного прикметника.

В утворенні флексій повних прикметників Р., Д. і М. відмінків одн. жін. роду форморозрізнявального значення набули на завершальній стадії усталення відмінкових форм кінцеві склади займенникових елементів.

У єдності форми і значення проходить також процес вирівнювання відмінкових закінчень у множині. Необхідно зауважити, що Р. в. мн. не було властиве розрізнення родових форм морфологічними засобами як у прикметниковій, так і в займенниковій частинах. Згідно із загальною тенденцією до нівеляції автономного значення прикметникового й займенникового компонента морфологічним показником Р. в. мн. стало кінцеве звукосполучення -*ujixъ*. В Ор. в. мн. чол.-сер. роду відбувалося закономірне зрощення прикметникової форми на -у з займенниковою формою -*jimi*, унаслідок чого набуло форморозрізнявального значення в Ор. в. мн. звукосполучення -*ujimi*. Складнішим був процес формування Д. в. і М. в. чоловічого – середнього і жіночого роду, а також Ор. в. прикметників жіночого роду. В історично засвідчених формах цих відмінків немає слідів первинних іменних прикметників, що дало підставу вважати властиві їм прикметникові компоненти застиглими основами або ж поширювати на них надзвичайно сильний аналогічний вплив займенникової основи *kъ-. Саме ці форми можуть служити основою для припущення про першорядне значення форморозрізнявальних чинників у стабілізації парадигми повних прикметників. Усім зазначеним відмінковим формам було властиве дублювання кінцевих звукових комплексів, що виконували форморозрізнявальну функцію, а саме: Ор. в. мн. жін. роду *novati-jimi; Д. в. мн. чол.-сер. роду *novomъ-jimъ;

М. в. мн. чол.-сер. роду **novexъ-jixъ*, М. в. мн. жін. роду **novaхъ-jixъ*. Пор. також Д.-Ор. в. двоїни чол.-сер. роду **novota-jima*, жін. роду **novata-jima*.

Матеріальну основу для закріплення цих відмінків у прикметниковій парадигмі складала кінцеві звукові комплекси займенникових компонентів, які не відрізнялися від звукових флексій, уживаних у відповідних відмінкових формах прикметникових компонентів.

Важливе місце у висвітленні історії відмінкових форм повних прикметників належить А. Лескіну, який заперечив думку Ф. Міклошича, згідно з якою відбувалися перетворення Н. в. одн. чол. роду на застиглу форму – основу для творення окремих відмінкових форм однини і множини повних прикметників. Він уважав, що історично засвідчені відмінкові форми із застиглою основою іменного прикметника (за Ф. Міклошичем) або утворені внаслідок аналогічного впливу (за Г. Ільїнським) справді виникли із закономірних давніх форм унаслідок випадіння у формах іменних прикметників елементів -м. (пор., наприклад, дію цього процесу у формі Ор. в. одн. чол.-сер. родів **novujimъ – novъmъ-jimъ*), зокрема випадіння -mъ у формі іменного прикметника хв., яким відповідали однакові за звучанням елементи в займенниковій частині. Згідно з поглядами А. Лескіна, головним у виникненні історично засвідчених форм повних прикметників було явище гаплогогії у поєднанні з внутрішньо-аналогійними процесами вирівнювання прикметникової парадигми. Аналогічна дія виявилася, зокрема, у тому, що стара закономірна форма Р. в. мн. *novujixъ – (novъ-jixъ)* стала вживатися у значенні М. в. мн. *novejixъ – (novexъ-jixъ)*. Форми ж Д. в. мн. і Д. в. двоїни виникли як наслідок аналогічного впливу форм Р. й М. в. При цьому певну допоміжну роль у вирівнюванні прикметникової парадигми відіграли також займенники, які в Д. в. мн. і двоїни не мали особливих форм для трьох родів [13].

Очевидно, як і в інших відмінкових формах, матеріальною основою для закріплення цих відмінків у прикметниковій парадигмі були кінцеві звукові комплекси займенникових компонентів, які нічим не відрізнялися від звукових комплексів, уживаних у відповідних відмінкових формах прикметникових компонентів. У загальному процесі формального відмежування прикметника

в системі іменних частин мови, а також у зв'язку з поступовою втратою родових відмінностей у множині, яка вплинула на аналогічне вирівнювання прикметникового компонента у вигляді *пову-*, звукові комплекси-флексії *-ати*, *-оть*, *-ехъ*, *-ахъ*, *-ота* виявилися надлишковими. Форморозрізнявальної функції набули відповідні звукові комплекси займенникового походження. На зміну ж старій системі відмінкових форм, у якій чітко розрізнялися іменний прикметник і виділювально-вказівний займенник, прийшла уніфікована прикметникова парадигма, яка зазнала нових змін протягом наступних етапів розвитку окремих слов'янських мов. Уніфікація прикметникових форм у зв'язку з поступовим занепадом відмінювання іменних прикметників і синтаксичною спеціалізацією їх вживання у предикативній функції супроводжувалася в давньоруській мові важливими морфологічними змінами в системі відмінкових закінчень повних прикметників. Відмінкові закінчення повних прикметників зазнали в період відокремленого розвитку східнослов'янської мовної спільності впливу відмінювання неособових займенників, що було свідченням тенденції до зближення форм споріднених за основною синтаксичною функцією лексико-морфологічних класів слів.

Професор Ф. Філін зазначав, що нові форми протягом певного часу повинні були функціонувати паралельно зі старими, причому такий стан по-різному виявлявся в окремих діалектах. «До часу появи давньоруської писемності старі форми були, мабуть, уже витіснені. Уніфікація відмінкових закінчень (у множині), стягнення, коливання у формах роду й числа, в розподілі прикметників за твердими і м'якими основами викликали багато нових діалектних ізоглос, пов'язаних як з цілими розрядами явищ, так і з окремими словами» [3, с. 411]. У давньоруській мові зберігалися дві прикметникові парадигми – іменна й займенникова. Варто підкреслити, що вживання коротких і повних форм не підлягало певним закономірностям, на підставі яких можна було б твердити про регулювання зазначених форм розрізнення категорій означеності/неозначеності. Активному вживанню іменних прикметникових форм сприяв власне синтаксичний чинник, тому що вони були обов'язковими у функції іменної частини складеного

присудка. В атрибутивній же функції виступали прикметники обох морфологічних різновидів. Із парадигматичного погляду виділялися присвійні прикметники, яким не були властиві повні форми.

Актуальність теми полягає не тільки в ретроспективному, а й у проспективному її спрямуванні. Докладне вивчення праць лінгвістів з історії морфологічних досліджень форм прикметника сприятиме подальшому розвитку цієї теми.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. **Грищенко А. П.** Прикметник в українській мові / А. П. Грищенко. – К.: Наук. думка, 1978. – 205 с.
2. **Мейє А.** Общеславянский язык / А. Мейє; [пер. 2-го фр. изд., пересмотр. и доп. в сотрудничестве с А. Вайаном; под ред. С. Б. Бернштейна]. – М.: Изд-во иностр. лит., 1951. – XVI. – 491 с.
3. **Филин Ф. П.** Происхождение русского, украинского и белорусского языков: историко-диалектологический очерк / Ф. П. Филин. – Л.: Наука, 1972. – 655 с.
4. **Kurz J.** Kotazce doby vzniku slovanskych slozenych a jejich povodnino vyznamu / J. Kurz // Studie ze slovanske jazykovedy. Sbornik k 70 narozeninam akademika Frantiska Travnicka. – Praha, 1958. – S. 213–218.
5. **Leskien A.** Grammatik der altbulgarischen Sprache / A. Leskien. – Heidelberg, 1909.

Надійшла до редколегії 04.03.2013

ПРО ДЕФІНІЦІЮ СИНТАКСИЧНОГО ЗВ'ЯЗКУ (ЕНЦИКЛОПЕДИЧНІ ТА СПЕЦІАЛЬНІ ДОВІДКОВІ ВИДАННЯ)

Розглядається актуальна проблема метамови сучасного українського синтаксису, зокрема, аналізуються сутність і характер використовуваних в україністиці дефініцій синтаксичного зв'язку як однієї з фундаментальних категорій. Аналіз проведено на матеріалі найвідоміших нормативно-довідкових видань.

Ключові слова: синтаксичний зв'язок, синтаксичні відношення, дефініція, нормативно-довідкове видання.

Рассматривается актуальная проблема метаязыка современного украинского синтаксиса, в частности, анализируются сущность и характер используемых в украинистике дефиниций синтаксической связи как одной из фундаментальных категорий. Анализ проведен на материале наиболее известных нормативно-справочных изданий.

Ключевые слова: синтаксическая связь, синтаксические отношения, дефиниция, нормативно-справочное издание.

The article deals with the actual problem of modern Ukrainian metalanguage syntax, in particular, the analysis of the essence and character of the used Ukrainian definitions of syntactic link as one of the fundamental categories. The investigation is based on the material of one of the most famous standard-reference books.

Keywords: syntactic link, syntactic relation, definition, standard-reference books.

Метамовні проблеми синтаксису завжди поставали й постають як надзвичайно важливі та актуальні. Синтаксис – це вершинний рівень системно-структурної організації мови, що безпосередньо співвідноситься з мисленнєвими процесами та комунікацією, забезпечуючи в ній формування певної комунікативно значущої одиниці спілкування. Утім, недостатнє упорядкування метамови синтаксису передусім і посилює незаперечну складність та багатоаспектність цього розділу граматики. Синтаксична теорія залишається дискусійною і представлена широкою різноманітністю концепцій, тлумачень, поглядів. Це стосується загальних питань становлення й розвитку синтаксису як розділу мовознавства

й конкретної проблематики синтаксичної теорії. Пошуки в синтаксичних дослідженнях продовжуються досить активно, і одним з етапів цих пошуків повинен бути, як нам видається, аналіз термінологічної системи сучасного синтаксису, а також створення дефініцій та кваліфікація передусім таких фундаментальних синтаксичних категорій, якими є **синтаксична одиниця, синтаксичний зв'язок, синтаксична модель**. У зв'язку із цим заслуговує на особливу увагу думка А. П. Загнітка про те, що в сучасних граматичних працях серед інших визначають «такі «фундаментальні поняття синтаксису», як система синтаксичних одиниць, типологія синтаксичних зв'язків...» [5, с. 13].

Безперечно, що дослідник, визначаючи певне синтаксичне поняття, прагне зазначити у відповідній дефініції максимальну кількість істотних для нього параметрів, щоб найповніше визначити чи то структурні, чи то функційні особливості визначуваного об'єкта, а нерідко ті й ті разом. Безперечно, що в кожного мовознавця може бути своє трактування виучуваного об'єкта, особливо, якщо таке трактування постає як *можливий* погляд, гіпотеза, як один із підходів до вирішення проблеми. І справді, зіставлення різних видань з актуальних проблем синтаксису сучасної української мови засвідчує нерідко різні акценти в дефініюванні основних синтаксичних категорій. Фактом є й те, що окремі пропоновані дефініції не розкривають суті того чи того синтаксичного явища, а то й неправильно тлумачать його, підводячи під загальне лише деякі вияви цього явища. Проте є видання, у яких, на нашу думку, такі «вільності» зовсім небажані. Це стосується нормативно-довідкових видань, зокрема, енциклопедичних і термінологічних словників, довідників тощо, характер і суто прагматична орієнтація яких потребує використання лише загальновідомих і найбільш усталених дефініцій, що найповніше відбивають сутність визначуваного поняття.

Мета пропонованого дослідження – простежити в 15 найпопулярніших і доступних широкому читачеві лексикографічних виданнях українською й російською мовами дефініювання таких понять, як **синтаксичний зв'язок і синтаксичні відношення**, тісна взаємозумовленість яких є очевидною.

Отже, аналіз дефініцій названих категорій проводимо в таких лексикографічних виданнях (подано в хронологічному порядку):

1. Кротевич Є. В., Родзевич Н. С. Словник лінгвістичних термінів [7].
2. Марузо Ж. Словарь лингвистических терминов [10].
3. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов [1].
4. Розенталь Д. Э., Теленкова М. А. Словарь-справочник лингвистических терминов [12].
5. Русский язык. Энциклопедия [13].
6. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів [3].
7. Лингвистический энциклопедический словарь [8].
8. Українська мова. Енциклопедія [17].
9. Інформатика та обчислювальна техніка. Короткий тлумачний словник [6].
10. Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів [4].
11. Столярова Л. П., Пристайко Т. С., Попко Л. П. Базовый словарь лингвистических терминов [16].
12. Великий тлумачний словник сучасної української мови [2].
13. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія [14].
14. Мала філологічна енциклопедія [9].
15. Стариченок В. Д. Большой лингвистический словарь [15].

Не викликає сумнівів те, що в тлумаченнях такої надзвичайно значущої категорії, як **синтаксичний зв'язок**, категорії дуже ємної, постає багато питань і її важко обмежити однією дефініцією. І не випадково у зв'язку із цим не всі лінгвісти, які досліджують синтаксичні зв'язки слів, пропонують визначення цієї категорії, причому незалежно від того, чи працюють вони над навчальним посібником, чи над теоретичними питаннями в галузі синтаксису. Ми не знайшли відповідних дефініцій і в таких аналізованих нормативно-довідкових виданнях, як у Словник лінгвістичних термінів Ж. Марузо, «Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів» і, як це не дивно, в енциклопедії «Русский язык», і в «Лінгвістичному енциклопедичному словнику». Щоправда, Ж. Марузо вводить до свого словника термін **відношення** [10, с. 196] (і ми будемо цей термін нижче розглядати, оскільки він співвідноситься з поняттям **синтаксичний зв'язок** у багатьох виданнях), але вживає його як слово, що вказує на стосунок, причетність до чого-небудь, характер поведінки стосовно чого-небудь, тобто в значенні, яке

не має відношення до того, що кваліфікують або можуть кваліфікувати як власне синтаксичний зв'язок у будь-якій з його номінацій досить великого синонімічного ряду. Наведемо відповідні дефініції з усіма їхніми лексичними входами в зазначених вище нормативно-довідкових виданнях й одразу поставимо низку питань, найімовірніше, риторичних.

Автори Є. В. Кротевич, Н. С. Родзевич уводять до свого словника два конструкти:

- **граматичний зв'язок** – зв'язок, у який вступають слова, виконуючи роль головних і другорядних членів речення [7, с. 43];
- **синтаксичні відношення** – відношення, що встановлюються між окремими повнозначними словами чи їх фразеологічними еквівалентами, які виконують у реченні відповідну синтаксичну роль [7, с. 156].

У зв'язку із запропонованими дефініціями постають поки що нерозв'язані питання: а чи є граматичний зв'язок між компонентами словосполучення або, наприклад, між окремими реченнями в складі надфразної єдності? Чи наявні синтаксичні відношення між службовими й повнозначними словами, наприклад, прийменником та іменником?

Професор О. С. Ахманова вживає ті самі терміни, але без детермінантів. На її думку, «**зв'язок** – 1. Різні види взаємовідношень елементів мовлення, зумовлені правилами побудови, лексичним значенням поєднаних слів тощо. Зв'язок, що служить для вираження взаємозалежності елементів словосполучення й речення. Синтаксичний зв'язок, властивий окремим частинам мови й зумовлений характером відповідних граматичних категорій. 2. Основні типи й способи синтаксичного поєднання елементів. 3. Способи введення в речення його членів, що розрізняються характером синтаксичного змісту відношень. 4. Семантико-синтаксичні відношення, що постають між частинами складного синтаксичного цілого (складносурядного й складнопідрядного речення)» [1, с. 397–399], а «**відношення** – той чи той (часовий, екзистенційний, просторовий, причиновий, кваліфікативний та ін.) вид синтаксичної відповідності, який знаходить регулярне (структурно зумовлене) вираження у висловленні» [1, с. 300–301].

Безперечно, що й такі визначення залишають без відповідей певні питання: які саме (і чи всі) види взаємовідношень указанного характеру потрібно кваліфікувати як зв'язок, які способи поєднання

елементів і введення їх у речення? Чи є зв'язком такий спосіб поєднання елементів, як ранжування, тобто послідовне розташування компонентів мовленнєвого ланцюга? Який стосунок до зв'язку мають рівневі характеристики мовних одиниць? До якого типу відношень потрібно віднести зв'язок і які відношення є зв'язком? І нарешті, чи лише у висловленні (його також чітко не визначено) виражаються ті чи ті відношення?

У словнику Д. Е. Розенталя й М. О. Теленкової один детермінант до термінів і зв'язок, і відношення: **синтаксичний зв'язок** – «зв'язок слів, що служить для вираження взаємозалежності елементів словосполучення й речення» [12, с. 388], а **синтаксичні відношення** – «відношення між компонентами словосполучення й відношення між членами речення. У словосполученні такими є відношення атрибутивні, об'єктні й обставинні, а в реченні, крім них, – відношення предикативні, напівпредикативні й апозитивні» [12, с. 389].

Виходить, що зв'язок визначають через зв'язок, і незрозуміло, як трактувати взаємозалежність.

Д. І. Ганич, І. С. Олійник дають такі визначення:

– **відношення** – той чи інший вид синтаксичної відповідності (часовий, просторовий, причиновий, кваліфікативний), який знаходить регулярне (структурно зумовлене) вираження у висловленні [3, с. 39];

– **синтаксичний зв'язок** – зв'язок слів і частин складного речення, який служить для вираження взаємозалежності елементів словосполучення, членів речення і частин складного речення [3, с. 255];

– **синтаксичні відношення** – відношення, що встановлюються між окремими повнозначними словами чи їх фразеологічними еквівалентами в складі словосполучення, і відношення між членами речення [3, с. 255].

І в цьому випадку є питання: чи лише, знову ж таки, у висловленні регулярно реалізуються відношення й чи лише між повнозначними словами встановлюються синтаксичні відношення? Чи лише між словами й частинами складного речення встановлюється й наявний синтаксичний зв'язок?

В енциклопедії «Українська мова» **синтаксичний зв'язок** визначають як «зв'язок слів, членів речення і частин складного

речення, що виражає специфіку їх поєднання» [17, с. 618], а **синтаксичні відношення** як «значеннєві (змістові) відношення поєднаних певним синтаксичним зв'язком синтаксичних одиниць. На відміну від синтаксичних зв'язків, що спрямовані у внутрішню структуру синтаксичних одиниць-конструкцій (речень, словосполучень) і стосуються характеру формальних граматичних залежностей, синтаксичні відношення виявляють зовнішнє спрямування: виражають відношення між предметами і явищами позамовного світу» [17, с. 618].

Незважаючи на досить розгорнуті визначення аналізованих понять, особливо синтаксичних відношень, і в цьому разі можна поставити цілком конкретні питання: чи є синтаксичний зв'язок між якимись іншими, а не лише словами, членами речення й частинами складного речення, компонентами мовленнєвого ланцюга? Чи можна обмежувати синтаксичні відношення (саме синтаксичні) лише значеннєвими, змістовими відношеннями? Чи синтаксичні загалом відношення як відношення граматичні й такі, що перебувають у компетенції передусім, очевидно, граматики, покликані виражати відношення між предметами і явищами позамовного світу?

Досить лаконічно тлумачаться категорії зв'язку й відношень у короткому тлумачному словнику з інформатики та обчислювальної техніки:

– **зв'язок** – сукупність засобів передавання повідомлень мережею дистанційної обробки даних [6, с. 112];

– **відношення** – будь-який зв'язок між предметами, поняттями, об'єктами, елементами множин [6, с. 66].

У першій дефініції лінгвістичного змісту немає. Друга, якщо не зробити спеціальних застережень, повертає нас до визначення зв'язку, і виходить, що відношення – це будь-яка сукупність засобів передавання повідомлень певною мережею.

У «Базовому словнику лінгвістичних термінів» конструкт **синтаксичний зв'язок** має два значення: по-перше, це – «мовні засоби, за допомогою яких виражаються певні смислові відношення між компонентами синтаксичної одиниці (форми слів, прийменники, сполучники, інтонація тощо)» [16, с. 115], а по-друге, «семантико-граматичні відношення між словами (зокрема, і між синтаксично зв'язаними групами слів), які дають змогу кваліфікувати деяку послідовність словоформ як упорядкований мовленнєвий

ланцюг, як деяку синтаксичну конструкцію» [16, с. 115], а **синтаксичні відношення** – це «узагальнені смислові значення, які формально виявлені, об'єктивовані синтаксичним зв'язком» [16, с. 116].

Немає, на нашу думку, відповідей на цілком конкретні питання: хіба зв'язок – це якісь засоби (форми слів, інтонація та ін.), а не щось, що реалізує, виявляє себе за допомогою певних засобів? Як бути з послідовностями складніших, ніж словоформа, мовленнєвих побудов? Якщо деяка послідовність слів не є упорядкованим мовленнєвим ланцюгом, чи фіксують у такій послідовності синтаксичний зв'язок як деяке семантико-граматичне відношення? Чи наявні (і між чим та чим) узагальнені смислові значення, якщо вони формально не виявлені?

«Великий тлумачний словник сучасної української мови» також містить словникові статті з відповідним трактуванням аналізованих явищ:

– **зв'язок** ... 5. Співвідношення між різними факторами, явищами, подіями і т. ін., засновані на взаємозалежності, взаємообумовленості // Відношення між словами, словосполученнями [2, с. 450];

– **відношення** ... 2. Взаємозв'язок між предметами, явищами. Синтаксичні відношення [2, с. 175].

Досить загальні формулювання, щодо яких можна поставити практично всі ті самі питання. А переважно – одне, яке стосується всіх наведених дефініцій: що таке синтаксичний зв'язок як граматична категорія? Зрозумілої відповіді на це питання, як видається, ми не одержали. Не став зрозумілішим, на нашу думку, і метамовний зміст терміна **відношення** як в ексклюзивному його вживанні, так і у випадку використання його як синоніма до терміна **зв'язок** і як загальнішого поняття, пов'язаного із цим останнім терміном.

Решта видань подає дефініції, у яких істотно звужені межі передусім синтаксичного зв'язку:

– **синтаксичний зв'язок** – різні типи семантико-граматичних відношень у словосполученні й реченні [14, с. 547];

– **синтаксичний зв'язок** – зв'язок між компонентами словосполучення, речення, який указує на їхню взаємодію, взаємозалежність [9, с. 376];

– **синтаксичний зв'язок** – сурядний чи підрядний зв'язок між компонентами словосполучення чи речення [15, с. 551].

І в цьому разі також закономірно постають питання: хіба в синтаксичні відношення не можуть вступати компоненти з різних речень? Чи лише сурядністю та підрядністю обмежений синтаксичний зв'язок?

Жодна з наведених дефініцій як зв'язку, так і відношень не є, як нам видається, повною мірою адекватною відповідним явищам, а також як таким, що протиставлені досить чітко. Це й спричинює нерозв'язаність проблеми синтаксичних зв'язків і синтаксичних відношень і передусім проблеми їхнього дефініювання. На нашу думку, дефініцію синтаксичного зв'язку потрібно створювати з урахуванням того, що він є обов'язковим конструктивним компонентом і мовленнєвотворчого процесу, і самого мовлення як наслідку цього процесу. Без маркованих так чи інакше відношень (зв'язків) між складниками певного мовленнєвого ланцюга немає і його самого, а також того, що визначаємо як синтаксичну одиницю. Названі відношення маркуються як у їхньому формально-граматичному, та і в змістовому планах, а отже, синтаксичний зв'язок може бути визначений як «семантико-граматичне відношення між компонентами деякого мовленнєвого ланцюга, що дає змогу лінгвістично осмислити його як повідомлення чи якийсь його фрагмент і кваліфікувати цей ланцюг як певну синтаксичну одиницю» [11, с. 19]. Безперечно, що конкретні особливості створення дефініції синтаксичного зв'язку потребують окремого, детального витлумачення.

БІБЛЮГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. **Ахманова О. С.** Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М.: Сов. энцикл., 1966. – 608 с.
2. **Великий** тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: Перун, 2005. – 1728 с.
3. **Ганич Д. І.** Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К.: Вища школа, 1985. – 360 с.
4. **Єрмоленко С. Я.** Короткий словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бирик, О. Г. Тодор / [за ред. С. Я. Єрмоленко]. – К.: Либідь, 2001. – 224 с.
5. **Загнітко А. П.** Теоретична граматики української мови. Синтаксис / А. П. Загнітко. – Донецьк: Дон НУ, 2001. – 662 с.

6. **Інформатика** та обчислювальна техніка: короткий тлумачний словник / [за ред. В. П. Годюла]. – К.: Либідь, 2000. – 320 с.
7. **Кротевич Є. В.** Словник лінгвістичних термінів / Є. В. Кротевич, Н. С. Родзевич. – К.: Вид-во АН УРСР, 1957. – 236 с.
8. **Лингвистический** энциклопедический словарь / [под ред. В. Н. Ярцевой]. – М.: Сов. энцикл., 1990. – 668 с.
9. **Мала** філологічна енциклопедія / [уклали: О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк]. – К.: Довіра, 2007. – 478 с.
10. **Марузо Ж.** Словарь лингвических терминов / Ж. Марузо. – М.: Изд-во иностр. лит., 1960. – 436 с.
11. **Попова І. С.** Фундаментальні категорії синтаксису української мови у формально-граматичному та метамовному аспектах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук / І. С. Попова. – Чернівці, 2012. – 40 с.
12. **Розенталь Д. Э.** Словарь-справочник лингвистических терминов: пособие для учителей / Д. Э. Розенталь, М. А. Теленкова. – [2-е, изд., исправл. и дополн.]. – М.: Просвещение, 1976. – 544 с.
13. **Русский** язык. Энциклопедия / под ред. Ф. П. Филина. – М.: Сов. энцикл., 1979. – 432 с.
14. **Селіванова О. О.** Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К., 2006. – 716 с.
15. **Стариченок В. Д.** Большой лингвистический словарь / В. Д. Стариченок. – Ростов н/Д: Феникс, 2008. – 811 с.
16. **Столярова Л. П.** Базовый словарь лингвистических терминов / Л. П. Столярова, Т. С. Пристайко, Л. П. Попко. – К.: Изд-во Гос. академии руководящих кадров культуры и искусств, 2003. – 192 с.
17. **Українська** мова: енциклопедія / [редкол.: Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін.]. – [3-е вид., зі змінами і доп.]. – К.: Укр. енцикл., 2007. – 856 с.

Надійшла до редколегії 30.04.2013

ТИПИ ВІДНОШЕНЬ МІЖ ОСНОВНИМ І ВСТАВЛЕНИМ ТЕКСТОМ

Розглянуто роль вставленого тексту в семантичній організації висловлень з урахуванням його зв'язку з базисом, виокремлено та проаналізовано такі типи відношень між основним і вставленим текстом, як супровідні та співпозиційні.

Ключові слова: вставлені одиниці, вставлений текст, базове речення, супровідні відношення, співпозиційні відношення.

Рассмотрена роль вставленного текста в семантической организации высказываний с учетом его связи с базисом, выделены и проанализированы такие типы отношений между основным и вставленным текстом, как сопроводительные и сопозиционные.

Ключевые слова: вставленные единицы, вставленный текст, базовое предложение, сопроводительные отношения, сопозиционные отношения.

In the article the role of inserted text is considered in semantic organization of expressions taking into its connection with a base. Such types of relations are distinguished and analysed between basic and inserted text, as: 1) accompanying and 2) co-position.

Keywords: inserted units, inserted text, base sentence, accompanying relations, co-position relations.

Здобуток сучасної лінгвістики полягає в тому, що синтаксичні явища вивчаються і класифікуються не лише на формально-синтаксичному рівні, а й у семантико-синтаксичному та комунікативному аспектах. Комплексний аналіз синтаксичної природи речення як багатоаспектної одиниці дає змогу по-новому поглянути на сутність багатьох мовних явищ, зокрема і речень, ускладнених вставленими конструкціями.

Як відомо, вставлення не мають типової граматичної структури і можуть бути представлені словами, словосполученнями, простими реченнями (двоскладними, односкладними, нечленованими), складними двокомпонентними та складними багатоконпонентними реченнями, формами частин складнопідрядних та складносурядних речень.

Інколи вставлені одиниці можуть становити кілька речень, пов'язаних між собою насамперед за змістом, а також за допомогою граматичних засобів, тобто утворювати текст. Вони відображають окремий інформативний та суб'єктивно-модальний план висловлення.

Грунтовний аналіз структурного, семантичного та інтонаційного плану вставлень та остаточне їх виділення в окрему категорію представлено в дослідженнях таких учених, як Б. М. Кулик, Л. О. Кадомцева, А. Ф. Пріяткіна, Н. С. Валгіна, Г. Н. Акімова, Н. Д. Арутюнова, А. П. Загнітко, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська та ін. Зокрема, уперше про впровадження поняття «вставлений текст» згадується у праці «Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання» [4, с. 397].

Теоретичне обґрунтування такого граматичного типу вставлених компонентів як вставлений текст, зокрема його комунікативних завдань, у сучасному мовознавстві недостатньо вивчене. Тому метою статті є з'ясувати роль вставленого тексту в семантичній організації висловлень з урахуванням його відношення до базису.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких основних завдань:

- 1) проаналізувати типи відношень між вставленим текстом та базисом;
- 2) визначити основні функції вставленого тексту на основі його зв'язку з базовим висловленням.

Елементи цього складного утворення, тобто базове речення та вставлений текст, взаємодіють між собою, перебуваючи в структурних відношеннях, які спрямовані на формування змісту й функції цілого. З цього випливає, що відношення їхніх елементів становлять функціонально змістову залежність, є взаємозумовленими в мовній побудові.

«За значенням вставлені конструкції поділяють на дві основні групи. Вставки можуть мати значення пояснення, коментаря до логічного змісту речення: вони допомагають уточнити характеристики, доповнити мовлене і є засобом підкреслення тих чи тих фрагментів висловлення...», а також є «побічними зауваженнями, асоціативними висловленнями, оцінками, виявами ставлення до явищ, експресії» [3, с. 83]. Відповідно можна виділити щонайменше два типи відношень між основним і вставленим текстом: 1) супровідні, 2) співпозиційні.

Аналіз супровідних відношень між базисом і вставленим текстом показує, що їх поєднання часто здійснюється так: базові, опорні речення створюють ґрунт для вставлених, є вихідними для їх формування; вставлення залежить (у змістовому плані) від базису, підпорядковане йому. Звичайно, таке підпорядкування відмінне, наприклад, від підлеглості підрядних компонентів головним. Адже залежні вставлення роз'яснюють, аргументують зміст базового, оцінюють сказане. «Тобто поряд з основним повідомленням у мовленні з'являються інші, похідні від нього повідомлення, мета яких – краще донесення інформації, активний вплив на того, хто її сприймає [5, с. 222]. При цьому вставлений текст використовується для, по-перше, пояснення, розширення інформації про окремі компоненти базису або про його зміст загалом. Для вияву таких супровідних відношень особливо характерний ланцюговий зв'язок, який здійснюється за допомогою всіх доступних йому засобів:

а) використовується повтор:

Дивись же на мене, сонце, й засмали мою душу, як засмарило тіло, щоб вона була недоступна для комариного жала... (Я себе ловлю, що до сонця звертаюсь, як до живої істоти. Невже се значить, що мені вже бракує товариства людей?) (М. Коцюбинський) – повтор лексеми *сонце* свідчить про її актуалізацію, у зв'язку з чим постає власне-авторське риторичне запитання;

Бакум, як буря по лугах, крука із оком доганяв, а кров'ю слід свій пропікав... Скажено борсався, кричав і твань руками дико рвав: луна гула у тумани, як у підвали кам'яні, і клетотали багна скрізь... І він нарешті ізнемігсь!.. Та й сотні років там лежить з єдиним оком ще живий. Вже замість волоса поріс на грудях в нього оцей ліс, а з ліса око вирина, як чорні води з тумана, до того ока на горі, що степ купає у крові... Бо з ока кров там буря рве й на тіль крукову кида в степ. (А ми, дурні, гадаєм: нам то місяць світить із-за хмар і бризка сяйвом через ніч на степ, на води і на ліс... І, мабуть, завше буде так... Бо хто заб'є того крука, відкіль прилине богатир на ці занедбані стени ліси незаймані рубать – людину чорну визволять?..) (Т. Осьмачка) – повторенням лексеми *крук* реалізується категорія проспекції, автор витлумачує зміст основної частини;

б) застосовуються вказівно-замінювальні слова (*він, цей, тут, сюди, коли* тощо):

Ти нічого ніколи не приміряла («Не можу цього терпіти! Дайте те, що є. Та, будь ласка, загорніть у папір».) Ті, що шують білими нитками, завжди вибирають: тицяють носом у свіжу курку на базарі: «А вона справді свіжа?»... (І. Роздобудько) – анафоричний компонент цього (тобто примірки) виконує ретроспективну функцію щодо базисного повідомлення;

в) поєднання різних засобів, зокрема повтору лексеми та вказівно-замінювальних слів:

Горбань сказав, що й сумніву нема. Звичайно, вбивство. Та іще й нецнота. Він, як Горбань, вважає зокрема: їй треба дьогтем вимазати ворота! (Тут принагідно варто зауважити, що дьогтю він мав, справді, предостатньо, оскільки він, як виявилось потім, «з комори мєскої потай дьоготь крав», за що і був поставлений перед в'язом. А втім, і згодом він ще війтував. І вже аж гетьману Дем'яну Многогрішному уже аж на полковника Жученка устиг й «кравулку» довести) (Л. Костенко) – анафоричний компонент тут виконує ретроспективну функцію, а повтор лексеми *дьогтю* у структурі вставлення є засобом ідентифікації предмета думки в основній та додатковій інформації.

У наведених прикладах пояснюється зміст базового тексту з метою докладніше, повніше розкрити його зміст, якщо помітна якась нечіткість, недомовка, або ж надати викладові забарвлення цікавої нез'ясованості, щоб привернути більшу увагу читача.

Вставлені конструкції можуть містити, по-друге, коментар, тобто роз'яснення, тлумачення, інтерпретацію того, про що йдеться в базисі. На відміну від пояснення, спрямованого на зняття, ліквідацію неясності, коментар становить вибірккові роз'яснення, що даються для кращого розуміння суті, характеру фактів, явищ, предметів. Коментуючи, автор відповідає на багато питань, пов'язаних із повідомлюваним: як це розуміти; що являє собою хто-, що-небудь, що є характерним для чого-небудь тощо, наприклад: *Був саме «Тридцять Третій» рік. (Його писатимем в лапках Завжди й з великих літер, Бо так кричатиме в віках Земля, Вода і Вітер Про рік «побєд», Про рік «завдань», Про рік колгоспних раювань – Про той, що Вождь сказав: «Налєй!», Бо жити стало «веселєй!» Цей рік писатимемо ми Завжди з великих літер, Бо так про нього просурмить Земля, Вода І Вітер На всі світи і времена! І тільки лиш в секреті Його триматиме «страна», – Рік славний «Тридцять Третій»,*

Отой, що сяє, як зоря, В усій епосі «Октября»! О Богом даний Краю мій!) (І. Багрянний). У наведеній ілюстрації вставлений текст виконує функцію проспекції з метою розкрити справжні причини того, чому «Тридцять Третій» рік (рік не слави, а великої трагедії) писався з великих літер.

Відношення співпозиції між базисом і вставленим текстом убачаємо в тих випадках, коли вставлення є побічними зауваженнями, асоціативними висловлюваннями, оцінками сказаного. «У зв'язку з емоційним наповненням вони нерідко створюють враження непередбачених, спонтанних» [3, с. 83]. Наприклад: *Григорій умів слухати, цінувати почуте (Ні! Ти тільки послухай. Цей народ геніальний!) та й сам під настрій не проти був розіграти когось, як і його дядьки* (Г. Тютюнник). Співпозиція може бути просторово-буттєвою, описовою або часовою, оповідною. У першому випадку у співпозиції перебувають повідомлення про явища, суміжні в просторі, а в другому – суміжні в часі (про дії, що відбуваються або одночасно, або послідовно).

Функції вставлення, що розвивають думки автора з приводу повідомлюваного, різноманітні: з їхньою допомогою поглиблюється інформація про щось, читач дістає орієнтири для сприйняття та оцінки повідомлення, виклад стає жвавим, розмовним, бо тільки в усному мовленні спостерігаємо найрізноманітніші за характером асоціативні зв'язки, супутні змістові відгалуження. Наприклад: *Ци то ви там, славний Довбуш? (Ти ся хочеш напивати! Я ти пива наварила – буде світ ся дивувати!) Ей, даруйте, любку милий, що не можу вас пустити: Стефана ся от надію – як узнав би, міг би бити* (Ю. Федькович).

Часто вставлений текст може втрачати відтінок додатковості в семантичному плані, бо те, що подається в дужках, важить не менше за формально основний текст. Виділення вставлення за допомогою дужок варто розглядати як спосіб актуалізації цього фрагмента. Мета такого способу актуалізації – зробити більш доступною для зорового та інтелектуального сприйняття зміну характеру модальності тексту – перехід від об'єктивної до суб'єктивної модальності. Адже важливим є абсолютно все, а інколи те, що в дужках, – більш вагоме. Тому читач може втратити відчуття «меншовартості» читаного в дужках, сприймаючи всю текстову побудову гармонійно та органічно настільки, що уявити собі цей текст без вставленої конструкції вже неможливо. Наприклад:

Невдовзі по війні, але за -надцятих із початку століття господарів у цьому краю

(ні, вона таки зараз порахує, скільки їх було тут на людську голову:

коли жила ще її мама Катрінка, в селі порядкували австріяки,

потім у першу війну село тричі «орали» русаки на конях,

далі австрієць більше, як на двадцять років уступив край румунові,

по тому москалик у румуна видурих край аж до початку другої війни,

у другу війну накоротко вступив сюди німець, привівши за собою знову румуна,

коли румун драпав, мадяр наступав тут на ноги людям,

а тепер, як зайшла знов власть – то, певно, так тепер і не вийде звідси ніколи)...

отож невдовзі по війні, але за -надцятих із початку століття господарів у цьому краю якоїсь-то днини Северина при відчинених дверях стриміла на стільчику... (М. Матіос).

Такі вставлені конструкції перебувають в іншому контекстуальному відношенні щодо базису, до якого вони включені, й утворюють побічні предикативні текстові відгалуження стосовно змісту основної лінії викладу, які здебільшого відтворюють або паралельний хід думок, або певні ситуації, дії, що відбуваються одночасно:

– Що ви кажете?.. А Остап?.. Не хочу... (Я зупинився на найцікавішому місці. Правда? І як ви думаєте, чи не час мені плюнути й почати нову новелу? Час, певно, час. Отже, останнє зусилля!) (М. Хвильовий) – вставлений текст передає внутрішнє мовлення суб'єкта стосовно повідомлюваної інформації, а точніше, передає почуття, стан автора в процесі написання новели.

Ти сказав мені: «Коли настане весна, візьму тебе на руки й... скажу щось, чого досі ні одній жінці не говорив».

І я повірила, що в твоїм любовнім словничку можуть бути ще слова, що їх ти досі ні одній жінці не говорив.

(Вкажіть мені ви, що посміхаєтесь з моєї віри, одну-однісіньку жінку, яка не повірила б, що її вибраний зберіг у любовнім словничку кілька слів виключно для неї, – і перестану вірити в кохання, як не вірю вже у вірність) (І. Вільде) – на підтвердження сказаному в основному тексті автор у вставленні переконує нас

в тому, що будь-яка жінка, незважаючи на нібито часом скептичне ставлення до кохання, певні розчарування, недовіру, у глибині душі вірить в його існування.

То він санки майструє цес кустрюбатий майстер? (Підлізає на піч та й відбирає санчата. То дві драничці, споєні поперечкою і затесані, як копила від саней). А то стариган, вже би худібку обійшов, а він сидить у попелі та санки віроб'єє (В. Стефаник); Кравчина. За те, щоб тут було гаразд! (Кладе руку на серце. В очах – готовність до всього хорошого). Завжди щоб чисто і той... і свободно (О. Довженко) – вставлений текст відтворює особливості ситуації: фізичні дії, які виконуються комунікантами в процесі повідомлення.

Сучасні письменники в художніх творах часто використовують прийом «текст у тексті», причому вставлений текст за обсягом може бути значно більшим, аніж сам базис, як-от у есеї Т. Прохаська «Непрості»:

П. коньяк з цибулевою зупою; сік з лози винограду; портер з диким медом; джин з червоними мурахами;

(один араб ще в Африці каже Себастьянові – передовсім вчи своїх синів робити їсти, вони будуть мудрими і радісними – у Себастьяна нема синів, але є дочка Анна – він вчить її робити їди: розказує, що їх треба не боятися придумувати, як найкращі пригоди для себе – робити їсти для когось завжди сенсорно, як виховувати дитину чи плекати рослини – заняття, яке вертає до безпосередності звірів і птахів, коли питання що і для чого робити ще не виникає – цікавість, яку можна дарувати – протистояння різних стихій і сутностей, які можна навчити жити разом – початок всіх смаків у рослинах – тому, що їм немає кінця, нема кінця робленню їжі – Анна почала з бару – варила портер разом з щільниками дуплявих бджіл – подавала гарячу цибулеву зупу відразу після коньяку, і знову запивати коньяком по ошпареному піднебінні – кидала в шклянку докину кількадесят крилатих червоних мурашок (вірячи, що убивати у їді не гріх), які додавали спиртові пекучості своєю кислотою – голодною весною обтинала виноград на зарослих балконах і збирала сік лози, потому розчиняючи ним ялівцівку в пропорції один до пів – і так зо всім) (Т. Прохасько).

У вставленому тексті подається повчання батьків, філософські життєві істини, висловлювані героями, тобто вставлена одиниця

містить не просто додаткову інформацію, тут базис і вставлення – це семантично різні повідомлення. Загалом за допомогою вставлених текстів виражаються «обставини дії чи події (які відбуваються одночасно з основною дією, передували їй чи відбудуться в майбутньому), розкривається внутрішній світ героїв, їх психічний стан, стосунки з оточуючими, світосприйняття, експлікуються емоції та ставлення автора до зображуваних подій та суб'єктів» [1, с. 33]. При цьому, як правило, у вставленому тексті використовуються вже згадані лексичні засоби зв'язку з основним текстом: повтор деяких слів, вказівно-замінювальні слова чи слова-синоніми.

У згаданому есеї Т. Прохаська виявлено приклад вставленого тексту, який передує базису й настільки від нього віддалений за змістом, що сприймається як вставлена одиниця до всього твору загалом:

18. (Одну пачку карток старий Беда чомусь не забрав з-під каменя. Її знайшли аж в кінці п'ятдесятих, коли демонтували австрійські військові дороги у карпатській субальпіці. Всі до одної поштівки були фотографіями із знаменитої у тридцятих роках чорногірської серії. Совіти ще не мали жодних карпатських видів власного друку, і ці, зняті об'єктивом риб'яче око, забрали до краєзнавчого музею у Ворохті. Написи олівцем на звороті важко було зрозуміти).

відчуття дискомфорту – це сліди попереднього смаку на слизовій, які змушують до пошуку наступного

у кожному періоді – новий сленг; як нове буття; мови минають повільніше, ніж періоди. Вони накопичуються, займають все більше території, витісняючи мову канонічну – нам вони більше означають. Скоро ми з А. доживемо до того, що зможемо розмовляти лише своїми фразами...

Тому, аналізуючи відношення між базисом і вставленим текстом, потрібно говорити не про зв'язок змістових елементів, а про зв'язок між цілісним змістом одного й другого компонентів, який полягає в їх тематичній спільності. Такий зв'язок назовемо тематичним, а не ланцюговим.

У будь-якому випадку приклади вставлених текстів переконують, що усталена думка про «вторинність», «меншовартість» вставлених конструкцій не завжди адекватно відбиває мовні реалії.

Отже, розглянуті приклади представляють досить розлогу структуру із різними типами семантичних відношень між базисом

та вставленим текстом, репрезентовані різними граматичними зв'язками, де «об'єктивний смисл, певною мірою, пов'язаний з потоком свідомо спрямованих авторських міркувань, що передаються через призму ліричного героя. Вставлені конструкції орієнтовані на відтворення полігамності міркувань і паралельно (можливо, навіть одночасно) спрямовані на передачу раптово посталих асоціацій» [2, с. 302].

Такого типу вставлені конструкції, які складаються з послідовно розміщеної сукупності речень, об'єднаних у тематичну і структурну цілісність, є одиницями тексту. Вони існують цілком самостійно, відображають викінчений інформативний та суб'єктивно-модальний план.

Таким чином, аналіз смислових, контекстуальних відношень між базисом та вставленим текстом дозволив виділити два основні їх види: супровідні відношення, при яких вставлення у змістовому плані певною мірою залежать від базису, підпорядковуються йому; і співпозиційні відношення, коли базис і вставлений текст – це семантично різні повідомлення, найчастіше асоціативні висловлення, що створюють враження спонтанних, непередбачених, однак відзначаються тематичною єдністю, змістовою спільністю.

БІБЛЮГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. **Дегтярєва І.** Стилiстичний синтаксис української постмодерністської прози / І. Дегтярєва // Українська мова. – 2009. – № 3. – С. 27–38.
2. **Загнітко А.** Семантика і прагматика вставлених одиниць в українському реченні / А. Загнітко // Вісник Львівського університету: Сер. «Філологічна». – 2000. – Вип. 28. – С. 301–309.
3. **Кононенко В. І.** Вставлені слова, словосполучення і речення / В. І. Кононенко // Українська мова: енциклопедія / [редкол.: Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін.]. – К.: Укр. енцикл., 2000. – С. 83–84.
4. **Слинько І. І.** Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання / І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. – К.: Вища школа, 1994. – 670 с.
5. **Сучасна українська мова** / [за ред. О. Д. Пономарева]. – К.: Либідь, 1994. – 256 с.

Надійшла до редколегії 22.02.2013

ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

УДК 811.161.2'373.46

О. В. Гурко

ДЕТЕРМІНОЛОГІЗАЦІЯ ЛЕКСИКИ ГРАФІЧНОГО ДИЗАЙНУ

Розглянуто процес детермінологізації лексики графічного дизайну в публіцистичному та художньому стилях сучасної української мови.

Ключові слова: термін, лексика, детермінологізація, система, загально-мовна лексика.

Рассматривается процесс детерминалогизации лексики графического дизайна в публицистическом и художественном стилях современного украинского языка.

Ключевые слова: термин, лексика, детерминалогизация, система, общеязыковая лексика.

The process of determinologization vocabulary of graphic design in a journalistic and artistic styles of the modern Ukrainian language is considered in the article.

Keywords: term, vocabulary, determinologization, system, the common vocabulary.

Одним з основних завдань сучасної лексикології є вивчення системності лексики. Семантичний аналіз великих лексичних шарів має істотне значення не лише для описової лексикології і практичної лексикографії, а й для всієї лінгвістичної теорії. Дослідження кожного окремого фрагмента лексико-семантичної системи допомагає знайти специфічне в тому чи тому класі слів і глибше зрозуміти загальні системні закономірності мови загалом.

Основу української термінологічної системи становить питома лексика, яка ввійшла в науковий обіг через її дефінування. Наукова термінологія – це той пласт лексики, що постійно розвивається. Кількість термінів у лексичному складі мови стрімко

© Гурко О. В., 2013

зростає. Тому цілком закономірною є пильна увага до термінів та терміносистем із боку лінгвістів, які розглядають термінологію як важливу складову лексики сучасної літературної мови.

Мова, як засіб відтворення, передавання і збереження інформації, тісно пов'язана із практичною діяльністю її носія – людини. Одним із видів цього зв'язку є спеціальна науково-технічна, соціально-політична, мистецька чи релігійно-філософська мова – так звана фахова мова, або термінологія, яка, за словами дослідників, наразі складає «переважну частину лінгвістичного фонду» [3, с. 5]. Термін, на думку мовознавців, як елемент спеціальної лексики відзначається однозначністю в межах визначеного термінологічного поля, відсутністю синонімії та антонімії, емоційної маркованості, але, виступаючи одночасно й одиницею динамічного словника мови загалом, часто може втрачати ознаки своєї «ідеальності»: виходити за межі фахової мови та вступати в різноманітні відношення з іншими лексемами. Із цього приводу слушним є зауваження Ж. В. Красножан про те, що термін може зазнавати в мові таких змін, як і звичайне слово, – розширювати, звужувати або змінювати свою семантику, входити до складу порівнянь, метафор, уживатися в переосмисленому значенні, закріплювати за собою це значення [8, с. 175].

З огляду на це в лінгвістиці прийнято говорити про термінологізацію й детермінологізацію. Як стверджують дослідники, між термінами та загальноновживаною лексикою відбувається постійний обмін: слова загального вжитку змінюють своє основне лексичне значення й стають термінами, а терміни все частіше входять до складу загальнономовних одиниць. Результатом подібної взаємодії є процес детермінологізації – перетворення терміна на загальнолітературне слово через нейтралізацію його дефінітивної функції. Проблемою детермінологізації переймалося багато вчених (Л. А. Капанадзе, Н. Ф. Непийвода, І. І. Огієнко, Т. І. Панько, Д. М. Шмельов та ін.), проте і дотепер у мовознавстві немає єдиної думки про те, яку лексику потрібно відносити до детермінологізованої. Згідно з першою точкою зору, детермінологізованим вважається слово, ужите в переносному значенні [5; 17]. Згідно з другою – про детермінологізацію можна говорити в тому випадку, коли реалія, яку номінує термін, перетворилася на побутову або який-небудь інший різновид загальнолюдської [1, с. 42].

Згідно з третьою точкою зору, детермінологізованою можна вважати лексику, що вийшла за межі терміносистеми і функціонує в загальнолітературній мові [4].

Актуальність статті зумовлена тим фактом, що детермінологізація порівняно з термінологізацією меншою мірою досліджена в сучасному мовознавстві. Мета роботи – розглянути процес детермінологізації лексики графічного дизайну в художньому й публіцистичному стилях та виявити фактори, які впливають на детермінологізацію вказаного лексичного шару.

Пізнання за допомогою мови здійснюється через мовний знак, у якому фіксуються виділені спільною суспільною практикою характерні властивості об'єкта. Необхідним фактором людського пізнання є також мовна комунікація, акт спілкування між індивідами задля передачі інформації. Тому будь-яка термінологія існує в двох вимірах: як результат фіксації наукового пізнання (термінологічні словники) та функціонування (наукова та навчальна література, мова преси та інших засобів масової інформації, професійна комунікація тощо). Дослідниці Т. І. Панько, І. М. Кочан та Г. П. Мацюк наголошують, що «функціональне дослідження термінології передбачає орієнтацію на її комунікативну роль з урахуванням конотативних нашарувань, глибинне пізнання мови як засобу оформлення думки, акумуляції історії народу, інтелектуалізації нації» [13, с. 196].

Для функціонального погляду на внутрішню природу терміна, представленого в більшості сучасних визначень, характерним є визнання як головної диференційної ознаки терміна функції вираження спеціального професійного поняття в системі інших понять певної галузі знання. Свого часу Д. С. Лотте визначив термінологічну систему як сукупність термінів, побудовану на основі суворо продуманої системи відповідних понять і на науково обґрунтованій класифікації. Характеризуючи системність термінології, найчастіше мають на увазі таку єдність тих чи тих семантичних відповідників, яка перетворює певну суму термінів у систему когнітивних одиниць вищого порядку, з одночасним поділом її на підставі семантичних чи формальних характеристик, аж до елементарних складових одиниць, тобто до окремих термінологічних формантів: «Термінологічна система характеризується як

складна динамічна стійка система, елементами якої є відібрані за певними правилами лексичні одиниці певної природної мови, структура якої ізоморфна структурі логічних зв'язків між поняттями спеціальної галузі знань або діяльності, а функція полягає в тому, щоб слугувати знаковою (мовною) моделлю цієї галузі знань або діяльності» [6, с. 42]. У зв'язку з цим значення терміна окреслює, з одного боку, система як цілісне утворення, з іншого, – його семантична окремішність у межах системи. Інакше кажучи, термінологічна система становить контекст, у межах якого функціонує окремий термін, причому відношення між об'єктним значенням терміна і його системною вартістю не є величиною незмінною. Це підтверджує, що термінові властиві два виміри значення: термін виступає в автономному об'єктному значенні й має також системне значення. Вимір об'єктного значення скеровує термін у сферу мови в його основній текстотворчій функції, бо кожна термінологічна одиниця здатна передавати зміст, більш або менш адекватний предмету спеціальної галузі знання, також і поза межами властивого для неї спеціального контексту. У науковій літературі багато уваги приділено явищу детермінологізації, тобто спрощенню когнітивної структури терміна в загальнонародній мові. Натомість відзначається й те, що термін і поза межами професійної субмови може функціонувати й очевидно функціонує як термін, реалізуючи своє автономне об'єктне значення. Це стосується цілої низки термінів мистецтва та дизайну: «Знаєте, що я вас попрошу? Достаньте мені мій **альбом** з фотографіями. Він там, у скрині» [10, с. 71]; «Емене... накинула на себе новий халат з дивними **арабесками** й підперезалася косинкою» [7, с. 290]; «Молода компанія пила всю ніч, а світом пішла гуляти по містечку, позривала всі **вивіски** з шинків» [11, т. 1, с. 39]; «Зроблю маленьку книжечку. Хрестами і **візерунками** з квітками кругом листочки обведу» [18, с. 45]; «На ньому брамінська шовкова жовта хламида, а по хламиді чорніють латки: це **символ** його чернецького смирення та вбожества» [11, т. 2, с. 67]. У значеннях наведених одиниць реально виділяються компоненти, зумовлені науковою інформацією, і містяться дані про відображення матеріального денотата не тільки буденно-практичною свідомістю, а й теоретичним мисленням.

Коли термін входить до системи загальноновживаної лексики, його понятійні системні зв'язки поступаються місцем тим, які забезпечують його позицію у сфері слів, що називають загальновідомі поняття – предмети чи явища, тобто в цьому контексті він співвідноситься не з спеціальними поняттями, а з конкретним предметом. Пор.: «– *Що, що, що?* – скрикнув професор і прибіг ближче до мене. – *Як ти пишеш, як?* – Рука дотягала **штриха** на таблиці» [16, с. 103] // «У роботах Андрія Чебикіна кожен **штрих** несе певне змістове навантаження і має місце, він саме такий, який потрібен. – Хоча у глядача складається враження випадкової імпровізації» [15, с. 70]; «З ший... звисало важке глиняне намисто різних яскравих **кольорів**» [10, с. 62], «Знаєте, я починаю думати, що ми мало дбаємо в оповіданнях з народного життя про український **колорит**» [7, с. 294] // «У творчому бажанні Верещакіна прилучитися до її своєрідного літопису кольоровий офорт відіграв визначну роль. **Колір і колорит** – найяскравіші ознаки нинішнього одеського артизму, зокрема малярства, – з появою Верещакіна перекочували і в графіку» [19, с. 71].

Терміни, ужиті в неспеціальному контексті, на рівні загальнонародної мови, однозначно визначають предметну віднесеність відповідного поняття. Терміни, використані в спеціальному контексті, співвідносяться з системою понять певної галузі, є носіями системного значення і як такі належать до відповідної професійної субмови. На рівні одиничних значень терміни належать до загальнонародної мови в її розвитку, а отже, є спільним інтелектуальним надбанням усього народу. Ступінь засвоєння термінів, ужитих у неспеціальному контексті у своєму суто науковому значенні, залежить від загальної освіти народу й специфічної підготовки до сприйняття.

Належність термінів до загальнонародної мови полягає передусім у тому, що вони, обслуговуючи одну чи кілька спеціальних царин, стають широко відомими неспеціалістам. У досліджуваній нами системі це, скажімо, такі основні терміни графічного дизайну, як *графіка* та *дизайн*. На рівні об'єктного, автономного значення зміст цих термінів є цілком зрозумілим, а їх семантичне протиставлення не потребує коментарів: «*Графіка* – вид образотворчого мистецтва, основним зображальним засобом якого

є малюнок, виконаний на папері, тканині олівцем, пером, пензлем, вуглиною або відтиснутий на папері з спеціально підготовленої форми; твори цього мистецтва» [12, с. 661], а «дизайн – вид діяльності, що пов’язаний із проектуванням предметного середовища» [12, с. 750]. Наприклад: «Якщо перегортати сторінки «Кобзаря», впадає у вічі своєрідність **графіки** шевченківських віршів у порівнянні з **графікою**, скажімо, Пушкіна або Гейне» [2, с. 115]. Широкий діапазон використання цих термінів стає причиною того, що вони входять і до загальнономовної лексики. Зокрема слова *графіка*, *дизайн* з мови образотворчого мистецтва перейшли до лексикону сучасної людини.

Другий вимір значення терміна визначає його системну вартість як знака вузькоспеціальної галузі знань. Наприклад, на рівні системного значення термін *графіка* виступає як семантична домінанта досить розбудованого парадигматичного ряду: *графіка станкова / книжкова / прикладна* («У **книжковій графіці** дипломні роботи В. Штанка, О. Ляшук, О. Грищенко, К. Іванової демонструють строкату палітру тематичного матеріалу першоджерел» [14, с. 44]). Ця парадигма репрезентує професійні знання в галузі графічного дизайну. Звичайна людина не мусить знати, що, скажімо, *прикладна графіка* – це герби, друкарські знаки (товарні знаки, знаки-символи), емблеми, плакати, екслібриси, поштові знаки, грошові знаки, етикетки, упаковка тощо [9, с. 369], тоді як для професіонала ці знання є надзвичайно важливими.

Необхідно також не забувати й про те, що *графіка* це не тільки рукописні й друковані знаки, як це впливає з визначення. Графікою, зокрема, може бути розділ мовознавства, який встановлює співвідношення писемних знаків із фонетичною системою мови. Так, наприклад, у результаті нового концептуального підходу «*графіка* – це не тільки письмові чи друковані знаки, що відбивають звуки мови, інтонацію, зображення живої мови письмовими знаками, а й **вид образотворчого мистецтва** [12, с. 661]. А проникнення ідеології графічного дизайну в такі сфери, як реклама, живопис, арт-дизайн, економіка приводить до висновку, що предметом графіки може бути однотонний малюнок, виконаний переважно на папері олівцем, пером, пензлем чи вуглем. Графіка

має широкий діапазон функцій, видів, жанрів, художніх засобів, що створюють у своїй сукупності необмежені можливості для відображення світу, вираження почуттів та задумів художника.

Отже, із проведеного нами дослідження стає зрозумілим, що проникнення термінів графічного дизайну в лексику загального вжитку зумовлюється кількома факторами: по-перше, розвитком науково-технічного й соціально-економічного стану суспільства, по-друге, поглибленням культурно-цивілізаційного досвіду народу, що сприяє збільшенню кількості інформації, яку може містити в собі термін, по-третє, ускладненням когнітивної структури терміна. Цілком очевидно, що процес детермінологізації на сучасному етапі є досить продуктивним і складним. Надалі дослідження буде спрямоване на виявлення механізмів детермінологізації у сфері лексики графічного дизайну, а також стилістичних особливостей зазначених одиниць у функціональному аспекті.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. **Винокур Г. О.** О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии / Г.О. Винокур // Труды Московского института истории, филологии и литературы: сб. статей по языкознанию. – М.: Просвещение, 1939. – Т. 5. – С. 3–55.
2. **Глазычев В. Л.** Арт / В. Л. Глазычев // Мир дизайна. – 2006. – № 1. – С. 113–117.
3. **Дьяков А. С.** Основи термінотворення / А. С. Дьяков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько. – К.: Academia, 2000. – 216 с.
4. **Ермакова О.** Семантические процессы в русском языке на рубеже веков / О. Ермакова // Acta Neophilologica. – Olztyń, 2006. – т. VII. – С. 23–32.
5. **Капаназе Л. А.** Взаимодействие терминологической и общепотребительной лексики / Л. А. Капаназе // Развитие лексики современного русского языка. – М.: Наука, 1965. – С. 134–138.
6. **Кобрин Р. Ю.** Опыт психолингвистического анализа понятийного содержания терминов и общепотребительных слов / Р. Ю. Кобрин, О. В. Иванова // Термины в языке речи: межвузов. сб. – Горький: Горьковский гос. ун-т, 1985. – С. 106–115.

7. **Коцюбинський М.** Твори: в 2 т. / М. Коцюбинський. – К.: Держлітвидав., 1955. – Т. 1. – 593 с.
8. **Красножан Ж.** Функції детермінологізації лексем у художньому тексті / Ж. Красножан // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Херсон, 2009. – Вип. ІХ. – С. 175–177.
9. **Куленко М. Я.** Основи графічного дизайну / М. Я. Куленко. – К.: Кондор, 2007. – 492 с.
10. **Леся Українка.** Твори: в 2 т. / Леся Українка. – К.: Держлітвидав, 1951. – Т. 2. – 478 с.
11. **Нечуй-Левицький І. С.** Твори: в 3 т. / І. С. Нечуй-Левицький. – К.: Дніпро, 1988. – Т. 1. – 463 с; Т. 2. – 518 с.
12. **Новий** тлумачний словник української мови / [уклад. і гол. ред. В. В. Яременко, О. М. Сліпушко]. – К.: Аконіт, 2000. – Т. 1. – 910 с.
13. **Панько Т. І.** Українське термінознавство / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Львів: Світ, 1994. – 215 с.
14. **Петрова О. М.** Живопис як автобіографія / О. М. Петрова // Образотворче мистецтво. – 2006. – № 3. – С. 44–46.
15. **Рубашов Ю.** Живопис. Художня фотографія / Ю. Рубашов // Образотворче мистецтво. – 2006. – № 1. – С. 67–68.
16. **Франко І.** Поезія та драматичні твори / І. Франко. – Львів: Каменяр, 1977. – 199 с.
17. **Черторизька Т. К.** Нові значення старих слів / Т. К. Черторизька // Рідне слово. – К., 1974. – С. 25–29.
18. **Шевченко Т.** Твори: в 2 т. / Т. Шевченко. – К.: Дніпро, 1966. – Т. 2. – 750 с.
19. **Шмагало Р.** Наш дизайн / Р. Шмагало // Образотворче мистецтво. – 2000. – № 1–2. – С. 71–75.

Надійшла до редколегії 12.02.2013

ФУНКЦІОНУВАННЯ СИНОНІМІЧНИХ ПАР ДІЄСЛІВ У ПЕРЕКЛАДАХ БІБЛІЇ І. ОГІЄНКА ТА І. ХОМЕНКА

Виокремлено та проаналізовано синонімічні пари дієслів, використані в українських перекладах Біблії І. Огієнка та І. Хоменка у співвідносних контекстах. Визначено стилістичну диференціацію лексики.

Ключові слова: Біблія, синонімічні пари дієслів, семантичні синоніми, стилістичні синоніми, синонімічний ряд.

Выделены и проанализированы синонимические пары глаголов, которые были употреблены в украинских переводах Библии И. Огиенко и И. Хоменко в соотносительных контекстах. Определена стилистическая дифференциация лексики.

Ключевые слова: Библия, синонимические пары глаголов, семантические синонимы, стилистические синонимы, синонимический ряд.

The synonymous pairs of verbs, which were used in the Ukrainian translations of the Bible by I. Ogiyenko and I. Khomenko in correlative contexts are selected and analyzed. The stylistic differentiation of vocabulary is determined.

Keywords: the Bible, synonymous pairs of verbs, semantic synonyms, stylistic synonyms, synonymous row.

Проблема функціонування української мови в релігійній сфері для сучасної України є актуальною, бо наш народ має цілком природне право на духовне самовираження рідною мовою. Біблія донині залишається благословенною книгою зі своєю багатовіковою історією, є тим особливим скарбом, з якого промовляє Слово Боже. Саме слову як вираженню та розумінню істини в Біблії надано надзвичайне значення. Власне тому лінгвістичні дослідження святописемного тексту є важливими з огляду на необхідність створення цілісної системи біблієзнавчих студій. Українські переклади Біблії за останні десятиліття привернули увагу багатьох мовознавців. Історичний аспект текстів Святого Письма українською мовою вивчали М. Жукалюк, В. Німчук, М. Тимошик. Лексику перекладів книг Святого Письма дослідили О. Горбач, М. Лесюк,

Т. Мороз. Художньо-поетичні засоби текстів Біблії аналізували Л. Кедь, С. Лук'янчук. Попри значну кількість мовознавчих студій спеціального розгляду потребує лексико-семантична система Святого Письма ХХ ст.: текстологічні зіставлення лексем в українськомовних текстах Біблії І. Огієнка та І. Хоменка. Це й актуалізує потребу ґрунтовного лінгвостилістичного аналізу синонімічного багатства українських біблійних текстів ХХ ст. Мета статті: дослідити функціонування синонімічних пар дієслів в українських текстах Святого Письма ХХ ст. Поставлена мета передбачає виконання таких завдань: 1) виокремити та проаналізувати синонімічні пари дієслів, переважно вживані в одній строфі чи в одному реченні; 2) з'ясувати особливості вживання цих пар; 3) визначити стилістичну диференціацію лексики. Об'єктом наукової розвідки обрано українські тексти Біблії (Новий Завіт) І. Огієнка та І. Хоменка, чий переклади у ХХ ст. викликали неабияке зацікавлення в мовознавців, і привертала увагу багатьох дослідників різними аспектами.

Українські переклади Біблії І. Огієнка та І. Хоменка відзначаються наявністю значної кількості синонімічних пар дієслів. У синонімічних відношеннях перебувають такі лексеми: *проповідувати* – *промовляти* (*говорити*), *робити* – *чинити*, *вздрівати* (*побачити*) – *бачити*, *відкритися* (*виявитися*) – *виявитися* (*стати знаним*), *казати* – *промовляти* (*заговорити*), *настрашитися* (*жахнутися*) – *лякатися* (*страхатися*), *полякатися* – *боятися*, *сумувати* (*скорбіти*) – *тужити*, *пильнувати* – *вартувати* тощо.

У текстах Біблії зазначених перекладачів виявлено синонімічні дієслова на позначення акту говоріння. Пор.: ***проповідувати*** – ***промовляти***: «Із того часу Ісус розпочав *проповідувати* й *промовляти*: «Покайтеся, бо наблизилось Царство Небесне!» (Мт. 4: 17) [1] та ***проповідувати*** – ***говорити***: «З того часу Ісус почав *проповідувати* й *говорити*: «Покайтесь, бо Небесне Царство близько» (Мт. 4: 17) [5]. У перекладі І. Огієнка вжита пара лексем ***проповідувати*** – ***промовляти***, що належить, на перший погляд, до контекстуальних синонімів, але, розглянувши лексичне значення кожного дієслова, зараховуємо її до семантико-стилістичних синонімів. Дієслово ***проповідувати*** належить

до релігійної лексики, а лексема *промовляти* є стилістично нейтральною. За своїм семантичним наповненням дієслова дещо відрізняються один від одного, але поєднання їх в одному контексті підсилює семантичне та емоційне спрямування біблійного тексту. У перекладі І. Хоменка замість дієслова *промовляти* залучено лексему *говорити*, яка є одиницею міжстильової лексики й перебуває в синонімічних відношеннях із попереднім дієсловом. Лексеми *промовляти* – *говорити* не порушують семантичної єдності біблійних контекстів українських перекладів ХХ ст., а лише вказують на синонімічне багатство лексичного складу української мови та індивідуально-авторський вибір мовних одиниць. У перекладах Біблії ХХ ст. використано лексику, властиву словниковому складу цього періоду. Тоді як у перекладі П. Куліша наявна застаріла лексика, пор.: «*З того часу почав Ісус проповідувати й глаголити: Покайтесь, наближилось бо царство небесне*» [4]. У реєстрі Великого тлумачного словника сучасної української мови (далі – ВТССУМ) дієслово *глаголити* не зафіксоване (є лише три слова *глагол* «заст. слово»; *глаголиця* «одна з двох абеток старослов'янської мови» та *глаголичний* «написаний глаголицею»), це означає, що воно вийшло з лексичного складу ХХ ст. В Етимологічному словнику (далі – ЕСУМ) зазначено, що лексема *глагола(и)ти* означає «розмовляти» [3, с. 518].

Лексеми *промовляти* й *говорити* простежуємо і в інших синонімічних парах дієслів: *казати* – *промовляти* та *казати* – *заговорити*: *казати* – *промовляти*: «*Поправді кажу вам: Між народженими від жінок не було більшого над Івана Христителя!; Того часу, навчаючи, промовив Ісус ...*» (Мт. 11: 11, 25) [1] та *казати* – *заговорити*: «*Істинно кажу вам, що між народженими від жінок не було більшого від Йоана Христителя; Тоді ж Ісус заговорив ...*» (Мт. 11: 11, 25) [5]. Зазначені пари лексем належать до семантичних синонімів і міжстильової лексики. Вони тотожні за своїм значенням, тому не порушують семантичної єдності біблійного тексту і свідчать про багатство лексичного складу української мови. Лексика українських перекладів Святого Письма ХХ ст. спрямована на читача (слухача) цього мовного періоду. Тоді як у перекладі П. Куліша спостерігаємо архаїчну пару дієслів

глаголити – **ректи**: *«Істино глаголю вам: Не явив ся між народженими від жінок більший од Йоана Хрестителя; І озвав ся Ісус того часу знов і рече ...»* [4]. Лексема **ректи** належить до застарілої лексики, як і дієслово **глаголити**, і до поетичних слів та означає «промовляти» [2, с. 1211].

Спільне лексичне тло українських перекладів Святого Письма ХХ ст. ілюструє пара дієслів **робити** – **чинити**: *«Хіба не те саме й митники роблять? Чи й погани не чинять отак?»* (Мт. 5: 46, 47) [1] та *«Хіба не те саме й митарі роблять? І коли ви вітаєте лише братів ваших, що надзвичайного чините? Хіба не те саме й погани роблять?»* (Мт. 5: 46, 47) [5]. Лексеми **робити** – **чинити** відносимо до поняттєвих синонімів і стилістично нейтральної лексики. Вони урізноманітнюють біблійний текст, надаючи йому виразного стилістичного оформлення на відміну, наприклад, від лексем у перекладі П. Куліша, де помічаємо повторення дієслова **робити** в різних контекстах. Пор.: *«Хіба й митники не те саме роблять? І коли вітаєте тільки братів ваших, то що надто робите? Хіба й митники не так роблять»* [4].

У співвідносних контекстах українських перекладачів виявлено функціонування різних синонімічних пар дієслів на позначення дії зі значенням «сприймати очима». Пор.: **вздрівати** – **бачити**: *«І вздрів дударів та юрбу голосільників; А як бачив людей, змилосерджувався Він над ними, бо були вони змучені та розпорошені»* (Мт. 9: 23, 36) [1] та **побачити** – **бачивши**: *«Побачив там сопільників і юрбу схвильовану; Він, бачивши юрми народу, милосердився над ними, бо вони були стомлені й прибиті»* (Мт. 9: 23, 36) [5]. Пару дієслів **вздрівати** – **бачити** (І. Огієнко) вважаємо семантичними синонімами. Вона засвідчила синонімічне багатство української мови й надала біблійному тексту стилістичної виразності. Натомість І. Хоменко вдався до дієслова **побачити** та дієприслівникового звороту з лексемою **бачивши**, яка утворена від основи інфінітива **бачи-ти** та суфікса **-вши**. У текстах Біблії обох авторів спостерігаємо індивідуально-авторський підхід у виборі лексичних одиниць і синтаксичних конструкції, що зумовлено методикою перекладу Святого Письма, якою користувалися перекладачі. Так, І. Огієнко використав дієслова-присудки, а І. Хоменко – дієслово-присудок та

дієприслівниковий зворот. Дієприслівникові звороти помічаємо і в перекладі Біблії П. Куліша: *«Та побачивши сонільників та голосільників; Поглядаючи ж на людей, жалкував над ними, що були потомлені й розпорошені»* [4].

В українських перекладах Святого Письма І. Огієнка та І. Хоменка виокремлюємо такі синонімічні пари дієслів на позначення дії зі значенням «робитися явним, помітним, ставати відомим»: **відкритися – виявитися**: *«Немає нічого захованого, що воно не відкриється, ані потаємного, що не виявиться»* (Мт. 10: 26) [1] та **виявитися – стати знаним**: *«Немає нічого схованого, що не виявиться; нічого тайного, що не стане знаним»* (Мт. 10: 26) [5]. Іван Огієнко використав синонімічну пару лексем **відкритися – виявитися**, що належить до семантичних синонімів. Подані лексеми мають цілком тотожні значення й подібні до дієслів, ужитих у перекладі П. Куліша: *«Немає бо нічого закритого, що не відкриється, ані захованого, що не виявиться»* [4]. У тексті І. Хоменка вжито дієслово **виявитися** і сполучення слів, що відповідає лексичному значенню цього дієслова, – **стати знаним**. На нашу думку, синонімічна пара **відкритися – виявитися** (І. Огієнко) сприяє милозвучності біблійного тексту, тоді як дієслово **виявитися** (у наведеному контексті І. Хоменка воно належить до застарілої лексики) та сполучення слів **стати знаним** надає строфі певної урочистості. Загалом використання різних синонімічних одиниць у перекладах Біблії ХХ ст. не порушує семантичного наповнення тексту, а лише демонструє розвинену синонімічну систему української мови (**відкритися – виявитися – стати знаним**).

У синонімічних відношеннях перебувають і такі дієслова, як **настрашитися – лякатися, жахнутися – страхатися**, що позначають відчуття страху, жаху: **настрашитися – лякатися**: *«Як побачили ж учні, що йде Він по морю, то настрашились... «Заспокойтесь, – це Я, не лякайтесь!»* (Мт. 14: 26, 27) [1] та **жахнутися – страхатися**: *«Учні, побачивши, що він іде морем, жахнулись. «Заспокойтесь, – це я, не страхайтесь!»* (Мт. 14: 26, 27) [5]. Наведені пари лексем зараховуємо до стилістичних синонімів. Варіантність у виборі лексичних одиниць зумовлена мовним чуттям кожного з авторів перекладу Біблії. Вона не впливає на загальну

семантику біблійного контексту. Загалом лексика перекладів Святого Письма ХХ ст. позбавлена діалектних слів, які б могли ускладнити розуміння Божого Слова на відміну, наприклад, від перекладу П. Куліша. Пор.: «*І побачивши ученики, що Він іде по морю, стрівожились... Спокойте ся: се я: не лякайтесь*» [4]. Лексема *стрівожитися* в такому фонетичному вигляді, у якому її вжито в перекладі П. Куліша, не зафіксована в реєстрі ВТССУМ. В ЕСУМ зазначено, що дієслово *стрівожитися* (стревожитися) є діалектним словом, і означає те саме, що стривожитися [3, с. 636]. В іншому біблійному контексті в синонімічних відношеннях перебувають дієслова *полякатися* і *боятися*, *злякатись* і *страхатися*, що також належать до міжстильової лексики і до стилістичних синонімів: *полякатися* – *боятися*: «*А почувши, попадали учні долілиць, і полякались сильно... «Уставайте й не бійтесь!»* (Мт. 17: 6, 7) [1] та *злякатись* – *страхатися*: «*Почувши це, учні впали обличчям до землі й злякались вельми. «Устаньте, не страхайтеся!»* (Мт. 17: 6, 7) [5].

В українських перекладах Святого Письма трапляються й інші форми дієслів на позначення страху: *перестрашитися* – *лякатися*: «*І вони перестрашились страхом великим. Та Ангол промовив до них: «Не лякайтесь, бо я ось благовіщу вам радість велику»* (Лк. 2: 9, 10) [1] та *страх огорнув* – *боятися*: «*Й великий страх огорнув їх. Ангел же сказав їм: «Не бійтесь, бо я звіщаю вам велику радість»* (Лк. 2: 9, 10) [5]. Дієслово *перестрашитися* є спільнокореневим до *настрашитися*, ужитого І. Огієнком в іншому контексті (Мт. 14: 26, 27), і означає те саме, що *перелякатися*. Проте на відміну від лексеми *настрашитися* дієслово *перестрашитися* належить до розмовної лексики. Для надання біблійному контексту більшої виразності І. Огієнко використовує лексему *страх* у сполученні з дієсловом *перестрашитися*: *перестрашились страхом*. Натомість переклад І. Хоменка позбавлений такої експресії. Для вираження тотожного семантичного значення цього контексту І. Хоменко вдався до предикативної сполуки *страх огорнув*. Лексичні одиниці, використані перекладачами ХХ ст., не порушують семантики біблійного контексту і вказують на індивідуально-авторський підхід у перекладі Біблії

українською мовою. Проаналізовані синонімічні пари дієслів дали змогу виділити такі словотвірні синонімічні ряди дієслів на позначення страху: *настрашитися – перестрашитися – лякатися – полякатися – боятися* (І. Огієнко); *жахнутися – страхатися – злякатись – боятися* (І. Хоменко).

У порівнюваних текстах Біблії І. Огієнка та І. Хоменка простежуємо синонімічні пари дієслів, що передають почуття суму, журби: *сумувати – тужити*: «*І, взявши Петра й двох синів Зеведеєвих, зачав сумувати й тужити*» (Мт. 26: 37) [1] та *скорбіти – тужити*: «*І взяв Петра з собою і двох синів Заведєя, і почав скорбіти та тужити*» (Мт. 26: 37) [5]. У перекладі І. Огієнка вжито пару стилістичних синонімів *сумувати – тужити*. Обидва дієслова є стилістично нейтральними. Натомість у перекладі І. Хоменка замість лексеми *сумувати* використано дієслово *скорбіти*, яке належить до книжної лексики і вживається рідко [2, с. 1335]. Тотожне дієслово наявне і в перекладі П. Куліша: «*І взяв із собою Петра та двох синів Зеведеєвих, і почав скорбіти та вдаватись у тугу*» [4]. На нашу думку, лексема *скорбіти* надала біблійному контексту певної урочистості на відміну від стилістично нейтрального дієслова *сумувати* у співвідносному контексті І. Огієнка. Замість лексеми *тужити* в перекладі П. Куліша спостерігаємо вживання синонімічного за значенням вислову *вдаватись у тугу*. Таке сполучення слів характерне для фольклорних текстів. Загальне значення вислову *вдаватись у тугу* – впадати в стан глибокого жалю, дуже сумувати, журитися. Загалом задіяні лексеми несуть тотожні значення, тому не порушують семантики біблійного тексту, а лише надають йому певного стилістичного оформлення.

На сторінках українських перекладів Святого Письма зазначених авторів помічаємо використання різних синонімічних пар дієслів на позначення дії із значенням «охороняти, стерегти кого-, що-небудь»: *пильнувати – вартувати*: «*А в тій стороні були пастухи, які пильнували на полі, і нічної пори вартували отару свою*» (Лк. 2: 8) [1] та *перебувати – стояти на сторожі*: «*Були ж у тій стороні пастухи, що перебували в чистім полі та вночі*

стояли на сторожі коло своїх отар» (Лк. 2: 8) [5]. Іван Огієнко використовує семантичну пару **пильнувати – вартувати**, яка функціонує у сфері міжстильової лексики. Лексеми увиразнюють контекст і сприяють синонімічному збагаченню біблійної мови. Іван Хоменко до перекладу залучає інші лексеми – **перебувати – стояти на сторожі**. Сполучення слів **стояти на сторожі** (уживається рідко, лексема *сторожа* належить до застарілої лексики й означає: «перебування десь протягом певного часу для охорони, пильнування кого-, чого-небудь» [2, с. 1397]) відповідає лексичному значенню дієслова *вартувати*, ужитому в перекладі І. Огієнка, тому не впливає на лексичне навантаження тієї частини речення, де воно наявне. Тоді як дієслово **перебувати** має інше лексичне значення, ніж лексема *пильнувати* (І. Огієнко), у такий спосіб змінюючи семантичне наповнення біблійного контексту. У перекладі П. Куліша використано таку пару лексем, як **ночлігувати – стерегти сторожею**: «І були пастухи в стороні тій, що ночлігували та стерегли сторожею в ночі отари своєї» [4]. У реєстрі ВТССУМ подано слова *ночліг, ночлігувати, ночліжанин*, що належать до застарілої лексики, і вказано, що вони позначають «те саме, що *нічліг, нічлігувати, нічліжанин*» [2, с. 793]. Дієслово **нічлігувати** належить до розмовної лексики, а сполучення слів **стерегти сторожею** є застарілим. Лексичне значення вислову *стерегти сторожею* відповідає семантиці сполучення слів **стояти на сторожі** (І. Хоменко) та дієслова *вартувати* (І. Огієнко), тому не порушує семантичної єдності біблійного контексту. Синонімічна пара дієслів **пильнувати – вартувати** (І. Огієнко), на нашу думку, найкраще відповідає біблійному змісту і нормативній лексиці української мови ХХ ст., бо, наприклад, лексема **перебувати** (І. Хоменко) не відбиває всієї глибини біблійного змісту, а сполучення слів **стояти на сторожі** (І. Хоменко) у своєму складі має застарілу лексику, що не відповідає реаліям ХХ ст.

Отже, проаналізовані дієслівні пари синонімів підтвердили думку, що перекладачі ХХ ст., безперечно, спиралися на традиції біблійної перекладацької справи, започаткованої ще в ХІХ ст., бо в перекладі П. Куліша спостерігаються ідентичні пари лексем.

У перекладі І. Хоменка вжито дієслова, що належать до книжної та застарілої лексики, тоді як у тексті І. Огієнка лексика стилістично нейтральна та розмовна. Загалом лексеми мають тотожні значення, тому не порушують семантики біблійного тексту.

У подальших розвідках заплановано дослідити функціонування антонімічних пар дієслів в українських перекладах Святого Письма ХХ ст.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. **Біблія**, або книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту із мови давньоєврейської й грецької на українську дослівно наново перекладена / [переклад проф. Івана Огієнка]. – К.: Українське Біблійне Товариство, 2003. – 1375 с.
2. **Великий** тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: Перун, 2009. – 1736 с.
3. **Етимологічний** словник української мови: у 7 т. / [редкол.: О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін.]. – К.: Наук. думка, 1982. – Т. 1 (А–Г). – 631 с.; 1985. – Т. 2 (Д–Копці). – 570 с.; 1989. – Т. 3 (Кора–М). – 550 с.; 2003. – Т. 4 (Н–П). – 656 с.
4. **Святе Письмо** Старого і Нового Завіту мовою русько-українською / [переклад П. О. Куліша, І. С. Левицького]. – К.: Українське Біблійне Товариство, 2003. – 255 с.
5. **Святе Письмо** Старого та Нового Завіту (повний переклад, здійснений за оригінальними єврейськими, араміїськими та грецькими текстами) / [переклад Івана Хоменка]. – К.: Українське Біблійне Товариство, 1994.

Надійшла до редколегії 29.01.2013

ІНОЛЕКСЕМИ ЯК ОДИН ІЗ ЧИННИКІВ СТАНОВЛЕННЯ ЛЕКСИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Досліджено функціонування англійських інолексем в українській мові загалом та в мові ЗМІ зокрема.

Ключові слова: англіцизми, іншомовні запозичення, мас-медіа, номінації.

Исследовано функционирование английских инолексем в украинском языке в целом и в СМИ в частности.

Ключевые слова: англицизмы, иноязычные заимствования, масс-медиа, номинации.

In the article investigational functioning of English inoleksem in Ukrainian on the whole and in MASS-MEDIA, in particular.

Keywords: anglicizmi, foreign borrowings, mass-media, nominations.

Взаємозбагачення на мовному рівні відбувається подібно до взаємозбагачення культур різних націй. Одним із способів збагачення лексичного складу є запозичення. Жодна мова не може існувати окремо від інших мов, не розвиваючись і не змінюючись відповідно до загальномовних тенденцій того чи того часу, не відбиваючи в собі сучасних соціально-економічних і політичних процесів. Отже, у більшості випадків запозичена лексика потрапляє в мову з метою найменування нових явищ та понять, які не були відомі раніше.

Завданням цього дослідження є виявлення лексико-семантичних груп запозиченої лексики, аналіз чинників становлення лексичної системи української мови.

Мета – проаналізувати семантичну природу інолексем як один із чинників становлення лексичної системи української мови.

Процес запозичення іншомовної лексики більшою або меншою мірою властивий будь-якій мові в усі періоди її розвитку, оскільки мови не існують у повній ізоляції. Ще професор О. О. Реформатський у «Вступі до мовознавства» зауважував, що немає жодної мови у світі, у якій словниковий склад був би обмеженим тільки власними словами, і час лише підтверджує це спостереження.

Українська мова, як і кожна національна мова, збагачує свій лексичний склад з метою пізнання навколишнього світу, нових його реалій. Основними чинниками, що впливають на розвиток мови, є як позамовні, так і внутрішньомовні фактори. Необхідно зазначити, що в сучасній лінгвістиці існує певна неусталеність у спеціалізованих назвах цих понять: деякі дослідники дають їм назву «екстралінгвальних» та «інтралінгвальних» [2, с. 14], на думку інших науковців, необхідно позамовні фактори відносити до соціальних [5]. Проте така кваліфікація не зовсім точна, вона не передає весь зміст поняття «позамовного» чинника, адже він містить, крім соціальних, також і природні особливості. Істотно впливати на характер змін у мові, особливості розвитку мови загалом чи окремих її рівнів здатен як суспільний чинник, так і географічні умови, і геополітичний стан держави, тощо.

Запозичення-англіцизми в мові українських мас-медіа характеризуються як неоднорідністю походження, так і неоднаковою частотністю, стилістичним і жанровим використанням (домінують книжні одиниці й менше трапляються розмовні, сленгові) тощо. Безперечно, переважна їх більшість своїм походженням завдячує науковому стилю та виробничо-професійному мовленню.

І що більшою мірою входить та чи та галузь діяльності в царину міжнародного співробітництва, що ширші й триваліші зв'язки в цій галузі, то відкритішою є її лексика й термінологія для сприйняття іншомовних інновацій.

Неповнота й незбалансованість функціональної системи української літературної мови в пострадянську добу виявляється досить відчутно, що зумовлює наявність певних лакун у формуванні й функціонуванні її окремих стилів та підсистем. Передусім це стосується наукового стилю і зокрема однієї з його важливих підсистем – галузі обчислювальної техніки та інформатики.

Здебільшого основу кожної термінологічної системи чи підсистеми становлять слова й терміни автохтонного походження, що входять до наукового обігу шляхом їх дефінування. Проте в сучасній українській термінології з обчислювальної техніки та інформатики домінують запозичення з англійської мови (точніше – її американського варіанта). Такий стан зумовлений кількома причинами. Одна з головних полягає в тому, що чим більше

залучена певна галузь діяльності до міжнародного співробітництва, то відкритішою є її лексика і термінологія для проникнення іншомовних інновацій. Другим важливим чинником слугує політика держави в аналізованій галузі. Так, відомо, що свого часу саме в Україні вперше в колишньому СРСР було створено електронно-обчислювальну машину і, природно, ця галузь мала б розвиватися на власній термінологічній основі. Проте через відомі хибні ідеологічні й політичні настанови вищого керівництва колишнього Радянського Союзу кібернетику оголосили «буржуазною псевдонаукою». Лише згодом, коли США досягнули відчутних успіхів у царині обчислювальної техніки та інформатики, було усвідомлено помилковість такого підходу й нарешті визнано необхідність розвитку цієї галузі науки, на якій ґрунтувалася науково-технічна революція у другій половині ХХ ст.

Сьогодні професійна лексика й термінологія інформатики та обчислювальної техніки відома не лише вузьким фахівцям, які працюють у цій царині науки і техніки. Нині комп'ютеризація проникла в усі сфери життя суспільства. Крім того, багато людей мають персональні комп'ютери й засвоюють відповідну лексику й термінологію. З'являється спеціальна література, відповідні словники, науково-популярні та галузеві періодичні видання. Лексика й термінологія обчислювальної техніки та інформатики стає необхідним компонентом наукового стилю сучасної української літературної мови, широко приникає в загальнонародне мовлення.

Зазначимо, що на сучасному етапі в спеціалізованих, а зрідка й у науково-популярних виданнях, у засобах масової інформації, рекламі часто натрапляємо на чимало слів, засвоєних безпосередньо з англійської мови – переважно без їхньої транслітерації.

Серед значного масиву слів і термінів інформатики та обчислювальної техніки, які вживаються в сучасній українській мові, можна виокремити такі лексичні групи:

1. Одиниці, запозичені з англійської мови з мінімальною національною модифікацією шляхом транскрибування, тобто з максимальним наближенням до фонетичного, граматичного та правописного оформлення.

2. Слова й терміни, запозичені з англійської мови, які зазнали значних змін на ґрунті української мови – часткове калькування, поява властивих нашій мові формантів, звукова й правописна субституція тощо.

3. Лексичні одиниці, утворені повним калькуванням відповідних англійських слів і термінів.

Серед професійної лексики й термінології, запозиченої останнім часом, кількісно чималу і впливову групу становлять також одиниці на позначення нових технічних реалій і понять, зокрема різноманітних апаратів, приладів, пристроїв, які активно входять у повсякденне життя українського загалу, інноваційних технологій, сучасного оснащення, інформаційного обладнання. Зокрема варті уваги: **ксерокс** (з англ. Xerox – торговельний знак копіювального пристрою) «різновид апарата для множення, який використовує метод ксерографії»; прилад, який робить ксерокопії; пристрій для ксерографічного фотографування; **аудіоплеєр** (з амер. audio – слуховий, звуковий від лат. audio – чути та англ. player – програвач) «компактний переносний апарат для відтворення звуку і магнітного запису»; **мікропринтування** (від мікро... і англ. print – друк) – поліграфічне відтворення мікрозображень (зображень, утворених фотографуванням через мікроскоп); **мікро-сканер** (від мікро... і англ. scan – швидко переглядати) – кишеньковий апарат для читання мікрофотографічного знімка тексту і зображень книги, брошури тощо [1].

Радикальні перетворення в усіх державах, що постали на теренах колишнього Радянського Союзу, зокрема і в Україні, поряд із політикою та ідеологією, передусім стосуються економіки, фінансів та комерції, і нинішній час – це, з одного боку, період втрат і відходу від старих економічних догм, банкрутство державної планової економіки, а з іншого – появи нових професій, формування нового економічного ладу та відповідних відносин, час формування нової економічної культури. З поступовим переходом економіки до ринкових відносин та конкуренції, у мові українських ЗМІ, як і в загальнонародній мові, з'явився й з'являється значний за обсягом масив відповідної лексики та термінології (хронологічних маркерів інтенсивних змін у суспільстві).

В останні десятиліття в Україні набули поширення англійські назви різноманітних соціальних об'єднань, неформальних течій, угруповань та їх представників, які на Заході були відомі й раніше: **панки** (з англ. punk – розм. «недосвідчений юнак; шмаркач, молокосос») неформальний молодіжний рух, що виник на Заході в 70-ті рр. ХХ ст. і представники якого культивують

агресивне несприйняття норм моралі і громадського життя, що має вияв у манері поведінки (грубість), одязі (здебільшого чорного кольору й неохайний), аксесуарах (шпильки тощо), а також у зачісці на зразок «ірокез» як повздовжній гребінь від лоба до потилиці, переважно вифарбованого в яскраво-червоний, зелений та ін. пастельний колір; «представники цього руху», *скінхе-ди/скінгеди* (з англ. skin-head – бритоголовий від skin – шкіра і head – голова) «представники молодіжного руху, що виник у Великій Британії і поширився в світі, які поводять себе нетолерантно, а то й агресивно щодо іноземців (особливо гастарбайтерів) і позначені неординарною зовнішністю: носять черевики великого розміру, підтяжки, сережки у вусі», *япі* (з англ. uypri від скороч. < young urban professional – молодий міський професіонал) «представники молодіжного руху 80-х років (переважно в США), який культивує орієнтацію на професіоналізм, кар'єру й високий соціальний статус, що виражається в способі поведінки (підкреслена вихованість), одязі (строгий стиль костюма) і т. ін.», пор.: *Київські скінгеди й футбольні фанати не закидали, як їхні московські аналоги, пляшками західні посольства й представництва* [3].

Цікаво, що деякі з проаналізованих вище назв мають навіть синонімічні найменування. Так, спочатку представників неформального молодіжного угруповання, які вирізнялися своєю зовнішністю (зачіска, шкіряний одяг із металевою фурнітурою тощо) і роз'їжджали на мотоциклах вночі галасливими компаніями, часто порушуючи правила дорожнього руху та громадського порядку, було номіновано *рокерами* (з англ. rocker – розм. рокер, ультрасучасний юнак у стильному шкіряному костюмі), а згодом поширилася й назва – *байкери* (з англ. biker – мотоцикліст від bike – мотоцикл) «члени неформальних об'єднань, які фанатично люблять мотоцикли та швидку їзду й трюки на них, часто порушуючи правила вуличного руху та громадський спокій» [3].

З англійської мови запозичено певну кількість лексичних одиниць на позначення наукових понять та реалій, а також усього того, що пов'язане з освітою та навчанням: *маркетологія* (з англ. marketology від market – ринок і грец. logos – слово, вчення, наука) «науковий напрям, що вивчає маркетинг (організація виробництва і збуту продукції, ґрунтується на вивченні потреб ринку

в товарах і послугах)», *уфологія* (з англ. ufology від UFO – Unidentified Flying Object – непізнаний літаючий об'єкт, НЛО) «наука, що вивчає непізнані рухомі об'єкти (літаючі тарілки тощо) і пов'язані з ними аномальні явища», *тест* (з англ. test – випробування, дослідження) «стандартне завдання, що застосовується для визначення рівня розвитку, здібностей, сформованості навичок і вмінь із певної дисципліни», *Фулбрайт* (з англ. від власної назви Fulbright) «американська програма академічних обмінів імені сенатора США Вільяма Фулбрайта» [7].

У галузі спорту на сучасному етапі так само переважає лексика й термінологія англійського походження. Майже всі аналізовані одиниці функціонують у різних мовах світу як європеїзми або як інтернаціоналізми. Це переважно новостворені назви спортивних реалій та понять, які раніше в нашій країні не використовувалися або були невідомі з тих чи тих причин.

Серед аналізованих одиниць кількісно найбільшу групу становлять номінації на позначення нових видів спорту, які нині набувають поширення і в Україні: *віндсерфінг*, *могул* (з англ. mogul – грудка; горбок; камінь на лижні) «один із складників фрістайлу – швидкісний спуск на гірських лижах горбистою траєю», *пауерліфтинг* (з англ. power – сила, міць і lifting – піднімання) «силове триборство».

Зауважимо, що деякі види спорту були відомі й раніше (міні-футбол), але нині чомусь набули іншої нової назви – *футзал* (з англ. foot – ступня, нога і калька з англ. hall – зал) «футбол, у який грають у невеликому залі (як правило на гандбольному полі)». Проте зазначимо, що, ймовірно, ці слова стали синонімами, але все ж різняться своєю семантикою. У міні-футбол грають переважно під відкритим небом, а змагання з футзалу відбуваються в закритому приміщенні (спортзалі, критому стадіоні тощо). Також поряд із інновацією-запозиченням *кікбоксер* нині іноді натрапляємо й на новіше запозичення з цією ж семантикою слово *файтер* [7].

Відповідно (на основі зазначених та інших одиниць) утворилися назви *чуртменів*: *віндсерфінгіст/серфінгіст*, *могуліст*, *скейтбордист*, *кікбоксер*, *фрістайліст* та інші лексеми.

Серед нових слів англо-американського походження необхідно виокремити назви спортивних об'єктів, спорядів, інвентарю.

Інші спортивні номінації, пов'язані з аналізованою галуззю, також становлять значну підгрупу: **рейтинг** (з англ. rating – оцінка, клас, розряд) «показник оцінки досягнень спортсмена чи команди у світовому класифікаційному списку, який визначається за результатами змагань у турнірах» (принагідно зауважимо, що цей термін поширився за аналогією і в суспільно-політичній термінології на позначення показника популярності того чи того політичного діяча), **тай-брейк** (з англ. tie-break) «надання обмеженого часу при рівному (однаковому) рахунку в команд, гравців у деяких видах спорту», **плеймейкер** (з англ. play – гра і maker – творець) «той, хто організовує гру команди; диспетчер», **фітнес-клуб** (з англ. fitness і club – клуб) «клуб, що об'єднує любителів фітнесу», **фан-клуб** (з англ. fan і club – клуб) «клуб, що об'єднує осіб, пристрасно відданих певній команді (переважно ігрових видів спорту)» тощо [7].

З'явилось чимало слів, що передають інноваційні назви напрямів і стилів у сучасній музичній і танцювальній культурі, зокрема: **рег-тайм** (з англ. rag-time – розірваний час; синкопований танцювальний ритм) «один із стилів інструментальної фортепіанної музики кінця ХІХ – початку ХХ ст., що став передтечею джазу; характеризується помірним темпом, аритмізованими фігурами басу; засновник цього стилю – Скот Джоплен», **реп** (з англ. rap – легкий удар; легенько бити, постукувати) «стиль у музиці – декламація, речитативне виконання віршів під ритмічну музику; танець під таку музику», **рок** (з англ. rock – трястися, хитатися) «рок-музика – різновид популярної музики, що виникла в 50-х роках ХХ ст., у якій використовуються електромозичні, ударні та інші інструменти, досить складна щодо мелодики і яка у своїх творах торкається філософських та соціальних тем», **кантрі** (з англ. country – сільська місцевість, провінція) «музичний стиль, основою якого є народні мелодії», **стен** (з англ. step – крок) «ритмічний танок; чечітка» тощо.

Широко побутують у мовній практиці лексичні одиниці для найменування осіб, так чи так пов'язаних із мистецтвом та культурою: **сейшенмен** «особа, яка проводить сейшен», **шоумен** (з англ. showman) «організатор або той, хто веде естрадно-розважальну програму», **брейкер**, **репер**, **рейвер**, **супермодель** (з англ. supermodel) «модель, яка найбільше відповідає еталону краси, чарівності», **топ-модель** «супермодель; популярна, зазвичай високооплачувана манекенниця».

Певна частина запозичень з англійської мови новітнього періоду стала надбанням сучасних ЗМІ (а також української мови загалом) під впливом лінгвальної практики української діаспори (у мові української діаспори вони відомі давно): *нуклеарний* (з англ. nuclear – ядерний), *масакра, презентація, хайвей/гайвей, евентуальний, екзил, імпреза, інвазія, промоція* тощо [3].

Проте необхідно наголосити, що з погляду культури української мови й стилістики вживання запозичень не завжди є виправданим. Нерідко в цьому зовсім немає погребі: іншомовні елементи лише обтяжують мову зайвими лексичними одиницями, заступаючи або й витісняючи з ужитку наявні в словнику відповідники. Так, нам видається, що вживання незрозумілих іншомовних лексем, таких як *шоп, армреслінг, сек'юриті* і схожих, при наявності повністю ідентичних українських відповідників (*крамниця; рукоборство; служба безпеки, безпека*) нічим не виправдано.

Отже, запозичення з англійської мови (особливо з американського її варіанта) інтенсивно поповнюють словниковий склад мови мас-медіа і через останню, переважно мову реклами, молодіжних програм і періодики, гумористичні твори тощо, впливають на українську мову в цілому.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. **Англо-український, українсько-англійський словник** [за ред. Ю. О. Жлуктенка]. – К.: Рад. школа, 1998. – 432 с.
2. **Ахманова О. С.** Очерки по общей и русской лексикологии / О. С. Ахманова. – М.: Учпедгиз, 1957. – 296 с.
3. **Великий тлумачний словник сучасної української мови** [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: Перун, 2002. – 1428 с.
4. **Зарівчак Р. П.** «Боліти болем слова нашого...»: Поради мовознавця / Р. П. Зарівчак. – [2-е вид., доопрац.]. – Тернопіль: Мандрівець, 2008. – 176 с.
5. **Пономарів О.** Лексика іншомовного походження / О. Пономарів // Українська мова та література в школі. – 2000. – № 3. – С. 65–67.
6. **Радчук В. Д.** Українська мова в контексті глобалізації лінгвосфери / В. Д. Радчук // Українська мова. – 2002. – № 3. – С. 13–14.
7. **Словник іншомовних слів** [за ред. О. С. Мельничука]. – К.: УРЕ, 1974. – 775 с.

Надійшла до редколегії 19.02.2013

ПОСТМОДЕРНІСТСЬКИЙ КІТЧ У ЛІНГВІСТИЦІ

Запропоновано лінгвістичне осмислення поняття кітч та визначено ключові ознаки постмодерністського кітчу: інтертекстуальність, іронічні метафори, ритмізація тексту, суржик-кітч тощо.

Ключові слова: кітч, інтертекстуальність, іронія, метафора.

Предлагается лингвистическое осмысление понятия китч и определяются ключевые признаки постмодернистского китча: интертекстуальность, иронические метафоры, ритмизация текста, суржик-китч и другое.

Ключевые слова: китч, интертекстуальность, ирония, метафора.

The paper gives the linguistic comprehension of the kitsch. The key features of the post-modern kitsch are identified, such as intertextuality, ironic metaphors, the text rhythmization, the surzhyk-kitsch etc.

Keywords: kitch, intertextuality, irony, metaphor.

Постмодерністська стратегія текстотворення становить сукупність певних тактик, що визначають характер постмодерністського дискурсу та реалізують інтенції мовця. Однією з таких постмодерністських тактик уважаємо лінгвістичний кітч.

Мета нашої студії – здійснити лінгвістичне осмислення поняття кітч. Для цього ставимо такі завдання: окреслити мовознавчі риси кітчу, виявити ключові мовленнєві прийоми, проілюструвати це явище в сучасній українській літературі.

Постмодернізм як стратегія текстотворення замикає ланцюг «народництво – модернізм – постмодернізм» і є хронологічно останнім етапом розвитку мови в сучасному соціумі. Стратегія текстотворення є явищем водночас як екстра-, так і інтралінгвістичним, тобто це спосіб організації повідомлень, який залежить від настанов мовця та його інтенцій під час говоріння, має чіткий вербальний план вираження, репрезентований певними прийомами й тактиками творення тексту, але й зумовлений законами розвитку мови. Стратегія текстотворення відбиває свідоме ставлення мовця до стану, статусу й еволюції української мови, традиційної української концептосфери, мовних і культурних табу; це спосіб позиціонування себе, зовнішня самопрезентація через мову; це

відображення включеності мовця в соціально-культурний та політичний контексти або його відчуження від них. Стратегія текстотворення – це діагностування світоглядних позицій комунікантів і водночас результат відбиття світогляду мовців у їхньому мовленні.

Постмодерністська стратегія текстотворення, як і весь постмодернізм у цілому, постає на підвалинах модернізму, який намагається змінити мовно-культурний узус і спрямувати розвиток культури й мови в бік сучасності й прогресу. Постмодернізм натомість нічого не заперечує, не дискутує, не виборює. Постмодерністська стратегія текстотворення лишень відбиває мовну екзистенцію людини, виявляє її самовираження через слова, дає змогу провадити принцип мовної гри в усьому, сприяє створенню ефектів від мовлення, таких як епатаж чи захоплення слухачів.

Серед багатьох тактик постмодерністської стратегії текстотворення називаємо інтертекстуальність, мовну гру як закон існування мовлення, мову Інтернету як особливий соціолект сьогодення, а також лінгвістичний кітч, про який поговоримо докладніше.

Поняття кітчу достатньо вивчене й описане в культурологічних, мистецтвознавчих і літературознавчих працях. Так, зокрема український літературознавець Т. Гундорова зазначає: «Постмодерні підходи до визначення природи кітчу спираються на практику постструктуралізму і деконструктивізму. Зокрема, запропоноване Ж. Дерріда поняття «критичної ре-афірмації», по суті, відповідає поняттю повторної естетизації» [2, с. 32].

На сьогодні кітч є соціальною, культурною та естетичною категоріями, які формують смаки в українському суспільстві, створюють нові міфи й до певної міри визначають розвиток новітньої української мови.

Дослідниця кітчу Т. Гундорова стверджує, що на сьогодні вже утвердився молодіжний кітч, представлений іменами С. Жадана, Л. Дереша, О. Ушкалова, І. Карпи. Суржик-кітч свідомо упровадив Б. Жолдак. Натомість кітч, який навіть жахливе подає красиво, як букет квітів, стає складовою і фентезі Дяченків, і «стьобу» братів Капранових [2, с. 66]. Поширеною є думка, що постмодернізм і є кітчем. Він асоціюється нині і з певним типом чуттєвості, і з приватним кодом окремих урбаністичних субкультур, і з формою демаскування реальності [2, с. 15].

Лінгвістичний перегляд кітч здійснюємо, спираючись на наявні у філологічній науці погляди. Так, Ж. Бодрійяр говорить про кітч: «Він визначається переважно як псевдооб'єкт, тобто симуляція, копія, штучний об'єкт, стереотип; для нього прикметні бідність у тому, що стосується реального значення, і надмірність знаків, алегоричних референцій, різнорідних конотацій, екзальтація в деталях і насиченість деталями» [1, с. 144].

Еволюція поняття кітч відбувається від розуміння кітч як поганого смаку й антикультури до кітч як сучасного мистецтва, зумовленого суспільством споживання. «Кітч – мікромодель масової культури, семіотична програма якої – імітування, копіювання та перетворення мистецтва на товар» [2, с. 5]. Поняття кітч не могло виникнути раніше, ніж почалася міксація стилів. Якщо раніше кожен функціональний стиль мови мав свою комунікативну територію поширення, виконував чітко визначені функції, оперував усталеним репертуаром мовних одиниць, то з настанням епохи модерну межі вищезазначеного розмиваються і відбувається взаємопроникнення стилів, перетинання диглосійних полів, переоцінка стилістичних засобів кожного стилю з позиції прагматики. Зрештою, саме поняття «функціональний стиль мови» стає застарілим, і його витискає поняття «дискурс» як мова в дії, як мовлення, зумовлене комунікативними обставинами.

На відміну від модернізму – стратегії текстотворення, що свідомо вболіває за планування розвитку української мови – постмодернізм не має на меті докорінний перегляд мовних традицій і чинних мовних норм. Постмодернізм відзначається безвекторністю та мовною аполітичністю. Тому всі ознаки постмодерністського кітч, про які йтиметься далі, становлять способи побудови тексту без особливих інтенцій мовця вплинути на систему поглядів і переконань слухача.

Першою прикметою лінгвістичного кітч називаємо **інтертекстуальність**. Постмодерністський дискурс є гетерогенним, неоднорідним, відверто цитатним. Ремінісценції, відкриті цитати, зрозумілі алюзії – усі ці поняття винайшла ще давньогрецька риторика, тому вважати їх новаціями постмодерністської стратегії текстотворення не можна. Постмодерн дає можливість по-новому застосувати ці риторичні прийоми. «Установка на цитування кітч – як «дзеркала прикрашеного обману» – характерна для літератури постмодернізму. Відкрита цитатність і гетерогенність

відрізняє постмодерністський кітч...» [2, с. 18]. Цитування відбувається не з метою посилення авторитету – те, що мало назву «третя сторона» в класичній риторичі, – а задля створення комічного ефекту. Цитати є не типом інформації, а способом жартування.

Специфічно постмодерністським різновидом інтертекстуальності вважаємо навмисне неточне цитування, створення нових смислів і форм на ґрунті відомих усім виразів і висловів, це семантичні й синтаксичні аномалії різних типів. Наприклад: «...мій друг Вася Комуніст, хорошиий хлопець, **рідкісної душі похуйст**» (Ж, 47). Детабуючи інвективи, вплітаючи їх до фразеологізмів різних рівнів, постмодерністи творять інтертекстуальний кітч. Інший приклад з того ж тексту С. Жадана: «...живе Моряк без прописки, як і належить справжньому морському вовку, вночі переховується в душі, вдень відсипається, про його існування взагалі мало хто знає, **гембель в маю, одним словом**» (Ж, 48).

Другою прикметою визначаємо **специфіку декодування кітчевих текстів**, яка полягає у протиріччі закодованого. З одного боку, кітчеве повідомлення не потребує декодування *a priori*: «Кітч означає тільки те, що він говорить. Конвенціональність кітчу впливає на те, що кітч не потребує інтерпретації – він не вимагає запитань, а дає готові стандартні відповіді, він тотально експліцитний» [2, с. 26]. З іншого боку, текст будують багаторівнево, коли один семантичний рівень нашаровується на інший для створення певного ефекту. Зокрема, Адорно, говорячи про архетипні моделі популярної культури, називає цю властивість «багаторівневою структурою» [3]. Уявна багатозначність, яку продукує така структура, спрямована на те, щоб виключити свідоме сприйняття й використати несвідомі рівні психічної адаптації споживача культурної продукції. Особливе значення при цьому відіграє розщеплення на «явний» та «прихований» змісти повідомлення. Дослідник говорить, що багаторівнева структура тексту використовує «психоаналіз навпаки»: культурна індустрія запозичає психоаналітичне поняття багаторівневої персональності та використовує його задля того, щоб заманити споживача настільки, наскільки це можливо для втягнення його психодинамічно в роботу наперед загаданих ефектів [3].

Ця текстова багаторівневність закладається на лексико-семантичному рівні. Як правило, часто вживають терміни в неприродних для них контекстах і чужорідному дискурсі. Зокрема,

для вираження оцінки, для характеристики людей можуть бути задіяні соціальні, психологічні, медичні та інші терміни, що стоять поряд з нетабуьованою чи розмовною лексикою. Наприклад: «*Користі він приносив мало, але добре вже те, що десь вважався людиною, сам він особливо цим ніколи не переймався, ну, та друзі на те вони й друзі, щоби **правити в грубий контактний спосіб твій соціальний статус**, я від початку говорив, що надовго його не вистачить, але мене не слухали, казали нічого, **він нормальний загалом хлопець, йобнаний трішки**, але нічого, нічого погоджувався я, нічого*» (Ж, 11).

У кітчевих текстах семантика окремих лексем, а подекуди й цілих фразем, може нівелюватися: «Саме порожнеча слів, до речі, стає підставою мовно-іронічного постмодерністському кітчу і самих бубабістів, коли цитати стають взаємозамінними й анонімними, слова – прозорими і безсеновими, а культура зводиться до бібліотечного колектора, майже аналогічного до каналізаційного колектора» [2, с. 246]. Наприклад: «*Невротиками всіяні позацвинтарні поховання. Психопати складають пантеон найжорстокіших тиранів і найгеніальніших вождів. Психопати – месії. Невротики щонайбільше – апостоли. Невротики продукують ідеї. Психопати ідеї втілюють*» (І, 84). Значення слів у наведеному тексті не є прозорим, сприйняття утруднене несподіваною семантичною валентністю слів. Усе це створює ефект зарозумілості, незрозумілості й порожності тексту.

Іншою ознакою лінгвістичного кітчу є особливе творення комічного. **Іронічні метафори**, які подекуди експлікують самозамилування мовця, можуть стати маркерами постмодерністського кітчу. Дослідники кітчу твердять, що постмодерний кітч користувався автоматизмом мовлення й нарцисичною дзеркальністю мовомислення, коли смисл губиться, затирається, натомість тебе втягує порожнеча списків-симулякрів. Кітч часто будується на ритмі. До вихолощення семантичного рівня мови привчив, зрештою, ще соціалізм, де ідеологеми витісняли значення-імена [2, с. 246].

Тамара Гундорова зазначає: «Кітчтворення «Бу-Ба-Бу» виявилось як низка моделей іронічної лінгвістичної поведінки, або метафор. Серед таких метафор «Бу-Ба-Бу» – *Крейслер Імперіал* (образ Гангстера, метафора Здійснення Марень в українській літературі), *Королева де білів* (Переписана Класика – «Причинна»

Шевченка або Панночка з «Вія» Гоголя), *Козак Ямайка* (постмодерний варіант національного героя Козака Мамає), *Рекреації* (сакрально-фалічне національне Свято), *Літаюча Голова* (необароковий образ маски і площі), *«Любіть Оклахому»* (еротико-патріотичний письменницький гібрид), *«Турбація мас»* (сублімовано-еротичний («мас турбація») літературний маніфест «Бу-Ба-Бу»). Бубабісти активно послуговуються сексуальними символами й поняттями, а також популярними культурними образами, які вони перетворюють на кітчеві» [2, с. 243].

Часто це розгорнуті метафори, які створюють яскраві візуальні образи. Наприклад: *«... до тебе із нез'ясованою тобою регулярністю з'являється янгол із чорними бухгалтерськими нарукавниками й лупою на крилах і поновлює твій поточний рахунок певною сумою в грошовому еквіваленті, так, аби ти, з одного боку, зовсім ноги не протягнув, а з другого – не надто вийобувався і не перепаскудив свої реінкарнації купівлю танкерів із нафтою чи цистерн зі спиртом»* (Ж, 6). Такий тип метафори в класичній риторичі зазвичай визначався як «різка метафора». Різка метафора – така, що зводить до купи поняття, які семантично стоять далеко одне від одного.

Часто функцію іронічних метафор виконують перифрази, розлогі дефініції, обтяжені переназиванням і надмірною синонімією, наприклад: *«Надія української поезії, Мартофляк Ростислав, тридцятирічний безробітний, батько двох дітей, батько двох моїх дітей, мій чоловік, Мартофляк Ростислав, схильний до повноти й алкоголю, пияк, волоцюга, люблячий батько, популярний громадський діяч, кандидат у депутати, блискучий співрозмовник, ідеал жінок старшого віку, уважний син, Мартофляк Ростислав, amator комфорту і гарячих ванн, нічний блукач, ресторанний лев, мрія студенток із музучилища, моя найбільша дитина, егоїст і боягуз, шляхетний лицар, галантний кавалер, ніжний коханець, млявий і самолюбний коханець, нарцисичний коханець, неспроможний коханець, золотий коханець, фантастичний коханець, проміль у моєму тілі, о Мартофляк!»* (А, 38).

Ритмізація – спосіб організації кітчевого повідомлення, широко вживаний у постмодерністській тактиці текстотворення. Ритмізація трапляється у прозових, неримованих текстах, досягається нанизуванням непоширених однорідних членів речення або односкладних непоширених речень поспіль в одному тесті.

Ритмізацію можна створити через синтаксичну анафору, єдинопочаток, коли йде повторення одного слова (його словоформ) на початку кожного речення. Наприклад: «**Мої** наміри – макро. **Мої** маркери – з кров'ю. **Моя** кров – ефір. **Мої** генератори вимкнено, **мою** генерацію знищено, я кайфую у ванні з кефіром» (I, 13). У цьому ж прикладі спостерігаємо алітерацію – повтор звуків [м] і [г], гру зі спільними коренями слів – «генерацію», «генератори». В іншому прикладі ритм створено за допомогою редуплікації слова та синтаксичній пропорційності сусідніх речень: «воістину: віН світлий-світлий, я зовсім темний. віН близько-близько, і я неподалік» (I, с. 95).

Особливою ділянкою кітчю є **суржик** як мовленнєвий прийом: «...у формах «котляревщини» в минулому і дожив навіть до сьогодні у формі суржик-кітчю. Семіотичним кодом такого стилю є травестіювання, яке виконує функції не лише пониження високого стилю класицизму, але й оформляє та закріплює провінційний та екзотичний статус «малоросійського» письменства в межах імперської культури. Важливо при цьому те, що «малоросійський» стиль – продукт масової культури, яка починає складатися наприкінці XVIII ст.» [2, с. 92].

Інколи мовці-постмодерністи вдаються до прямого калькування, частіше російської мови, з метою створення сатиричного ефекту. Зокрема в тексті Ю. Андруховича: «... **ето же настоящий фашизм, каже чоловік твоєї вчорашньої коханки...**» (А, 36).

Суржик як літературний прийом, який українські письменники вживають для змалювання портрету героїв творів, не є суто модерністською тактикою. Однак у текстах, побудованих за народницькою стратегією текстотворення, суржик є різко негативним означальником для персонажа, про що мовець-народник може написати напряду: «**Да, заборонені, – згодився Ковальчук. – Ти мене тепер поправляй. Хочу добре знати рідну мову. Бо досі я був сліпий... Я все пойняв, – радісно сказав Ковальчук, – пойняв, у чому була моя ошибка...помилка. Я писав свої повісті чортзна по-якому. І був звихнутий, як той-таки Ніколай... Микола Гоголь. Тепер я перепишу по-українському, і вони зазвучать... Тепер я пойняв!..**» (Ш, 600).

Ставлення до суржику загалом є вельми точним маркером для визначення стратегії текстотворення: носії народницької стратегії текстотворення часто є суржикомовними людьми або такими, що

сприймають суржик як природне явище чи етап розвитку української мови; модерністська стратегія текстотворення передбачає негативне ставлення до суржику як до мовної хвороби й боротьбу з ним; ті, хто послуговується постмодерністською стратегією текстотворення, уживають суржик як свідомий епатаж, як художній прийом у тексті, як пародію на мовлення народників тощо. Умовно кажучи, образ Верки Сердючки змальовує народників, його засуджують модерністи, а творять постмодерністи.

Проблема розмежування трьох стратегій текстотворення в українській мові вельми неоднозначна й потребує ґрунтовного вивчення. Іntenції мовців-народників часто збігаються з інтенціями модерністів, а постмодернізм послуговується тими ж мовними тактиками, що й модернізм. Тож розмова про три стратегії текстотворення в сучасній українській мові має широкі перспективи.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ ДЖЕРЕЛ

- А – Андрухович Ю. Рекреації. Романи / Юрій Андрухович. – К.: Час, 1996. – 287 с.
Ж – Жадан С. В. Капітал / С. В. Жадан. – Х.: Фоліо, 2007. – 797 с.
І – Іздрик Ю. Р. Таке / Юрій Іздрик. – Х.: ВАТ «Харківська книжкова фабрика «Глобус», 2009. – 268 с.
Ш – Шевчук В. Привид мертвого дому: Роман-квінтет / В. Шевчук. – К.: ПУЛЬСАРИ, 2005 – 600 с.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. **Бодрийяр Ж.** Китч / Ж. Бодрийяр // Бодрийяр Ж. Общество потребления. Его мифы и структуры. – М.: Культурная революция; Республика, 2006. – 180 с.
2. **Гундорова Т.** Китч і Література. Травестії / Т. Гундорова. – К.: Факт, 2008. – 284 с.
3. **Adorno T. W.** Television and Patterns of Mass Culture / T. W. Adorno // Mass Culture. The Popular Arts in America; [edited by Bernard Rosenberg and David Manning White]. – London: The Free Press. Collier Macmillan Publishers; New York: A Division of Macmillan Publishers Co, 1964.

Надійшла до редколегії 01.02.2013

ДО ПИТАННЯ СЕМАНТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ БІБЛІЗМІВ ІЗ ТОПОНІМОМ *ВАВИЛОН*

У статті аналізується семантика та внутрішня форма біблізмів-онімів як фрагментів прецедентного тексту й семантична трансформація біблійних ремінісценцій із топонімом *Вавилон* (*вавилонська вежа, вавилонське стовпотворіння, Вавилон Великий*).

Ключові слова: топонім, символема, Вавилон, семантична трансформація, біблізм, фразема, фразеологізм.

В статье анализируется семантика и внутренняя форма библеизмов-онимов как фрагментов прецедентного текста и семантическая трансформация библейских реминисценций с топонимом *Вавилон* (*вавилонская башня, вавилонское столпотворение, Вавилон Великий*).

Ключевые слова: топоним, символема, Вавилон, семантическая трансформация, библеизм, фразема, фразеологизм.

The article is devoted to the analysis of the topical problem of semantics and internal form of biblicism-onyms as fragments of precedential text and semantic transformation of biblical allusions with toponym of *Babylon* (*Tower of Babel, Babylonian captivity, Babylon the Great*).

Keywords: toponym, symbolema, Babylon, semantic transformation, biblicism, phrasema, phraseological unit .

Релігія є суттєвою складовою життєдіяльності суспільства, усієї історії людства. Це величезний і складний пласт особливої людської діяльності – релігійних почуттів, думок, предметів, бажань, вчинків, взаємостосунків людей і соціальних інституцій. Невипадково у вимірах людини й соціуму неабияке місце посідають такі ознаки, як мова, етнічність та конфесійна приналежність. Ці виміри є основними чинниками, що формують своєрідність культури й ментальності нації.

У сучасному соціумі надзвичайно актуальною є проблема взаємозв'язків світського й релігійного як складових екзистенції, свідченням чого є посилення уваги до сакрального, збільшення наукових розвідок, присвячених біблійній тематиці. Наука знову звертається до Біблії як традиційного носія моральних максим. Книга Книг концептувала людину як складну, спроможну до пізнання добра і зла, істоту.

В українській лінгвістиці завжди приділяли увагу дослідженню як біблійних текстів, так і функціонуванню бібліїзмів у різних галузях мовленнєвої діяльності. На сьогодні значно посилюється інтерес до проблем фразеології. Формування фразеологічного фонду, внутрішня форма й умотивованість фразеологічних одиниць, їх системні відношення – це ті проблеми, які знаходять висвітлення в роботах вітчизняних дослідників. Фразеологічні одиниці розглядають як закодовані у відносно стійких за своєю структурою й семантикою мовних одиницях знання про світ і людину, яка мислить і пізнає його. Саме тому фразеологія приваблює все більше науковців. Зокрема, загальній характеристиці фразеологічного фонду української мови присвячені монографії, підручники та посібники Л. Авксентьева, Н. Бабич, П. Горецького, М. Демського, В. Калашника та ін. Питання етимології й становлення фразеологічних одиниць цікавили А. Івченка, Л. Коломієць, Ф. Медведєва, Л. Скрипник, В. Ужченка, О. Юрченка та ін. Зібранню й систематизації національної фразеології, практичній і теоретичній її розробці присвятили свої праці Н. Батюк, В. Білоноженко, А. Коваль, М. Коломієць, І. Олійник, М. Пилинська, В. Познанська, Е. Регушевський, Г. Удовиченко та ін. Студіюють питання мовностилістичних особливостей текстів українських перекладів Біблії О. Горбач, М. Демський, В. Державін, І. Лобачова та ін. Проте в лінгвоукраїністиці фразеологічні одиниці біблійного походження з ономастичним компонентом ще й досі є малодослідженими. Актуальність статті зумовлена аналізом семантики бібліїзмів з ономастичним компонентом як фрагментів прецедентного тексту, репрезентованого Біблією, якими послуговуються в мовленні індивіди, тенденцією щодо опису окремих лакун мовної картини світу та механізму їхнього впливу на ментальність українців як носіїв християнської культури.

Метою статті є аналіз семантичних процесів, що зумовлюють формування символічних значень біблійних фразем із топонімом *Вавилон*. Сформульована мета окреслює розв'язання таких завдань:

- 1) виокремити українські бібліїзми з топонімом *Вавилон*;
- 2) дослідити вплив семантики відтопонімічного прикметника на розкриття внутрішньої форми біблійних одиниць;
- 3) семантизувати біблійні фраземи і фразеологізми з компонентом-топонімом *Вавилон*.

Фразеологічні одиниці, крилаті вислови, стійкі метафори й окремі слова-символи (символеми) є лаконічними формулюваннями

ідей та уявлень про довкілля, що виникають у людській свідомості. Ці одиниці мови конденсують складні образи й викликають у свідомості людини низку асоціацій, тому вони є важливим джерелом відомостей про національну культуру.

Завдяки змістовому багатству й високим естетичним цінностям Писання чимало біблійних висловів легко відтворюється в умовах іншого контексту зворотами й метафорами, які в лінгвістичній літературі номінують бібліїзмами. Бібліїзм – це конотована одиниця культурно-національної картини світу. За визначенням В. Маслової, культурна конотація – це інтерпретація денотативного чи образно-мотивованого аспектів значення в категоріях культури [3, с. 12]. Конотовані одиниці здатні не лише створювати, а й утримувати «глибинний зміст», що перебуває у складних відношеннях із семантикою слова, закріплювати його в мові. Така лінгвокультурологічна одиниця створена поєднанням елементів трьох семіотичних систем: мови, яка моделює форму цієї одиниці, релігії, що наповнює її «прихованими» смислами, і національної культури, яка надає біблійним онімам національно зумовленого значення. Отже, у бібліїзмах виникає культурно-маркована конотація як результат інтерпретації асоціативно-образного підґрунтя завдяки співвіднесенню його з основними концептами, закладеними в єдиному культурному тексті – Біблії. Мова Святого Письма – це не лише система знаків, її потрібно кваліфікувати як ієрархією символів, універсальних для всіх національних культур різних історичних епох.

І хоча мови є різними системами лінгвального кодування, «різними системами культурного кодування, різними способами та напрямками сенсоутворення та організації, різними системами «сегментування» та осмислення світу» [1, с. 11], прагматично універсальна система символів і є абеткою метамови, якою написана Біблія. Універсалії культури, на думку В. Стьопіна, виконують такі функції: «по-перше, вони забезпечують своєрідну квантифікацію й сортування багатоманітного, історично нестійкого досвіду. По-друге, універсалії культури є підґрунтям людської свідомості, їх значення умотивовують категорійні парадигми свідомості в кожному окрему історичну епоху. По-третє, взаємозв'язок універсалій утворює узагальнену картину світу людини, тобто те, що називають світосприйняттям певної епохи» [4, с. 43]. Одним із прикладів таких універсалій є фраземи біблійної етимології з ономастичним компонентом.

Бібліїзми з первинними текстовими ремінісценціями мають властивість не лише словесно виражати, а й нагадувати образ і ситуацію із Священного Писання, хоча властивість фразеологізмів виявляють тільки деякі з них. Саме тому чимало бібліїзмів, різнопланових за своєю структурою, не ввійшли до складу фразеологічних збірок і словників, тим самим виключаючи можливість їх вивчення в межах фразеологічної системи мови. Кількість бібліїзмів, наявних у фразеологічних словниках, зовсім незначна.

Семантика біблійних фразеологізмів висвітлює морально-дидактичні та морально-етичні норми, що пов'язано, насамперед, з релігійністю самої Біблії та її віровчення, підґрунтям яких є протиставлення понять добра і зла, вони проповідують добро в усіх його іпостасях. Будь-який бібліїзм позитивно чи негативно конотований.

Власні назви як складові фразеологічних одиниць є динамічною єдністю лінгвістичного змісту національно-культурного тла. Онім у таких фразеологізмах впливає на семантичну спеціалізацію стійкого вислову. Особливе ускладнення мають фразеологічні одиниці з ономастичним компонентом, запозиченим із Біблії, оскільки це джерело стало прототекстом, «текстом текстів» репрезентованих ідей, образів, мотивів, що формують концептосферу Писання. Біблійні Книги є гіпертекстом прецедентних феноменів, а прецедентні топоніми біблійного походження є особливою групою онімів, специфіка семантики концептуалізації яких визначає їх мовний потенціал.

Біблійний топонім – прецедентне ім'я, яке розуміють як індивідуальну назву, пов'язану з певною ситуацією, простором і часом. Сама прецедентність ґрунтується на спільності фонових знань мовців. Оперуючи прецедентними фактами, потрібно зважати на комунікативну перспективу висловлення, адже якщо для реципієнта весь текст чи певна власна назва не є прецедентними, то виникає мінус-ефект такої комунікації. Як зазначає В. Красних, прецедентне ім'я має складну структуру, «ядро якої утворюють його диференційні ознаки, апеляції до яких найбільш частотні, а периферію – атрибути» [2, с. 218]. Дослідниця констатує, що прецедентне ім'я може функціонувати чи як власна назва, маніфестуючи безпосередньо денотат, і тоді диференційні ознаки імені є нерелевантними; чи як «складний знак», наділений, крім звичайних значень, деяким інваріантом сприйняття за іменем «предмета».

Тоді маємо апеляцію до диференційних ознак прецедентного імені, що утворює ядро інваріанта його сприйняття» [2, с. 202].

Аналіз структури символічного бібліїзму потрібно починати з дослідження його внутрішньої форми, котру можна з'ясувати лише за допомогою історичних та етимологічних екскурсів, студіювання засад юдаїзму й християнства. Виокремлення з образу символічних елементів надає можливість його пояснення, інтерпретації, експлікації. У бібліїзмів із топонімічним компонентом більше шансів зберегти «генетичну пам'ять» про своє коріння, ніж у фраземах без власних назв. Особливістю структури таких номенів є їхнє значення, ускладнене певним семантичним забарвленням.

Символема *Вавилон* належить до особливого пласту експресивно-забарвленої лексики. Топонім не викликає саму емоцію, але її відображає компонент, здатний збуджувати емоційне сприйняття реципієнта. Наявність повторюваного відтопонімічного прикметника у низці бібліїзмів сприяє виокремленню в нього узагальненого значення у функції інтенсифікатора іменного компонента. Специфіка фразеологізації бібліїзмів *вавилонська вежа*, *вавилонське стовпотворіння*, *вавилонський полон*, *плач на ріках Вавилону*, *Вавилон Великий*, *вавилонська блудниця (розпусниця)* зумовлена характерним символічним значенням біблійного топоніма, який має фонові особливості.

За контекстом Біблії негативну семантику лексеми *Вавилон* створюють конотації. У Святому Письмі *Вавилон* неодноразово постає як один із наскрізних символів світу зла й безбожності.

Семантичну характеристику номена *Вавилон* подано в Сучасному тлумачному словнику: «Вавилон (а) [семіт. Βαβυλών – брама Господня]. Найдавніше місто Месопотамії, у XIX–VI ст. до н. е. було столицею Вавилонії» [5, с. 79].

Вавилонська вежа, *вавилонське стовпотворіння* – це два вислови про Давній Вавилон, поєднані в канонічному тексті Біблії в одну оповідь (Буття 11: 1–9). Обидва сюжети марковані образом великого (але недобудованого) цегляного міста та вежі. «Логічний» денотат цього топоніма мав певний вплив на формування семантики фразеологізму *вавилонська вежа* – «справа, яка ніколи не буде повністю завершеною» [6, с. 18]. Біблійний переказ про причини виникнення багатьох мов сприяв формуванню символічного значення топоніма Вавилон, який, за народною етимологією, набув нового денотата «змішання», що повністю

узгоджується із сприйняттям уривка Книги Буття 11: 9, де конкретизовано подію будівництва Німродом Вавилону та спорудження Вавилонської вежі – утілення людської погорди та самовпевненості, язичницького поклоніння небесним світилам.

Номінацію *вавилонське стовпотворіння* конотовано ядерною семою 'безглузда штовханина, безладдя'. Лексикографічну паспортизацію цього біблійного фразеологізму в кодифікаційній практиці покваліфіковано як «повне безладдя, гармидер, нестримний галас, метушня» [15, с. 863]; «збіговисько, шум, безладдя» [14, с. 18]; «про велике стовпище людей, де панує хаос та безладдя» [13, с. 79].

Отже, попри загальний негативний контекст особи Німрода та нащадків Хама (одного із синів Ноя), номен Вавилон у біблійному фразеологізмі ще немає негативної конотації. Обурений такою зухвалістю та прагненням людей до ідолопоклоніння, Бог «змішав їхні мови» (Буття 11: 7) і «розпорошив по поверхні землі» (Буття 11: 8). Типові алюзії мають певну сталу структуру й лексичний склад, вони найбільш схильні до фразеологізації, специфіку якої зумовлено процесом переходу власної назви, як складової звороту, у вторинний стан імені-символу, яке є проміжною ланкою між власне ономастичною й апелювальною лексикою. Обидва біблійні фразеологізми *вавилонська вежа* й *вавилонське стовпотворіння* мають спільну внутрішню форму й символізують людську погорду та самовпевненість, є символами відступництва від Бога.

Потенційно будь-який відомий біблійний онім конотований, маркований. Він може функціонувати як okazіональний апелютив, який зберігає безпосередній зв'язок із джерелом. У сучасній українській мові спостерігаємо семантичну трансформацію окреслених біблійних фразеологізмів, які при тотожній внутрішній формі маніфестують різні значення: *вавилонська вежа* – невирішена справа; *вавилонське стовпотворіння* – дуже шумно, хаос.

У Книзі Даниїла символема *Вавилон* уже набуває чітко окресленої негативної конотації, а саме: «приреченість, фатальність, Божа кара». А бібліїзм *вавилонський полон* сприймаємо як символ втрати національно-релігійної ідентичності, Божого покарання іудеїв за зраду своєму Господу, за релігійну розпусту з фальшивими богами.

Символема *Вавилон* створює винятково емоційний дискурс у Книгах Ісаї та Єремії, вона є наскрізною в описах Божого суду й карі, що паде на безбожний світ (Ісаї 13: 11, 19; Ісаї 47; Єремії 50: 5).

Це символічне місто гріха й розпусти, жрецтва й аморальності, прообраз світової фальшивої релігійної імперії. Особливість фразеологізації цього бібліїзму зумовлено наявністю певного символічного значення топоніма, сформованого контекстом Писання. Сучасний тлумачний словник української мови кваліфікує цю фразеологічну одиницю як «*кара вавилонська* (синонім до *кара божя, господня*). *Уживається для вираження незадоволення ким-, чим-небудь, здивування*» [7, с. 364]. Отже, вона зазнала часткової семантичної нівеляції.

Біблійна ремінісценція *вавилонський плач* (*плач на ріках Вавилонських*) є результатом переосмислення її конкретного значення, маркованого подіями, висвітленими у Псалмі 136: 1, у якому йдеться про тугу іудеїв, які перебували у вавилонському полоні й із риданнями згадували рідний Єрусалим («*Місто Миру*»), де панував досконалий мир і повна гармонія, а через відступництво його мешканців став «*убогою вдовою*», що втратила все у своєму житті. Спрямованість гіперболічного переосмислення цього бібліїзму зумовлена, насамперед, змістом самого Псалма, у якому передано надзвичайно сильні почуття, викликані принизливим та тяжким становищем депортованих іудеїв. У переносному значенні біблійна фразема *плач на ріках вавилонських* – це туга, жаль за чимось безнадійно втраченим.

Політичні імперії з'являлися й зникали, а вавилонська релігія продовжувала існувати, вона набувала різних форм і переросла в сучасну «*потвору*», в Об'явленні названу «*великою розпусницею на ім'я Вавилон Великий*».

«Логічний» денотат Вавилон («змішання») досягає свого символічного апогею в Об'явленні св. Івана Богослова, де автор синтезує ідеї й образи та акцентує на апокаліптичній картині *Вавилон Великого* як метафізичної сутності світової влади зла. В Об'явленні 17–18 спостерігаємо актуалізацію семи 'розпусниця' щодо *Вавилон Великого*. Ця розпусниця є жінкою з написом на чолі «*Вавилон Великий, – мати розпусти й гидоти землі*» (Об'явлення 17: 5), її названо «*великою столицею, яка панує над царями земними*» (Об'явлення 17: 8), тобто вона символізує релігійну світову імперію, що своїм ворожбитством зводить усі народи (Об'явлення 18: 23). Оскільки всі форми ворожбитства походять від демонів, зрозуміло, чому Вавилон Великий номіновано в Біблії «*сховищем демонів*» (Об'явлення 18: 2; Повтор Закону 18: 10–12). Вочевидь, ця блудниця, «*п'яна від крові Святих і від крові мучеників*

Исусових» (Об'явлення 17: 6), є світовою імперією фальшивої релігії. Її походження з містерій Вавилона зумовлене тим, що світові релігії засвоїли деякі вавилонські доктрини й обряди.

Вавилон Великий символізує духовну пустку (Об'явлення 18: 2): присутність нечистих птахів у його руїнах і тяжке, отруйне повітря репрезентує духовно мертвий стан, тому він приречений стати буквальною пустелею, а «*вавилонську розпусницю*» за духовний перелюб «*огнем її спалять*» (Об'явлення 17: 15, 16). Архетип вогню в Біблії символізує повне знищення без права на відродження.

Бібліїзми *Вавилон Великий*, *вавилонська блудниця* (*розпусниця*) є номінацією однієї символеми, оскільки її конотовано однією семою 'фальшива світова релігія', яка символізує деструкцію морально-духовних орієнтирів людства.

Носієві української мови без достатніх знань Біблії не зрозуміле значення словообразу *вавилонська блудниця*, його семантика перекривається негативною конотацією номена *блудниця* і зазнає семантичної трансформації. Цей образ досить часто розуміють буквально і застосовують відповідно до жінки легкої поведінки, чия порочність набула надзвичайних «історичних масштабів».

Отже, у всіх окреслених бібліїзмах топонім Вавилон є ядром таких фразем, у яких внутрішня форма є експресивно насиченою, має семантичну глибину, філософську ємність та дидактичну спрямованість. Ці важливі чинники стимулюють процес фразеологізації багатьох протофразеологічних висловів як одиниць загального паремійного фонду української мови, що самостійно функціонує поза біблійним контекстом. Образність цих фразем зумовлена тим, що топонім стає символом, який конотує загальні іменники й концентрує зміст біблійних сюжетів і символічно репрезентує якості, властивості, ситуації, позначені другим компонентом. Топонім сприяє консервації «генетичної» пам'яті фразеологічної одиниці чи бібліїзму, полегшуючи процес співвіднесення фразем з текстом Писання. Завдяки наявності біблійного топоніма такі одиниці легко декодуються й у сучасній українській мові складають чітко окреслену групу, утворюючи замкнену мікроструктуру фразеологічної системи. Особливість власних назв Книги Книг полягає в тому, що вони вже є символами й маркерами певних подій, тому такі оніми є унікальним явищем. Кожна біблійна онімна символема є полюсно конотованою (маніфестує концепти добро – зло, духовна чистота – аморальність, Бог – Сатана, життя – смерть).

Подібність прецедентних онімів і фразеологічних одиниць з топонімом Вавилон у тому, що для них суттєвим є стійкий лексичний склад, образне переосмислення, відтворюваність у мові в незмінній формі. Метафоризація прецедентних біблійних імен призводить до часткової чи повної фразеологізації, тобто спрацьовує механізм асоціативного переосмислення топоніма та його образу. Новоутворена семантична структура подібних фразем насамперед залежить від екстралінгвістичних чинників, ніж від значення окремого слова.

Отже, фраземи, прототипи яких у Біблії мають пряме значення, а переносного набули пізніше, поповнили загальнономовний узус як результат переосмислення вільних словосполучень Писання. Семантика таких протофразеологічних бібліїзмів є відмінною від тієї, яку вони маніфестують поза текстом-донором. Часто семантична трансформація є наслідком переосмислення їхнього конкретного значення в узагальнене й інакомовне. У мові закріплюються й фразеологізуються саме ті образні вислови, які асоціюються з культурно-національними еталонами та стереотипами. Вони потребують подальшого системного аналізу.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. **Кісь Р.** Мова, думка і культурна реальність (від Олександра Потебні до гіпотези мовного релятивізму) / Р. Кісь. – Львів: Літопис, 2002. – 304 с.
2. **Красных В. В.** «Свой» среди «чужих»: миф или реальность / В. В. Красных. – М.: Гнозис, 2003. – 375 с.
3. **Маслова В. А.** Лингвокультурология / В. А. Маслова. – М.: Академия, 2001. – 208 с.
4. **Стёпин В. С.** Философская антропология и философия науки / В. С. Стёпин. – М.: Высшая школа, 1992. – 191 с.
5. **Сучасний** тлумачний словник української мови: 60000 слів / [за заг. ред. В. В. Дубічинського]. – Х.: Школа, 2006. – 832 с.
6. **Українсько-російський і російсько-український** фразеологічний тлумачний словник [уклад. І. С. Олійник, М. М. Сидоренко]. – К.: Рад. школа, 1991. – 400 с.
7. **Фразеологічний** словник української мови: в 2 кн. / [уклад. В. М. Білоноженко та ін.]. – [2-е вид.]. – К.: Наук. думка, 1999. – 984 с.

Надійшла до редколегії 18.02.2013

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ БІБЛІЙНОГО ФРАЗЕОЛОГІЗМУ *СОДОМ І ГОМОРРА*

Проаналізовано семантику біблійного фразеологізму *Содом і Гоморра*, передумови формування його внутрішньої форми в лінгвокультурологічному аспекті, висвітлено повноту смислового навантаження образно-символічної структури цих прецедентних топонімів як маркерів культурної конотації.

Ключові слова: біблійний символ, прецедентні топоніми, архетип, конотація, фразеологічна одиниця.

Проанализирована семантика библейского фразеологизма *Содом и Гоморра*, предпосылки формирования его внутренней формы, раскрыто смысловое наполнение образно-символической структуры этих прецедентных топонимов как маркеров культурной коннотации.

Ключевые слова: библейский символ, прецедентные топонимы, архетип, коннотация, фразеологическая единица.

The semantics of biblical phraseologism *Sodom and Gomorrah* and prerequisites of formation of the internal form of this linguistic are analysed in the article. The completeness of semantic capacity of figurative and symbolic structure of these precedent toponyms as markers of cultural connotation is elucidated too.

Keywords: biblical symbol, precedent toponyms, archetype, connotation, phraseological unit.

Фразеологічний арсенал як складова людської мови завдяки можливості стисло та виразно маніфестувати думки, надавати мовленню емоційних відтінків, аксіологічної оцінки, експресивності, сфокусовувати мудрість віків є особливим компонентом мовної системи.

Неодноразово фразеологізми з онімами були об'єктом лінгвістичного аналізу. Етимологічні розвідки фразеологічних одиниць з ономастичними компонентами здійснили А. Івченко, О. Кунін, В. Мокієнко, В. Ужченко та інші вчені. Національно-культурний компонент у семантиці фразеологічних одиниць з онімами досліджували Б. Ажнюк, Є. Верещагін, С. Влахов, Д. Добровольський,

Р. Зорівчак, В. Костомаров, С. Флорін та ін. Семантику фразеологізмів з власними назвами аналізували М. Алефіренко, Н. Бабич, Н. Ляшенко, Л. Скрипник, Г. Удовиченко та ін. Репрезентовані студії свідчать про посилення уваги науковців до фразеологізмів з компонентами-онімами.

Дослідницький інтерес до аналізу бібліїзмів можна пояснити тим, що вони «заповнюють» лакуни в лексичній системі мови, яка не завжди може повністю забезпечити мовленнєве оформлення пізнаного людиною буття. Досить часто фразеологічні одиниці є єдиним позначенням предметів, станів, властивостей тощо. На думку Г. Лук'янової, такі фраземи здавна вважають однією із специфічних рис кожної мови [4, с. 79].

Усвідомлення глибинного змісту біблійного тексту можливе лише за умови декодування його символічної мови як органічної єдності взаємопов'язаних виражальних засобів. Ефективною складовою цієї системи є фразеологізми, адже можливості формування експресивно-емоційно-оцінних конотацій фразеологічної системи значно більші, ніж лексичної.

Фразеологічний рівень є тим акумулятивним центром, який здійснює міцний зв'язок мовних явищ із культурою певного етносоціуму, бо саме він найповніше відображає специфіку світобачення. Особливу образність будь-якого бібліїзму моделює оригінальне поєднання понять, сформованих як постійні асоціативні реалії, тобто як словесні образи-символи, що є результатом переосмислення предметів і явищ. Образ набуває символічних ознак тоді, коли починає виконувати визначальні функції в житті індивіда, нації, людства. З огляду на це виокремлюють символи індивідуально-авторські, національні, загальнолюдські. Оскільки символи біблійного походження увиразнюють морально-духовні орієнтири, то вони є універсальними.

Біблійний символ може бути компонентом фразеологічної одиниці, а фразема – складним за структурою символом. Фразеологізми-символи відмінні від слів-символів не лише структурою, а й процесом виникнення – символізуються не реалії, а дії, ситуації, і місцем у предметно-вербальному комплексі. Символ, як тло фразеологічної одиниці, ретранслює їй деякі свої властивості:

узагальнену силу, багатство й повноту змісту, особливу перспективу, спрямовану в нескінченність. Відбувається своєрідний процес поєднання конкретного, ситуативного із загальним, глибоко філософським, універсальним.

Біблійні фразеологізми маніфестують життєві норми вірян, їхнє особливе ставлення до довкілля; вони зберігають і транслюють у просторі й часі досвід народу, передають специфічні для кожної нації психоповедінкові архетипи.

Проте символічна специфіка біблійних фразеологізмів із компонентами-онімами в сучасній лінгвоукраїністиці є недостатньо дослідженою. Актуальність пропонованої наукової студії зумовлена потребою докладніше з'ясувати лінгвокультурологічні передумови формування фразеологічної одиниці з біблійним топонімом як універсального архетипного символу.

Метою статті є дослідження образно-символічного та прагматичного потенціалу біблійного фразеологізму *Содом і Гоморра*.

Досягнення цієї мети передбачає розв'язання таких завдань:

1) семантизувати фразеологічну одиницю з біблійними топонімами;

2) простежити закономірності впливу екстралінгвістичних чинників на передумови формування внутрішньої форми фразеологізму *Содом і Гоморра*;

3) дослідити семантичні процеси формування архетипної символіки окресленого бібліїзму в українськомовній вербалізації світу.

Аналіз символів перекладних біблійних текстів має певну особливість, зумовлену, насамперед, незвичайністю фактичного матеріалу та джерельної бази. Науковець С. Головащенко зазначає, що буквальний смисл бібліїзму передбачає наявність метафори, алегоричне й символічне його прочитання. Таку особливість текстів Святого Письма відзначають й інші дослідники, наразі Ю. Арешенков, А. Вежбицька, Л. Шевченко. Виокремлює дві групи біблійних символів Л. Шевченко: абстрактно-узагальнювальні та конкретно-наочні. На думку дослідниці, «до перших належать такі символічні образи, які цілком абстраговані від позначуваних ними денотатів і виявляють своє наповнення лише завдяки контексту, який відіграє головну роль у формуванні біблійного

значення слова. Другу групу становлять слова, символічне значення яких відзначається, крім контексту, ще й семантикою самого слова, його внутрішньою формою» [7, с. 72].

Серед біблійної ономастики особливе місце посідають прецеденти топоніми як моделі, що актуалізують прототипні ситуації і є трансляторами знань про світ. Необхідність і практична потреба лінгвістичної інтерпретації таких символічних бібліїзмів є беззаперечною, адже словникові потрактування семантики багатьох із них є недостатньо з'ясованими. Наприклад, словникові дефініції подають таку лексикографічну паспортизацію фразеологічної одиниці Содом і Гоморра: «книж. – колотнеча, безладдя; крайня аморальність, розпуста. (Від назви міст стародавньої Палестини – Содома і Гоморри, які, за біблійною легендою, були зруйновані землетрусом і вогняним дощем за гріхи їх мешканців)» [5, с. 210]; «Содом (содома) і гоморра. 1. Велике безладдя, метушня, шум; 2. Крайня аморальність, розпуста, що панують де-небудь» [6, с. 842].

Отже, в українській мові функціонує фразеологізм *Содом і Гоморра*, який ілюструє біблійну ситуацію з Книги Буття 19: 24–25 і має два значення: розпуста та метушня, безладдя, шум.

У пам'яті вірян, тобто людей, добре обізнаних з Біблією, Содом і Гоморра асоціюються, насамперед, із стародавніми містами в долині Сіддїм, жителі яких, окрім праведного Лота, відзначалися своєю розбещеністю. Контекст Книги послання св. апостола Павла до римлян 1: 26–31 можна вважати попередженням Бога Содому й Гоморрі, які є репрезентами Господнього вироку: «... хто чинить таке, варті смерти...» (Римлянам 1: 32).

Топоніми Содом і Гоморра є ядром внутрішньої форми фразеологічної одиниці, акцентуючи увагу на характерних рисах референта мовної ситуації. Внутрішня потенція стрижневих слів навіть без дистрибутивного оточення сприяє «кристалізації» яскравої семантичної ознаки. Оскільки основна властивість лінгвістичного символу – трансформація значення мовної сутності на символічну, то така лексема набуває змісту, який маркує не власний референт слова, а асоціативно замінює певну ідею. На думку М. Кочергана, процес творення символів зумовлений

співвідношенням у мовній одиниці денотативної та фонової інформації, проте домінує остання [2, с. 16]. Вочевидь, аналіз будь-якої біблійної фраземи потрібно починати із з'ясування її внутрішньої форми, яку визначити можна лише завдяки історичному та етимологічному екскурсам.

Конденсація семантики біблійної оповіді про зруйновані іудейські міста за те, що «*крик Содому й Гоморри великий, і що гріх їхній став дуже тяжкий*» (Буття 18: 20) в українській мові призвела до фразеологізації цих біблійних топонімів. Вони є своєрідним мовним кодом гносеологічної інформації, що, насамперед, простежуємо на прикладі окреслених топонімів. Це той випадок, коли символічне значення топонімів сформовано безпосередньо в тексті Святого Письма. Так, уже в Старому Заповіті Содом і Гоморра є уособленням розпусти й гріха (Ісаї 1: 9). Содом, «*який горить*», і Гоморра символізують нечестивість його жителів, смертний вирок Бога. Пор.: «*Як Содом та Гоморру й сусідів її поруїновано, каже Господь, так ніхто там не буде сидіти, і не буде в нім мешкати чужинцем син людський*» (Єремії 49: 18); «*І їхні трупи полишить на майдані великого міста, що зветься духовно Содом і Єгипет, де й Господь наш був розп'ятий*» (Об'явлення 11: 8). Отже, внутрішня форма окресленої фразеологічної одиниці досить прозора, оскільки її зумовлює біблійний контекст. Фразеологізм *Содом і Гоморра*, вочевидь, маніфестує сему 'смертний гріх'. Номінація *Содом і Гоморра* не втрачає свого значення поза контекстом Святого Письма, що дозволяє стверджувати прототипність компонентів цього фразеологізму. Ці топоніми можна вважати семантичним ядром бібліїзму й аналізувати в площині виявлення архетипних, прототипних значень. «Архетип, – як зазначають автори Літературознавчого словника-довідника, – актуалізується і виявляється в різних сферах духовного життя через символи, які мають прихований сенс і потребують відповідного тлумачення» [3, с. 65]. Архетипні символи, спільні для багатьох світових культур, є постійними й дієвими, як такі, що передають загальну ідею.

Якщо внутрішньою формою фразеологізму *Содом і Гоморра* є кара Всевишнього за аморальність, недотримання Його норм, то

ідеєю – знищення грішних, а праведних Господь захистить від духовно нечистого «рабства». Кари в контексті Святого Письма набувають рис архетипів. Архетипи стихій як покарання є наскрізними в усіх картинах Божого Суду. Наприклад, кореферент *вогонь* уособлює Господню славу й силу. Він має різні символічні вираження, які моделюють єдиний архетипний образ незбагненності Божественних проявів у матеріальному світі. Вогняним стовпом Бог супроводжував Свій народ пустелею до Обітованої Землі. Уперше архетип вогню як покарання простежуємо саме в подіях, що змальовують знищення Содома й Гоморри вогняним дощем (Буття 19). Вогонь є концентрацією і джерелом енергії, здатної дати тепло життя або ж, навпаки, спопелити. А попіл стійко асоціюється із смертю. Образ біблійних міст Содома й Гоморри є трансформацією архетипу вогонь; сему, що його формує, експліцитно містить уже власна назва. Отже, фразеологізм *Содом і Гоморра* має семантичний конкретизатор ‘смерть за гріх’. Вогонь є засобом відображення мук і кари. Дистрибутивне оточення («дощ із сірки й огню, від Господа з неба» (Буття 19: 24) модифікує ядро внутрішньої форми досліджуваної одиниці своїми образними символами та алегорією («озеро огненне»).

Географічний контекст і символіка двох основних Ізраїльських морів – Генісаретського, через яке протікає ріка Йордан, та Мертвого, у яке вона впадає, – уможливають поглиблений аналіз структури архетипного символу *Содом і Гоморра*. Околиці Генісаретського моря – оаза, де ростуть сади; саме воно повне риби, тому довкола багато містечок, де вирує життя, власне воно і є символом Божого благословення для праведних, які його приймають і віддають іншим (Йордан впадає й витікає).

Номінація *Мертве море* маніфестує відсутність там усього живого (великий уміст сірки, натрію, асфальтових смол та інших отруйних речовин); уся околиця – пустеля, де все живе гине від тих випарів. Це море утворилося на місці Содома й Гоморри, Адми та Цевоїма, знищених Богом за крайній прояв аморальності (Буття 18–19; Повторення Закону 29: 21–23). Тому воно асоціюється із смертю, покаранням та вічним прокляттям безбожних і розбещених (Йордан впадає, але не витікає). Пророцтво Єзекіїля

про встановлення Божого Царства містить опис Храмового джерела, яке несе «вздоровлення для Мертвого моря» (Єзекіїля 47: 6–11), але тут акцентовано, що повна безбожність ніколи не буде мати прощення (ця картина асоціюється з геєною, де ніколи не згасає вогонь). Те, що відбулося в біблійні часи з тими містами, з яких фразеологізації піддано лише два, названо «*карою вічного огню*» (Юди 7). Вони були цілковито знищені разом з розбещеними жителями. Текстуалізація Божої слави й Божої присутності завжди супроводжується «вогняними» метафорами й символами.

Історична ретроспектива дозволяє уявити «сценарій» подій, у якому один з «епізодів» є вільним прототипом – іудейські міста Содом і Гоморра, що символізують неминучу катастрофу, божевільний страх, хаос, смерть. Тому цьому символічному фразеологізму притаманний потужний експресивний потенціал, який трансформує у внутрішню форму своєрідну подвоєну експресію. Біблізми є маркерами культурної конотації як результат інтерпретації асоціативно-образної сутності фразеологізму внаслідок співвіднесення його з основним концептом *Бог*, який є символом гармонії, добра, благословення, життєдайності, істинності й мудрості (для праведних).

Загальнокультурні бінарми: верх–низ, світло–темрява, позитивний–негативний, життя–смерть є показниками універсальної логіки будь-якого мислення, тому їх вважають архетипними, бо вони моделюють логічну систему взаємопов'язаних ознак і викликають асоціації з універсальним протиставленням гармонії та хаосу, добра і зла, духовної чистоти й аморальності. У Біблії Содом і Гоморра є абсолютною опозицією «верху» (Єрусалима), що асоціюється з Царством Бога, і конотує негативну оцінку інформацію. Ця бінарма (ідея «низу») символізує найвищий вияв демонічного світу зла та гріха. При аналізі біблійної символічної парадигми важливим є принцип смислової прогресії. Утворюючи смислові «грона», така символіка пов'язує систему значень біблійних образів у єдину концепцію паралельності апокаліптичного та демонічного світів, надаючи можливість прочитання Біблії як екзистенційного коду буття.

Отже, лінгвокультурологічний напрямок мовознавчих досліджень у галузі фразеології, завданням якого є інтерпретація

культурної інформації фразеологічних одиниць завдяки співвіднесенню їх асоціативних образів з кодами культури, що відомі носієві мови, нам убачається перспективним. Вочевидь, фразеологізми біблійного походження відображають позамовну дійсність і мають образно-символічне підґрунтя. Такий аналіз сприятиме виокремленню специфічних рис національної мовної картини світу, зумовлених особливостями світосприйняття, системою моральних цінностей, норм і принципів життєдіяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. **Біблія**, або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту; [переклад проф. Івана Огієнка]. – К.: Українське Біблійне Товариство, 2002. – 1375 с.
2. **Кочерган М. П.** Зіставне мовознавство / М. П. Кочерган. – 2004. – № 5–6. – С. 12–16.
3. **Літературний** словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. – К.: Академія, 1997. – 752 с.
4. **Лук'янова Г. Я.** До питання про класифікацію фразеологічних одиниць у сучасній англійській мові / Г. Я. Лук'янова // Вісник Черкаського університету: Сер. «Філологічні науки». – Вип. 15. – Черкаси: Черкаський державний ун-т, 2000. – С. 79–83.
5. **Удовиченко Г. М.** Фразеологічний словник української мови: у 2 т. / Г. М. Удовиченко. – К.: Вища школа, 1984. – 384 с.
6. **Фразеологічний** словник української мови: в 2 кн. / [уклад. В. М. Білоноженко та ін.]. – [2-е вид.]. – К.: Наук. думка, 1999. – 984 с.
7. **Шевченко Л. Л.** Семантична трансформація слів у текстах Нового Заповіту / Л. Л. Шевченко // Мовознавство. – 2001. – № 3. – С. 70–75.

Надійшла до редколегії 18.02.2013

ДІАЛЕКТОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

УДК 811.16373.21.001.33

В. Ф. Баньої

ЗАКАРПАТСЬКІ МІКРОТОПОНІМИ БАСЕЙНУ РІЧКИ УЖА З АТРИБУТИВНИМИ КОМПОНЕНТАМИ АПЕЛЯТИВНОГО ПОХОДЖЕННЯ

Досліджено функціонування мікротопонімів басейну річки Ужа з атрибутивними компонентами апеллятивного походження та проаналізовано основні семантичні групи назв.

Ключові слова: мікротопонім, басейн річки Ужа, атрибутивний компонент, семантичні групи базових назв.

Исследовано функционирование микротопонимов бассейна реки Уж с атрибутивными компонентами апеллятивного происхождения, а также проанализированы основные семантические группы названий.

Ключевые слова: микротопоним, бассейн реки Уж, атрибутивный компонент, семантические группы базовых названий.

The article deals with the peculiarities of functioning of microtoponyms of the Uzh river basin with the attributive components, that are based on the appellatives; basic semantic groups are analyzed.

Keywords: microtoponym, the Uzh river basin, attributive component, semantic groups of the basic name.

Географічні назви Закарпаття неодноразово ставали об'єктом ономастичних студій мовознавців (М. Банк, К. Галас, Ф. Куля, В. Німчук, П. Чучка та ін.). Особливу увагу привертають закарпатські мікротопоніми, оскільки вони сформувалися й функціонують в унікальних географічних та культурно-історичних умовах. У статті розглянемо мікротопоніми басейну річки Ужа Закарпатської області, що презентують атрибутивну модель «узгоджене означення, виражене апеллятивом + апеллятив > двочленна назва».

© Баньої В. Ф., 2013

Функціонування атрибутивних конструкцій у регіональній мікротопонімії пояснюється, як правило, існуванням явища описовості об'єкта. На думку А. Скляренка, подібні назви, виконуючи розрізнявальну функцію, знаходяться на початку свого еволюційного шляху. І тільки тривалий розвиток забезпечує посилення номінативної функції [1, с. 66].

Стрижневою назвою двокомпонентного мікротопоніма може бути будь-який термін. Здебільшого іменникова частина називає тип географічного об'єкта (номінаційна координата), який є індивідуальною чи колективною власністю або має відношення до сусідніх іменованих територій. Цей компонент, за нашими спостереженнями, найчастіше зникає внаслідок субстантивації. Рідше стрижневим компонентом може бути мікротопонім.

Означальні складники мікротопонімів басейну за семантичними характеристиками неоднорідні. З-поміж них виділяємо відантропонімні (65,2 %), відапелятивні (23,57 %), відтопонімні та відмікротопонімні деривати (11,23 %). Мета дослідження – проаналізувати структурно-семантичні особливості атрибутивних компонентів мікротопонімів басейну річки Ужа Закарпатської області апелятивного походження.

Значна група означень у подібних мікротопонімах утворює бінарні опозиції. Атрибутивні компоненти найчастіше конкретизують величину, розташування, кількість, субстанціональні характеристики, якісні ознаки тощо.

Оригінальною щодо вираження є частина мікротопонімів з атрибутивним компонентом, який указує на взаємну відстань територіальних одиниць відносно одна одної. Засобами виступають не лише прямі показники «ближній – дальній», а й метафоричні означення *дикий*, *дурний*, *шалений*, *глухий* у значенні «важкодоступні місця»: л. *Дікий Вёршок* (Ужок) (<*дікий* 'важкодоступний'), л. *Шáлин'і Вёршки* (Новос.) (<*шáлин'і* 'віддалені; дуже високі'), пот. *Бліжн'а Рóстока* (Смер.) – пот. *Дáл'н'а Рóстока* (Смер.) (<*бліжн'а* 'ближня' / *дáл'н'а* 'далека', пор.: *бліжній* 'те саме, що близький' [СУМ I, с. 197], *дáльний* 'який знаходиться на великій відстані' [СУМ II, с. 207]), пот. *Тамтá Вóда* (Сім.) (<*тамтá* 'інша; та, а не інша', пор.: *тамтóй* 'тотъ' [Гр. 4, с. 246]; *тамтой* [*тамтóй*] 'той, а не цей' [Зх. пол. 2, с. 192]); п. *Глу́ха Дóліна*

(Пол. Г.), л. *Глухий Вєришок* (Тих.) (<глуха ‘заросла, непрохідна’, пор.: *глухий* ‘дуже зарослий, непрохідний, дикий, нерозчищений’ [СУМ II, с. 89]).

Значна група мікротопонімів містить у своєму складі атрибутивний член, що вказує на розмір географічного об’єкта:

1) довжину, висоту («довгий / короткий», «великий / малий»): пот. *Добўга Пóтóч’ина* (Завб.) – пот. *Куртá Пóтóч’ина* (Завб.) (<добўга ‘довга’ / куртá ‘короткої протяжності; коротка’, пор.: *дóвгий* ‘який має велику довжину; протилежне короткий’ [СУМ II, с. 330], *корóткий* ‘який має малу довжину; протилежне довгий’ [СУМ IV, с. 299]), л. *Вусóкий Ш’:óўбⁿ* (Мирча) – л. *Куртíй Ш’:óўбⁿ* (Мирча) (<вусóкий ‘високий’ / куртíй ‘невисокий’, пор.: *висóкий* ‘який має велику відстань знизу догори; протилежне низький’ [СУМ I, с. 492]); дж. *Мал’í Рóзт’ич’ки* (Луг) – ур. *Віл’ик’í Рóзт’ич’ки* (Луг) (<віл’ик’í ‘великі’ / мал’í ‘малі’, пор.: *вели́кий* ‘значний своїми розмірами, величиною; протилежне малий’, *мали́й* ‘невеликий розміром, незначний величиною; протилежне великий’ [СУМ IV, с. 606], [СУМ I, с. 318]); п. *Добўг’и* (М. Бер.) (<добўг’и ‘довгі’) – п. *Маліч’к’и* (М. Бер.) (<маліч’к’и ‘дуже маленькі’);

2) ширину («вузький – широкий»): ур. *Шы^oро́ка Д’і́лниц’а* (Нев.) (*шы^oро́ка* ‘широка’, пор.: *широ́кий* ‘який займає великий простір’ [СУМ XI, с. 457]), п. *Шы^oро́к’и Кóблики* (Мокра) (<шы^oро́к’и ‘широкі’);

3) глибину: пот. *Глобóкий Пóтук* (Лип.) (<глобóкий ‘глибокий’), пот. *Глубóка Пóтóч’ина* (Паст., Чорн.) (<глубóка ‘глибока’).

Досить поширеним способом розмежування об’єктів у мікротопонімній номінації є використання кількісних характеристик, а саме:

1) порядок розташування географічних об’єктів, який указує не лише на кількість, а й певною мірою на їхнє просторове розташування: п. *Пє́рва Пóл’ана* (К. Паст.) – п. *Дру́га Пóл’ана* (К. Паст., Дубр.) (<пє́рва ‘перша’ / дру́га ‘друга’), п. *Пє́рша Пáс’ика* (Новос.) – п. *Дру́га Пáс’ика* (Новос.) – п. *Три́т’а Пáс’ика* (Новос.) – п. *Ч’е^uтвє́рта Пáс’ика* (Новос.) (<пє́рша ‘перша’ / дру́га ‘друга’ / три́т’а ‘третя’ / ч’е^uтвє́рта ‘четверта’); п. *Йе^uд’н’í Пóл’анки* (Лип.) (<йе^uд’н’í ‘одні’ (у значенні перші), ур. *Три По-то́ки* (Зар.) (<три ‘три’).

Атрибутивні члени на позначення кольору можуть виражати одну з відмінно якісних ознак найменованого географічного об'єкта (колір покладів, ґрунтового покриву, води, рослинності тощо):

1) білий колір: дж. *Білий Студнік* (Бег. П.) (<білий 'білий' (про колір дна), пор.: *білий* 'який має колір крейди, молока, снігу' [СУМ I, с. 181]), п. *Білої По́ле* (Бег. П.) (<білої 'білого кольору' (про ґрунт або рослинний покрив);

2) зелений колір: п. *Зелéна Пóл'анка* (Смер.) (<зелéна 'зелена' (про особливий рослинний покрив); л. *Зелéна* (Кам.) (<зелéна 'зелена' (про рослинний покрив);

3) червоний колір: п. *Ч'ервéна Зíмл'а* (Домаш.) (<ч'ервéна 'червона (про колір ґрунту), дж. *Ч'ервéна Стýн':а* (Пол. Г.) (<ч'ервéна 'червона' (про колір води), міст *Ч'ервóний Міст* (Люта) (<ч'ервóний 'червоний' (про колір фарби); пас. *Цигловáтої* (Тих.) (<цигловáтої 'жовто-червоного кольору' (про ґрунт);

4) чорний колір: пот. *Ч'óрна Кáл'ен'* (Кам.) (<ч'óрна 'чорна; брудна', пор.: *чóрний* 'грязний' [Гр. 4, с. 470]), п. *Ч'óрна Пас'іка* (Дубр.) (<ч'óрна 'чорна; погоріла'), пот. *Ч'óрний Пóт'ік* (Луг) (<ч'óрний 'чорний' (про колір води, можливо, забруднення); пот. *Ч'óр'н'і Вóды* (Новос.) (<ч'óр'н'і 'чорні; глибокі'), п. *Ч'óр'н'і Гуркí* (Пор.) (<ч'óр'н'і 'чорні' (імовірно, про колір ґрунту).

Особливе місце серед відатрибутивних мікротопонімів посідають утворення, що репрезентують просторові уявлення про розташування найменованих одиниць:

1) «передній – середній – задній»: п. *Перíд'н'ий Д'іло́к* (Завос.) – п. *Зáн':ий Д'іло́к* (Завос.) (<перíд'н'ий 'передній' / зáн':ий 'задній'), п. *Серéн:ий Вéршок* (Люта) (<серéн:ий 'такий, що знаходиться посередині чогось'), п. *Пирíн':і Йáмы* (Верх. Б.) – п. *Зáн':і Йáмы* (Верх. Б.) (<пирíн':і 'передні' / зáн':і 'задні');

2) протиставлення «верхній – нижній»: п. *Ві́рхний Лазо́к* (Дубр.) – п. *Ні́жн'ий Лазо́к* (Дубр.) (<ві́рхний 'верхній' / ні́жн'ий 'нижній'), ур. *Вышн'а Пóл'ана* (К. Паст.) – ур. *Ні́жн'а Пóл'ана* (К. Паст.) (<вышн'а 'верхня' / ні́жн'а 'нижня'); л. *Вышн'і Рóстуч'ки* (Т.-Пол.) – л. *Ні́жн'і Рóстуч'ки* (Т.-Пол.) (<вышн'і 'верхні' / ні́жн'і 'нижні'); зафіксовані назви, атрибутивні члени яких виражені прикметником у вищому ступені порівняння: л. *Выша Штрéка*

(Новос.) (<вѣша ‘вища; що знаходиться вище іншого об’єкта’), ур. *Вѣш:ої Нанч’иної Шалашиїи’:*е (Лип.) (<вѣш:ої ‘вище’);

3) протиставлення «лівий – правий»: ур. *Л’івиї Д’іл* (Турич.) – ур. *П’р’авиї Д’іл* (Турич.) (<л’івиї ‘лівий’ / п’р’авиї ‘правий’, пор.: ‘лівий розташований з того боку тіла, де міститься серце; протилежне правий’ [СУМ IV, с. 507]), *п’р’авиї* ‘розташований на тому боці тіла, що протилежний лівому’ [СУМ VII, с. 501];

4) центральне розташування: вул. *Центр’ал’на* (Лип.), клад. *Центр’ал’ниї Цінтар’* (Сіль). За нашими спостереженнями, у значенні «центральний, розташований посередині», «центральний, основний» уживається відносно-якісний прикметник *г’рац’киї* (вул. *Г’рац’ка* – М. Бер., Пер.). На цю назву звертає увагу М. І. Сюсько, уважаючи словакізм *г’рац’ка* «брукована чи шосейна дорога» <*hradskacesta* «дорога, що веде у місто», «міська дорога» причиною функціонування в західно-ужанському ареалі слова *путь* як іменника жіночого роду [2, с. 298].

Мікротопоніми басейну Ужа, у складі яких є означення, що вказують на форму та розташування географічних об’єктів, утворюють окрему специфічну групу. Геометричні параметри, окреслені такими атрибутивами, є важливими показниками не лише форми, а й інших особливостей рельєфу:

1) неправильна форма: п. *К’р’ивиї Ч’эртеж’*^{III} (Р. Паст.) (<к’р’ивиї ‘з вигинами на поверхні: горбками та впадинами’, пор.: *кр’ивий* ‘непрямий, вигнутий, покручений’ [СУМ IV, с. 339]), п. *К’р’ива Зімл’а* (К. Паст.) (<к’р’ива ‘неправильної форми’), п. *К’ос’і Нівы* (Чорн.) (<к’ос’і ‘неправильної форми; похилі’, пор.: *к’осий* ‘який падає або розташований під кутом до горизонтальної площини; непрямий, похиллий’ [СУМ IV, с. 304]);

2) правильна форма, пряма лінія: дор. *П’р’оста* (<п’р’оста ‘пряма’, пор.: *п’р’остий* ‘рівно спрямований; прямий’ [СУМ VIII, с. 295]), г. *Пл’оскії Д’іл* (Кам.) (<пл’оскії ‘плоский’, пор.: *пл’оский* ‘який не має помітного схилу (про берег, дах тощо); пологий’ [СУМ VI, с. 591]), л. *Р’униї Плаї* (Т.-Пол., Лип.) (<р’униї ‘рівний’), п. *Р’ун’і Вулиш’іны* (Чорн.) (<р’ун’і ‘рівні’ (про дерева);

3) рівнинний рельєф: п. *Р’овин:істиї* (К. Р.) (<р’овин:істиї ‘рівнинний; без істотних западин та підвищень’, пор.: *р’овинь* ‘рівне

поле або рівна сіножать у горах біля річки або потока, рівнина' [Он. 2, с. 179]; [р^овень] 'рівнина'; [р^овінь] 'рівнина' [Ет. 5, с. 87]), ур. Р^уньї (Р. Паст.) (<р^уньї 'рівний; без западин та підвищень'), п. Р^уної П^оле (Чорн.) (<р^уної 'рівне');

4) рельєф з вигинами й виступами: п. Злам^аний Й^арок (Пол. Г.) (<злам^аний 'нерівної форми (з вигинами й виступами)', пор.: злам^аний 'вигнутий, заломлений під кутом' [СУМ III, с. 586]), п. Зломин^істої (Кам.) (<зломин^істої 'кам'янисте з нерівностями' (про скелясту місцевість), п. Й^амний (Люта) (<й^амний 'з багатьма заглибинами', пор.: ямі 'багато заглибин' [Гуц., с. 234]), п. Й^ам^овата (Вол.) (<й^ам^овата 'з ямами; ямкувата', пор.: ямув^атий 'покритий ямами, ухабистий' [Гр. 4, с. 540]), п. Й^арч'ик^оватий // Й^арч'ик^оватої (Зар.) (<й^арч'ик^оватий // й^арч'ик^оватої 'з неглибоким продовгуватими ярами', пор.: ярок 'жолоб; рів; потік, струмок' [Гуц., с. 234]);

5) кругла форма: ур. Кру^гла П^ас'іка (К. Паст.) (<кру^гла 'округлої форми', пор.: кру^глий 'який має форму круга, кулі, циліндра тощо або формою нагадує їх; округлий' [СУМ IV, с. 368]), п. Кру^гл'і Ко^шары (Бук.) (<кру^гл'і 'округлої форми'), дж. Окру^гльї (Вішка) (<окру^гльї 'округлий; округлої форми', пор.: окру^гльий 'який має закруглені форми, лінії, обриси' [СУМ V, с. 681]);

б) гостра форма: О^стра (полон. – Люта, Тих., г. – Р. Паст., п. – Кам., Нев.) (<о^стра 'з гострим шпилем гори', пор.: го^стрий 'остроконечний, конусообразний' [Гр. 1, с. 319]);

7) розташування: п. Попер^іч'ної (Р. Паст.) (<попер^іч'ної 'поперечне', пор.: попер^ечний 'розташований поперек чого-небудь; протилежне поздовжній' [СУМ VII, с. 195]).

Значну групу відатрибутивних мікротопонімів складають назви, базові еквіваленти яких відображають відносний час утворення географічного об'єкта чи початок його експлуатації: ч. с. Нова Вулиц^а (Чорн.) (<нова 'нова; яка існує відносно недовгий час', пор.: новий 'який недавно виник, з'явився, не існував раніше' [СУМ V, с. 433]), ур. Н^овій Мат'ій^овиц['] (Паст.) – ур. Ст^арий Мат'ій^овиц['] (Паст.) (<н^овій 'новий' / ст^арий 'старий', пор.: старий 'який існує довгий час, давно створений; протилежне новий' [СУМ IX, с. 654]), п. Ст^ар'і П^ас'іки (Сіль, К. Р., Люта) (<ст^ар'і 'старі').

Атрибутивні елементи мікротопонімів Ужанщини відображають і гідрографічні особливості місцевості (грунту) та характерні особливості самих водних об'єктів:

1) заболоченість / сухість, обводненість: п. *Вод'анá Пóл'анка* (Тих.) (<*вóд'анá* 'водяна; зі стоячою водою'), ур. *Гніла Мóч'ар'* (Чорн.) (<*гніла* 'гнила; заболочена', пор.: *гнилий* 'застояний, затхлий, несвіжий' (про воду, водойми) [СУМ II, с. 93]), потч. *Погниlá Потóч'ина* (Завб.) (<*погниlá* 'болотиста, з неприємним запахом', пор.: *погнилий* 'зруйнований або зіпсований гниттям; який згнив, розклався' [СУМ VI, с. 714]), пот. *Сóрóвий Пóтук // Сóрóvá* (Кам.) (<*сóрóвий* 'заболочений; з заболоченими берегами', пор.: *сировий*, [*соровий*] 'сирий' [Ет. 5, с. 241–242]; *сирій* 'покритий або просякнутий вологою; вогкий' [СУМ IX, с. 197]), п. *Сухá Дóлінка* (Лип.) (<*сухá* 'суха' (про ґрунт), пот. *Сухá Пóтóч'ина* (Княг.) (<*сухá* 'суха; неповноводна'), пот. *Калний* (Т.-Пас.) (<*кальний* 'з брудною водою', пор.: *кальний* 'гязний, нечистый' [Гр. 2, с. 211]; *кальний* 'брудний' [Ет. 2, с. 345]), п. *Сérный* (Вільш.) (<*сérный* 'заболочений; з гниллю (про ґрунт)', пор.: [*сérний*] 'лагідний'; 'гнилий, м'який, трухлявий, крихкий' [Ет. 5, с. 220]);

2) особливі якості води (смак, запах, температура, лікувальні та чудодійні властивості, швидкість течії, особливості русла тощо): пот. *Бýстрий Пóт'ик* (Верх. Б.) (<*бýстрий* 'швидкий' (про течію), кр. *Віс'ц'óва // Йіст'óва Вóда* (Гусн.) (<*віс'ц'óва* 'мінеральна залізо-кисла' (про воду); 'лікувальна' (від ревматизму); *йіст'óва* 'джерело мінеральної залізо-кислої води, яка має лікувальні властивості (від ревматизму)', пор.: *гіс'ц'óва водá* 'джерело мінеральної залізо-кислої води' [Дз. дж., с. 183]), пот. *Вон'áч'а Потóч'ина* (Лип.) (<*вон'áч'а* 'вонючий', пор.: *вонючий* 'те саме, що смердючий' [СУМ I, с. 737]; *воняти* 'смердіти' [Он. 1, с. 142]), дж. м. в. *Квасна Вóда* (Р. Паст., Новос., Чорн., Вол.) (<*квасна* 'мінеральна', пор.: *квас* 'джерело мінеральної води' [Дз. дж., с. 181]), ур. *Йайц'уў Пóтук* (К. Паст.) (<*йайц'уў* 'мінеральний' (про сірчисте джерело), пот. *С'ач'éний Пóтук // С'атá Вóда* (Княг.) (<*с'ач'éний* 'освячений; який має чудодійну силу' / <*с'атá* 'яка має чудодійну силу'), дж. м. в. *Солéна Вóда* (К. Паст., Дубр.) (<*солéна*, пор.: *солéна (вода)* 'мінеральна вода' [Бук., с. 506]), дж. м. в. *Студéна Вóда* (К. Паст.) (<*студéна* 'холодна', пор.: *студéний*

‘холодный’ [Гр. 4, с. 221]; *студэний* ‘дуже холодний’ [СУМ ІХ, с. 799]), дж. *Ц’апкана Вода* (Паст.) (<*ц’апкана* ‘яка повільно капає, стікає’, пор.: *ц’япати* ‘капати; повільно литися’ [Гуц., с. 215]).

Відатрибутивні мікротопоніми з «рослинними» означеннями утворюють дві основні групи:

1) назви на позначення загальної площі за певним видом рослинного покриву: л. *Бері́з'н'а Двє́ришка* (Став.) (<*бері́з'н'а* ‘березова’), л. *Вули́ава* (Кам.) (<*вули́ава* ‘вільхова, поросла вільхою’), п. *Смерич’ана́* (Вол.) (<*смерич’ана́* ‘смерекова; поросла смерекою’), п. *Мохна́тої По́ле* (Люта) (<*мохна́тої* ‘поросле мохом’, пор.: *мохнатий* ‘злегка покритий мохом’ [Ет. 3, с. 524]; *мохна́тий* ‘зарослий’ (про дерево, пень) [Гуц., с. 105]), п. *Йафíн:и́й* (Завос.) (<*йафíн:и́й* ‘порослий чорницею’, пор.: *я́фина* ‘чорниця’ [Он. 2, с. 406]; *я́фина* ‘бот. *Vacciniummyrtillus*, чорниця (ягоди)’ [Гуц., с. 234]), п. *Па́поротни́й* (Домаш.) (<*па́поротни́й* ‘порослий папороттю’), л. *Кали́н:и́й Лух* (Чорн.) (<*калі́н:и́й* ‘калиновий; порослий калиною’), п. *Ос’ц’а́н:и́й* (Люта) (<*ос’ц’а́н:и́й* ‘порослий колючою травою’, пор.: *ость* ‘довгий щетинистий вусик на колосковій лусці у багатьох злаків’ [СУМ V, с. 792]; *о́сті* ‘бот. *Cirsium*, осот; остюк; колючка’ [Гуц., с. 129]), п. *Колос’аньíй* (Чорн.) (<*колос’аньíй*, пор.: [*колося́ний*] ‘колосковий’ [Ет. 2, с. 520]), ур. *Тополні́ч’а* (Паст.) (<*тополні́ч’а* ‘поросла деревами тополі’, пор.: *топо́льник* ‘зарості тополь’ [СУМ X, с. 198]), п. *Ч’имéрна Мла́ка* (Т.-Б.) (<*ч’имéрна* ‘поросла чемерицею’, пор.: *чемери́ця*, *чемерка* ‘одуряючий табак из багуна’, *чемери́ця* ‘чемерица’ [Фасм. 4, с. 331]; [*чéмер*] бот. ‘чемериця; *Veratrumlabelianum*’ [Зх. пол. 2, с. 248]);

2) назви, що виражають ознаку «місцевість, поросла місцями названим видом рослини» (через форманти *-о́ват-*, *-увáт-*, *-нист-*): пот. *Бересникува́тий По́тук* (Костр.) (<*бересникува́тий* ‘порослий подекуди берестом’, пор.: *бе́рест* ‘листяне дерево з коричнево-сірою корою і овальними, на кінці загостреними листками, яке використовують для живоплотів та захисних лісонасаджень’ [СУМ I, с. 160]; [*берестні́к*] ‘берестовий гай’ [Ет. 1, с. 173]), пот. *Бóзнико́ватий По́тук* // *Бузнико́ватый* (Чорн.) (<*бóзнико́ватий* ‘порослий бузиною’, пор.: [*бозник*] ‘бузина’ [Ет. 1, с. 222]; [*бузні́к*] ‘зарості бузини; бузок; бузина’, [*бузинува́тий*] ‘порослий бузиною’ [Ет. 1, с. 281]), п. *Вышнико́ватый* // *Вышнико́ватойе* (Т.-Пол.)

(<вишникôвâтый // вишникôвâтоѳе ‘порослий молодими вишнями’, пор.: *вишник* ‘садок з вишневих дерев або молода вишнева порість’ [СУМ I, с. 543]), п. *Имиôвâта // Йимиôвâта* (Бег. П.) (<*имиôвâта // йимиôвâта* ‘поросла мохом’, пор.: *имхóвий* ‘моховий’ [Гр. 2, с. 198]; *имиéдь* ‘мохъ’ [Гр. 2, с. 198]; *миедь* ‘раст. лишайникъ’ [Гр. 2, с. 458]; *моховитий* ‘оброслий мхомъ’ [Гр. 2, с. 450]; *ми’и́ник* ‘мох, омшаник’ [Гуц., с. 107]), п. *Липникувâтый* (Сух.) (<*липникувâтый* ‘порослий липою’, пор.: *липнíк* ‘липовий гай; липовий мед’ [Ет. 3, с. 237]), л. *Хмiл’ôвâта* (Р. Паст.) (<*хмiл’ôвâта* ‘поросла хмелем’), ур. *Рок’итнiста* (Паст.) (<*рок’итнiста* ‘поросла вербою’, пор.: *рокiтник* ‘раст. *Salixincybacea* L., *Salixgrosmarinifolia*’ [Гр. 4, с. 64]).

Окремі мікротопоніми утворюють групу, базові прикметники якої характеризують інші особливості рослинного покриву:

1) надмірна густина: л. *Збiйтий Л’ис* (Лубня) (<*збiйтий* ‘густий; непрохідний’), л. *Грyбий Л’ис* (Нев.) (<*грyбий* ‘густий; з деревами, які мають густі стовбури’, пор.: *грyбий* ‘великий за об’ємом та поперечним перерізом; товстий’ [СУМ II, с. 178]), п. *Кудр’авый* (Люта) (<*кудр’авый* ‘зарослий чагарниками та лісом’, пор.: *кудр’iвий* ‘зарослий’ [Гуц., с. 88]), п. *Волоснiстый* (Лип.) (<*волоснiстый* ‘з густими заростями’);

2) відсутність рослинності: п. *Гóлий Вéршок* (Мокра) (<*гóлий* ‘безлісий’, пор.: *гóлий* ‘який не має рослин, не вкритий рослинами’ [СУМ II, с. 107]), пот. *Лiсий Пóт’ик* (Верх.Б.) (<*лисий* ‘не зарослий нічим (про береги)’, пор.: *лисий* ‘позбавлений рослинності; голий’ (про землю, гори тощо) [СУМ IV, с. 490]), п. *Лыса Гóра* (М. Бер.) (<*лыса* ‘безліса; не заросла нічим’, пор.: *лыса гóра* ‘безліса гора’ [Гуц., с. 93]);

3) окремі особливості рослинності, а саме – товщину, наявність певних дефектів (дуплавість) тощо: л. *Тóўстий* (Люта) (<*тóўстий* ‘який має значну товщину’ (про стовбури дерев), л. *Дудли́воѳе* (Т.-Пас.) (<*дудли́воѳе* ‘дуплаве (про дерева у лісі)’, пор.: [дудлó] ‘дупло’, [дудли́вий] ‘дуплавий’ [Ет. 2, с. 141]), л. *Дуплáвий Кáмін’* (Лип.) (<*дуплáвий* ‘з дуплами (про дерева в лісі) та печерами’, пор.: *дуплáвий* ‘з дуплом або дуплами’ [СУМ II, с. 436]; *дуплó* ‘довбана діра’ [Он. 1, с. 239]), ур. *Дупл’áч’ий Грiбiн’* (Вол.) (<*дупл’áч’ий* ‘з дуплистими деревами’, пор.: *дупля́к* ‘дуплистое

дерево' [Гр. 1, с. 456]), п. *Кутлікôвáтої* (Паст.) (<кутлікôвáтої 'з невеликими улоговинами, видолинками'), п. *Кориністої* (Кам.) (<кориністої 'із залишками коріння, яке глибоко сидить у землі', пор.: *коренáстий* 'який має міцне, велике, розгалужене коріння' [СУМ IV, с. 287]; [кориністий], [коренáстий] 'з великим сильним, глибоко сидячим корінням' [Ет. 3, с. 24]; [кореністий] 'т. с.; з корінням' [Ет. 3, с. 24]);

4) негативна оцінка місцевості (непридатна, запущена територія, позбавлена рослинності тощо): п. *Дікої Пóле* (Люта) (<дікий 'необроблюваний; сильно зарослий', пор.: *дичáвина* 'глушина' [Ет. 2, с. 69]), п. *Погáний* (Люта) (<погáний 'неродючий (про землю)', пор.: *погáний* 'який не має добрих якостей, властивостей' [СУМ VI, с. 701]), п. *Пустої Пóле* (Новос.) (<пустої 'необроблюване; неврожайне (про поле)', пор.: *пусты́н'а* 'ніколи не орана земля; земля' [Он. 2, с. 162]).

На відміну від «флористичних» мікротопонімів, група відатрибутивних назв, що виражає відношення до тваринного світу, є невеликою: п. *Буйáч'і Кóблики* (Мокра) (<буйáч'і 'бугаячий', пор.: [буяк] 'бугай' [Ет. 1, с. 314]), ур. *Вóўч'а Йáма* (С-ки, Зар.) (<вóўч'а 'вовча'), л. *Йагн'áч'иї* (Домаш.) (<йагн'áч'иї 'ягнячий', пор.: *ягня́чий* 'що належить ягнятіві' [СУМ XI, с. 624]), г. *Кúз'л'áч'иї Вéршок* (Пер.) (<кúз'л'áч'иї 'козячий'), клад. *Маржáч'иї Цы́нтар'* (Завос., Новос.) (<маржáч'иї 'тваринний', пор.: *ма́рга* 'рогата худоба' [Он. 1, с. 430]), л. *Ма́ч'áч'иї Городóк* (Т.-Б.) (<ма́ч'áч'иї 'котячий', пор.: *мачка* 'кішка' [Он. 1, с. 435]).

Атрибутивні елементи мікротопонімів регіону містять указівку на особливості ґрунтового покриву: горб *Глин'áний Горбⁿ* (Сух.) (<глин'áний 'з покладами глини, яку використовують для господарських потреб'), ур. *Камн'aná Пóл'анка* (Люта) (<камн'aná 'кам'яна'), пот. *Ка́мн'аныї Пóтук* (Дубр.) (<ка́мн'аныї 'кам'яний; з кам'яним дном'); ур. *Кремíністыї* (Пор.) (<кремíністыї 'покритий камінням', пор.: *кременістий* 'який складається з кременю, містить кремíнь. // Укритий, устелений камінням; кам'янистий' [СУМ IV, с. 334]), п. *Піскôвáтиї* (Зар.) (<піскôвáтиї 'з домішками піску (про ґрунт)', пор.: [піскôвáтиї] 'який містить у собі пісок' [Ет. 4, с. 415]); пот. *Мид'áний Пóт'ік* (Тих.) (<мид'áний, пор.: *ме́дяний*

‘медовий’ [Гр. 2, с. 415]; *мідяній* ‘кольору міді; червоно-жовтий’ [СУМ IV, с. 725]; *мідяній* ‘мідний; мідяно-червоний; який містить мідь’ [Ет. 3, с. 472]).

Ми зафіксували декілька мікротопонімів з атрибутивним членом *вітрóва* «оголена», «висока й оголена, відкрита для вітру», «із сильними вітрами (протягами)» (л. *Вітрóва Скáла* – Новос.).

Окрему групу географічних назв утворили мікротопоніми, у яких означальна частина вказує на ознаку за певним типом будівель, спеціальним призначенням, особливим використанням, відношенням до конкретних установ тощо: міст *Бетóн:ий Муст* (Кам., Нев., Стр.) (<*бетóн:ий* ‘бетонний; зроблений з бетону’), дор. *Ву́зна Пут’* (Вільш.) (<*ву́зна* ‘возова’ (про дорогу; яка призначена для пересування тільки возом), кл. *Войéн:ий Цы́нтар’* (Сім.) (<*войéн:ий* ‘військовий’), оз. *Комсóмóл’с’кої Óзеро* (Пол. Г.) (<*комсóмóл’с’кої* ‘комсомольське’), л. *Л’исóвий Кордóн* (Т.-Пол.) (<*л’исóвий* ‘лісовий’, пор.: *лісовий* ‘який знаходиться в лісі, розташований у ньому’ [СУМ IV, с. 524]), сад *Шк’іл’ный Саd^m* (Гусн.) (<*шк’іл’ний* ‘шкільний’). Більшість цих назв є сучасними новотворами, які, можливо, уже приречені на короткочасне функціонування.

Незначний відсоток мікротопонімів складають назви з атрибутивним членом, який позначає результат господарської діяльності людей, особливості рослинного покриву, тип та внутрішні характеристики об’єкта, призначення тощо: п. *Засы́паний Канáл* (Нев.) (<*засы́паний* ‘засипаний’), п. *Зч’еш’:увáтий* (Вол.) (<*зч’еш’:увáтий* ‘вчищений, викорчований’ (про ділянку лісу), міст *Кры́тий Міст* (Люта) (<*кры́тий* ‘з навісом’, пор.: *кры́тий* ‘який має дах, дашок, накриття’ [СУМ IV, с. 350]), ур. *Опалéний Жóл’ібⁿ* (Став.) (<*опалéний* ‘погорілий’ (про ліс), п. *Спалéний Вéршок* (Пол. Г.) (<‘погорілий’ (про ліс), пор.: *спáлений* ‘який зазнав дії вогню, сонця і т. ін.; обпалений, почорнілий’ [СУМ IX, с. 486]), п. *Ч’іс-тий Ч’эртиж^{uu}* (Вільш.) (<*ч’іс-тий* ‘незарослий нічим’, пор.: *чіс-тий* ‘незарослий сорними травами’ [Гр. 4, с. 464]).

Отже, семантика означальних компонентів мікротопонімів басейну річки Ужа дає можливість створити певні уявлення про зовнішні ознаки, внутрішні властивості об’єктів, які вони позначають. Атрибутивні складники найчастіше конкретизують взаємну

відстань та віддаленість, кількісні характеристики, колір, розташування, особливості рельєфу, відносний час утворення, особливості водних об'єктів, рослинний покрив тощо. Незначний відсоток складає група назв, у яких означальний компонент указує на результат господарської діяльності людей. Перспектива дослідження полягає в комплексному вивченні семантичних особливостей усіх атрибутивних компонентів мікротопонімів Ужанщини.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ ДЖЕРЕЛ

Бук. – Словник буковинських говірок [за заг. ред. Н. В. Гуйванюк]. – Чернівці, 2005. – 688 с.

Гр. 1, 2, 3, 4 – Словарь української мови: в 4. т. / [упоряд. з додат. власного матеріалу Б. Грінченко]. – К., 1905–1907. – Перевищено: К.: Наук. думка, 1996.

Гуц. – Піпаш Ю. О. Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області) / О. Ю. Піпаш, Б. К. Галас. – Ужгород, 2005. – 266 с.

Дз. дж. – Дзензелівський Й. О. Українські назви для джерела (спостереження над українськими назвами гідрорельєфу) / Й. О. Дзензелівський // Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae. – Budapest, 1975. – Т. XXV. – Р. 149–241.

Ет. 1, 2, 3, 4, 5 – Етимологічний словник української мови: в 7 т. / [гол. ред. О. С. Мельничук]. – К.: Наук. думка, 1982–2005. – Т. 1–5.

Зх. пол. 1, 2 – Аркушин Г. Словник західнополіських говірок / Г. Аркушин. – Луцьк, 2000. – Т. 1–2.

Он. 1, 2 – Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок / М. Й. Онишкевич. – К.: Наук. думка, 1984. – Ч. 1. – 495 с.; Ч. 2. – 515 с.

СУМ I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII – Словник української мови: в 11 т. / [редкол.: І. К. Білодід (голов. ред.) та ін.]. – К.: Наук. думка, 1970–1980.

Фасм. 1, 2, 3, 4 – Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: в 4 т. / М. Фасмер. – М.: Прогресс, 1986–1987.

СКОРОЧЕННЯ НАЗВ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ

Великобerezнянський район: Бег. П. – с. Бегендяцька Пастіль, Верх.-Б. – с. Верховина Бистра, Вішка – с. Вішка, Вол. – с. Волосянка, Гусн. – с. Гусний, Домаш. – с. Домашин, Забр. –

с. Забрідь, Зав. – с. Завосино, Княг. – с. Княгиня, К. Паст. – с. Костьова Пастіль, К. Р. – с. Костринська Розтока, Луг – с. Луг, Люта – с. Люта, М. Бер. – с. Малий Березний, Мирча – с. Мирча, Р. Паст. – с. Розтоцька Пастіль, Сіль – с. Сіль, Смер. – с. Смерекова, Став. – с. Ставне, Стр. – с. Стричава, Стуж. – с. Стужиця, Сух. – с. Сухий, Тих. – с. Тихий, Ужок – с. Ужок, Чорн. – с. Чорноголова. *Перечинський район*: Вільш. – с. Вільшинки, Дубр. – с. Дубриничі, Завб. – с. Завбуч, Зар. – с. Заричово, Лип. – с. Липовець, Мокра – с. Мокра, Нов. – с. Новоселиця, Пол. Г. – с. Полянська Гута, Пер. – м. Перечин, Паст. – с. Пастілки, Пор. – с. Порошково, Т. Б. – с. Тур'я-Бистра, Т.-Пас. – с. Тур'я-Пасіка, Т.-Пол. – с. Тур'я-Поляна. *Ужгородський район*: Кам. – с. Кам'яниця, Нев. – с. Невицьке.

СКОРОЧЕННЯ НОМЕНКЛАТУРНИХ ТЕРМІНІВ

вул. – вулиця, г. – гора, дж. – джерело, дж. м. в. – джерело мінеральної води, дор. – дорога, клад. – кладовище, кр. – криниця, л. – ліс, м. в. – місце відпочинку, п. – поле, пас. – пасовище, полон. – полонина, пот. – потік (річка), потч. – потічок (струмок), ур. – урочище, ч. с. – частина села.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. **Скляренко А. М.** «Степень ономатизації» топонимов різних типів / А. М. Скляренко // *Восточнославянская ономастика: исследования и материалы.* – М.: Наука, 1979. – С. 59–69.
2. **Сюсько М. І.** Спостереження над категорією роду іменника у говірках Закарпатської області УРСР / М. І. Сюсько // *Культура і побут населення українських Карпат.* – Ужгород: Б. В., 1973. – С. 297–303.

Надійшла до редколегії 19.02.2013

СУФІКСАЛЬНИЙ СЛОВОТВІР ІМЕННИКІВ В УКРАЇНСЬКИХ ГОВІРКАХ ЗАКАРПАТТЯ

Описано суфіксальний словотвір іменників в українських говірках Закарпаття. Розглянуто похідні чоловічого, жіночого та середнього родів, а також іменники *pluralia tantum*.

Ключові слова: суфіксальний словотвір, іменник, українські говірки Закарпаття, чоловічий, жіночий, середній роди, множинні іменники.

Описывается суффиксальное словообразование имен существительных в украинских говорах Закарпатья. Рассматриваются производные мужского, женского и среднего родов, а также существительные *pluralia tantum*.

Ключевые слова: суффиксальное словообразование, имя существительное, украинские говоры Закарпатья, мужской, женский, средний роды, множественные имена существительные.

In the article the suffixes creation of words of nouns is described in the Ukrainian patois of Transcarpathia. Examined the derivatives of masculine, feminine and neuter and also plural nouns.

Keywords: noun-forming suffixes, the Ukrainian patois of Transcarpathia, masculine, feminine, neuter, plural nouns.

Вивчення словотвору як сучасної української літературної мови, так і окремих діалектів довгий час залишалося поза увагою мовознавців. Становлення його (словотвору) як самостійної лінгвістичної дисципліни припадає на кінець 60-х рр. ХХ ст. Стрімкого розвитку спочатку набув російський словотвір. Це праці Г. О. Винокура, В. В. Виногорова, О. А. Земської, О. С. Кубрякової, В. М. Немченка, О. М. Тихонова та ін.

Розробкою теоретичних питань українського словотвору займався ряд мовознавців, серед яких І. І. Ковалик, С. П. Бевзенко, В. О. Горпинич, А. П. Грищенко, Л. Л. Гумецька, Т. М. Возний, Я. В. Закревська, П. І. Білоусенко та ін.

Український діалектний словотвір в останні десятиліття став об'єктом вивчення багатьох дослідників, таких як В. В. Німчук (закарпатські верхньонадборжавські говірки), К. М. Лук'янюк

(буковинські говірки), О. Т. Захарків (бойківський діалект), Л. Г. Яропуд (західноподільський говір), Г. В. Шумицька (північнолемківські говірки), Л. В. Дика (говірки полісько-середньонадніпрянського порубіжжя), Г. Л. Аркушин (західнополіський діалект) та ін.

Поодинокі дослідження із діалектного словотвору представлені у статтях С. П. Бевзенка (словотворчі відмінності українських діалектів), І. І. Ковалика (іменниковий словотвір у говірці села Бітлі), В. Ф. Покальчука (суфіксальний словотвір іменників у надсянських говірках), Г. Ф. Шила (іменниковий словотвір у говорах басейну верхнього Дністра і верхньої Прип'яті), Н. Л. Осташ (словотвір іменників української розмовної мови) та ін.

Найповніше словотвір частини закарпатських говірок представлений у працях В. В. Німчука. Основну увагу автор сконцентрував на словотворі іменних частин мови у верхньонадборжавських говірках. Для нас становить особливий інтерес його праця «Спостереження над словотвором іменника в говірці села Довге, Іршавського району (Суфіксація)». Крім того, питання іменникового словотвору окремих закарпатських говірок розглядаються в дослідженнях таких науковців, як В. І. Добоша (говірки долини р. Тур'ї), І. Д. Пагірі (говірки західної Мукачівщини), П. М. Лизанця (говірки Затисся Виноградівського району), І. І. Фекети, В. Волкая (закарпатські говірки) та ін.

Предметом нашого дослідження є суфіксальний словотвір іменника в українських говірках Закарпатської області. Для збору матеріалу було розроблено спеціальну програму, яка нараховує 892 запитання. Фактичний матеріал записувався особисто експедиційним методом у 51 населеному пункті Закарпатської області.

Отже, проаналізувавши в роботі 2339 похідних лексем, утворених у говорах Закарпатської області, а також 1907 похідних інших діалектів та сучасної української літературної мови, ми дійшли таких висновків.

Деривати утворюються від іменникових основ за допомогою 56 суфіксів (31 % похідних: *м'лачин*, *пасул'анка*, *г'линишиче*, *ды'н:ича* та ін.), дієслівних – 77 суфіксів (42,6 % – *баб'рак*, *'дудлик*, *упа'лачка*, *'тел:иц'а*, *ли'чин'е* тощо), прикметникових – 19 суфіксів (10,5 % – *мирт'виц'*, *чер'вінка*, *мн'а'кушка* і т. д.), числівникових – 8 суфіксів (4,2 % – *оди'ниц'а*, *два'ц':атка*, *три'т'ачка* і тому под.),

зрідка утворюються від прислівників та вигуків. Іменники *pluralia tantum* у говірках Закарпаття виникають за допомогою 20 суфіксів від іменникових, прикметникових, дієслівних та числівникових основ (*про'водини, хо'дул'і, жо'ут'кы, пок'р'іуки, мн'ас'н'іц'і* та ін.) і становлять 11,7 % похідних із 10 лексико-словотвірними значеннями.

За родовою ознакою склад похідних такий: іменники чоловічого роду утворюються за допомогою 50 суфіксів, із них 40 % дериватів утворено від дієслівних, 38 % – від іменникових, 22 % – від прикметникових основ. Рідко фіксуємо в говірках похідні чоловічого роду від числівникових основ (*пер'вак, шес'так, вос'мак, дру'гак*). Утворюється 17 лексико-словотвірних значень.

Похідні жіночого роду виникають за допомогою 50 суфіксів. Найбільше таких дериватів утворюється від девербативів (50 %), 28,4 % похідних виникло від субстантивних, 13,5 % – від прикметникових, 8,1 % – від числівникових основ. За допомогою цих суфіксів від різних основ утворюються словотвірні типи із 33 словотвірними значеннями.

Деривати середнього роду виникають за допомогою 24 суфіксів від субстантивних (42,3 %) та дієслівних основ (57,7 %). Утворюються словотвірні типи із 17 лексико-словотвірними значеннями.

Отже, у говірках Закарпаття переважають похідні, утворені від дієслівних основ.

У досліджуваних говірках формуються деривати за допомогою суфіксів різної продуктивності. У творенні іменників чоловічого роду до високопродуктивних суфіксів відносимо *-ник* (17,2 %), *-ок* (12,8 %), *-ик* (10,2 %), *-аш* (8,7 %), *-ец'* (8,1 %), *-ар* (7,4 %), досить продуктивними є *-ач* (5,7 %), *-аник* (5,3 %), *-иск-о* (2,5 %), *-чик* (2,2 %), *-ук* (2,2 %), *-ишч-е* (2,1 %), *-ун* (1,6 %), *-ілник* (1,3 %). Найменше дериватів утворюється за допомогою засобів *-лник* (1,1 %), *-ан* (1 %), *-ух* (0,8 %), *-ишиц'* (0,7 %), *-ич* (0,6 %), *-ишиц'* (0,5 %), *-ас* (0,2 %), *-ин* (0,2 %), *-іўник* (0,2 %), *-овик* (0,2 %). Суфікси *-аз'*, *-их*, *-ил-о*, *-улник*, *-шник* виступають у поодиноких іменниках чоловічого роду. Із цими суфіксами утворюється ряд словотвірних типів (35 лексико-словотвірних значень): назви осіб чоловічої статі (*ро'бо'т'аз', сороч'каш, коле'сар', лиш'кар'* тощо), назви істот (*тру'сак,*

доу¹бак), назви конкретних предметів (кун¹чар', жалиу¹л'ак та багато ін.), назви їжі та напоїв (мид¹аник, лизаник тощо), назви кухонного начиння (лиж¹ник, чер¹пак і т. п.), назви одягу, взуття, головних уборів та прикрас (пла¹ток і т. п.), абстрактні поняття (з¹рубан', с¹поминок та ін.) та ін.

Переважна частина похідних жіночого роду в говірках Закарпаття утворюється за допомогою суфіксів -к-а (30,1 %), -иц'-а (16 %) -анк-а (14,2 %), -ин-а (13,3 %), -ниц'-а (5,1 %). Менш продуктивними виступають суфікси -ачк-а (3,5 %), -алк-а (1,7 %), -арн'-а (1,5 %), -ан'-а (1,4 %), -их-а (1,4 %), -ишч-а (1,2 %), -н'-а (1 %), -арк-а (0,9 %), -нин-а (0,9 %), -ал'-а (0,8 %), -лниц'-а (0,8 %), -аўк-а (0,7 %), -аниц'-а (0,7 %), -ілк-а (0,7 %), -инк-а (0,6 %), -іўк-а (0,4 %), -інк-а (0,4 %), -уўк-а (0,4 %), -утн'-а (0,4 %), -ушк-а (0,4 %), -атин-а (0,3 %), -іл'-а (0,3 %), -н'анк-а (0,3 %), -дўк-а (0,3 %), -ух-а (0,3 %), -шк-а (0,3 %), -ал'н'-а (0,2 %), -алниц'-а (0,2 %), -ивн'-а (0,2 %), -ын'-а (0,2 %), -іх-а (0,2 %), -лиц'-а (0,2 %), -овиц'-а (0,2 %), -от-а (0,2 %), -учк-а (0,2 %). Значна частина дериватів жіночого роду виникає за допомогою суфіксів, наявних у поодиноких назвах (-авиц'-а, -ак-а, -в-а, -вк-а, -изн-а, -илк-а, -ік-а, -ілниц'-а, -ойін-а, -онк-а, -унк-а, -ушн'-а). За допомогою цих суфіксів у говірках Закарпаття формується низка словотвірних значень, зокрема назви осіб (йазі¹качка, д'а¹кан'а і т. д.), назви істот (бьд¹лина, бігалка та ін.), назви конкретних предметів (пірниц'¹а, йазанка тощо), назви знарядь праці та пристосувань (т'іпалка, дра¹пан'а і тому под.), назви кухонного начиння (бл'а¹хувка, су¹дина та ряд ін.), назви їжі та напоїв (ро¹с'ілниц'¹а, л'онаўка і т. д.) та багато ін. Зрідка в обстежених нами говірках фіксуються похідні, утворені від вигуків (б¹ир'ка «вівця» < бир' «вигук, яким скликають овець»).

Похідні середнього роду утворюються майже в однаковій кількості від дієслівних (53,3 %) та субстантивних основ (46,7 %). Зрідка вони можуть утворюватися від прикметників (бі¹лило «весільна фата нареченої»). Високопродуктивними виступають типи із суфіксами -л-о (24 %), -ин'-а (18,6 %), -а/-'а (18,3 %), -ан'-а (15,5 %). Дещо меншу продуктивність мають похідні із суфіксами -ишч-е (6,2 %), -атк-о (4,3 %), -ц-е (3,3 %), -ен'-а (2,9 %), -нич-е (2 %), -овин'-е (1,7 %), -дўл'-а (1,7 %), -нишч-е (1,4 %), -овишч-е (1,2 %), -в-о (1 %), -к-о (1 %). Малопродуктивними або зовсім

непродуктивними є суфікси *-бишч-е*, *-ен-о*, *-еночк-о*, *-л'-а*, *-нин'-е*, *-овиск-о*, *-ств-о*, *-ч-а*. Утворюються типи із 19 лексико-словотвірними значеннями: назви полів, мотивованих найменуванням культур, які там росли (*йач'мін:ишче*, *ко'нопнишче* та ін.), назви одягу, частин та предметів, пов'язаних із його виготовленням (*панк'лице*, *руб'ат'а* і т. д.), назви інших конкретних предметів (*зиркал'це*, *подо'вин'а* тощо) та ін.

Іменники *pluralia tantum* утворюються за допомогою суфіксів *-к-и* (25,4 %), *-анк-и/-анк-ы* (22 %), *-ин-и* (10,7 %), менш продуктивними є *-ан-ы* (5,1 %), *-ниці'-і/-н'іці'-і* (5,1 %), *-анці'-і* (3,4 %), *-дшч-і* (3,4 %), *-ул'-і* (3,4 %). Більша частина суфіксів утворює поодинокі похідні. Переважають абстрактні назви.

Більшість суфіксів у говірках Закарпаття, а також в інших говорах української мови є багатозначними. До однозначних суфіксів відносимо лише 30 суфіксів (12,7 %): *-авиці'-а*, *-ауці'-і*, *-ак-а*, *-ал'-а*, *-алниці'-а*, *-ан-ы*, *-арн'-а*, *-атин-а*, *-ачк-а*, *-в-а*, *-вк-а*, *-ын'-а*, *-ік-а*, *-іл'-а*, *-ілниці'-а*, *-іх-а*, *-лиці'-а*, *-н'-а*, *-д'юці'-і*, *-ойін-а*, *-онк-а*, *-от-а*, *-очк-и*, *-ул'-і*, *-ул'к-ы*, *-ун-и*, *-утн'-а*, *-учк-а*, *-ушк-а*, *-ушн'-а*.

Аналіз зібраного матеріалу показує, що закарпатські говірки на словотвірному рівні мають більшість рис, спільних для всіх говорів української мови. Але зафіксовано і низку відмінних, специфічних рис. За допомогою переважної більшості суфіксів утворюються високопродуктивні типи як у говірках Закарпаття, так і в інших українських діалектах, а також у сучасній українській літературній мові. Деякі суфікси говірок Закарпатської області виступають однаково продуктивними порівняно з іншими групами говорів та сучасною українською літературною мовою: серед іменників чоловічого роду – *-ак*, *-ец'*, *-ик*, *-ник*, *-ок*, *-чик* тощо; жіночого роду – *-ин-а*, *-иці'-а*, *-к-а*, *-ниці'-а* та ін.; середнього роду – *-ці-е*, *-ан'-а/ -ан'-е* і таке ін. Тільки деякі словотвірні типи із цими суфіксами мають різну продуктивність (часто в говірках Закарпаття вони непродуктивні, тоді ж як в інших говорах української мови або сучасній українській літературній мові – високопродуктивні або продуктивні чи навпаки).

Низка специфічних рис, виділяє закарпатський діалект з-поміж інших діалектів української мови, а також сучасної української літературної мови. Наприклад, деривати чоловічого роду із

суфіксом *-ач* у говірках Закарпаття утворюють високопродуктивний тип назв осіб за зовнішньою або внутрішньою ознакою (*к'е^uл'у^hач*, *бембе^hач*, *боро^dач*, *гор^bач*, *пыс^kач* та ін.), у той час як у літературній мові творяться лише поодинокі слова. Або ж навпаки, тип назв знарядь праці та різних пристосувань із цим суфіксом у говірках Закарпаття малопродуктивний (*план^kач*, *с'ір^kач* та деякі ін.), а в інших діалектах української мови він високопродуктивний (зокрема в бойківських, гуцульських, поліських та деяких ін.). Суфікс *-ець* високопродуктивний у говірках Закарпатської області та в інших говорах української мови (наприклад, гуцульських, наддністрянських, західнополіських). Фіксуємо із ним 5 словотвірних типів (назви осіб, зоологічні назви, назви конкретних предметів, назви різних місцевостей та приміщень, назви рослин), а в українській літературній мові, за даними Л. Родніної, із цим суфіксом могли виникати похідні лише серед назв осіб. Словотвірний тип назв рослин (*драгу^lлиць*, *че^uривциць*) із цим суфіксом у говірках Закарпаття непродуктивний, тоді як у гуцульських та наддністрянських говорах тип продуктивний. Непропродуктивний у говірках Закарпаття словотвірний тип назв осіб із суфіксом *-ил-о* (*здоро^vило*), а в сучасній українській літературній мові цей словотвірний тип високопродуктивний. Високопродуктивним у говірках Закарпаття є суфікс *-ник* (зокрема віддієслівні похідні), а в говірках полісько-середньонаддніпряньського порубіжжя дериватів із цим суфіксом небагато. Деякі більше спільних рис говірок Закарпаття фіксуємо із бойківськими та поліськими говірками. Гуцульські говірки за межами області частіше відрізняються лише фонетичними варіантами суфіксів.

Більшість словотвірних рис чотирьох груп говірок Закарпатської області (ужанські, верховинські, боржавські та марамороські) спільні, проте спостерігаються й деякі відмінності. Найчастіше вони проявляються в різних фонетичних варіантах одного й того ж самого суфікса (наприклад, *-ілк-а* у частині верховинських, *-івк-а* – у гуцульських, *-ўвк-а* – у боржавських, *-увк-а* – у марамороських говірках). Найвиразніше на словотвірному рівні простежується різниця між гуцульськими та іншими говірками закарпатського говору. Наприклад, специфічними є суфікси *-ітан'* та *-ітен'* гуцульських говірок області. На решті території області утворень із цим суфіксом

не спостерігаємо. Лексема *гу¹селник* за межами гуцульських говірок не вживається. У верховинських та ужанських говірках майже відсутні похідні із запозиченим від угорської мови суфіксом *-аш*, на його місці нерідко виступає *-ар'* (*ско¹тар'*, *сопіл¹кар'* та ін.). У говірках Закарпаття спостерігається досить чітко розрізнення як на лексичному рівні, так і на словотвірному між гуцульськими та іншими групами говірок Закарпатської області. Дещо важче спостерегти цю різницю між марамороськими, боржавськими, верховинськими та ужанськими говірками. Однак простежується деяка відмінність між ужанськими, верховинськими говірками, з одного боку, та марамороськими, боржавськими, – з іншого. Характерним тільки для ужанських говірок є суфікс *-ич*, *-нич* (*ды¹н:ич*, *фасол¹нич* та деякі інші), а в решті говірок цей суфікс не використовується (за винятком єдиної марамороської говірки с. Нанаково Хустського району).

Особливістю досліджуваних дериватів є збереження давніх праслов'янських форм (*вуйчанка*, *стрийчанка*, *т'утчанка* та деякі ін.). Характерним для закарпатських говірок виявився суфікс *-аш/-ош*, угорський за походженням. Він функціонує переважно на території Закарпатської області. Більшість похідних із цим суфіксом повністю запозичені із угорської мови (*трембі¹таш*, *бô¹у¹таш*, *галдо¹таш*, *гул¹аш*, *осто¹лош* та ін.), дещо менше утворено на власне українському ґрунті за його допомогою від українських основ (*ко¹паш*, *свал¹баш*, *сороч¹каш* та ін.). Найбільше таких утворень у марамороських та боржавських говірках. Майже не використовується в говірках Закарпатської області суфікс *-ойін-а* (*пере¹бойіна* «перегородка у хліві між худобою»), поширений лише на території верховинських говірок Закарпатської області. Поява його тут напевно, пов'язана із бойківськими говірками.

Демінутиви в говірках Закарпаття утворюються за допомогою суфіксів *-иц'* (*в'і¹ниц'*, *бара¹ниц'* та ін.), *-ик* (*пô¹крô¹у¹чик*, *гô¹убаник* і т. д.), *-ок* (*рекличок*, *плас¹ток* і тому под.), *-чик* (*да¹рабчик*, *пе¹с¹т¹унчик* та ін.), *-ин-а* (*дору¹жина*, *по¹точина* та ін.), *-к-а* (*ну¹(у)чка*, *поро¹с¹учка*, та ін.), *-а/-'а* (*кача*, *потка¹н'а* тощо), *-атк-о* (*ти¹л'атко*, *пуйчатко* і тому под.), *-к-о* (*вікин¹ко*, *дрыв¹ко* і т. д.), *-ц-е* (*корытце*, *маселце* та ін.) та деякі ін. Зневажливий,

згрубілий відтінок словам надають суфікси *-ач* (*к'е^лу^хач*, *пыс^кач* тощо), *-иск-о* (*бреха^чиско*, *жи^диско* та деякі ін.), *-ишч-е* (*прийма^чишче*, *йало^вегишче* та ін.), *-ак* (*глу^пак*, *здых^л'ак* і тому под.), *-аниц[']-а* (*п'йаниц[']а* та деякі ін.) та ін.

Переважна більшість суфіксів у досліджуваних говірках багатозначна, тобто за їх допомогою утворюється декілька словотвірних типів, близьких за значенням (назви конкретних предметів, назви одягу, назви їжі та кухонного начиння тощо). Омонімічними вважаємо суфікси, які, крім основних значень, вносять у слово новий відтінок (згрубілості, зневажливості, збільшеності тощо – *-ин-а*, *-ишч-е*, *-ец[']* та ін.). Для творення похідних іменників використовуються також синонімічні суфікси, які утворюють слова з однаковим або близьким значенням від однієї й тієї самої основи, наприклад, «той, хто доїть овець у колгоспі»: *-ар* (*до^йар*), *-ілник* (*-іл[']ник*) (*до^йлник*); «дружина, або дочка (рідко) мельника»: *-к-а* (*мел[']ичка*), *-ан[']-а* (*мелни[']кан[']а*); «наріст на шкірі людини»: *-авк-а* (*боро[']давка*), *-иц[']-а* (*борода[']виц[']а*); «хвороба Боткіна»: *-ачк-а* (*жос[']ут[']ачка*), *-ух-а* (*жос[']ут[']уха*) та ін.

У говірках Закарпаття деривати творяться за допомогою значної кількості суфіксів-омонімів:

серед відсубстантивних іменників:

-ач¹ (*план[']кач* «спеціальна теслярська сокира з дуже широким лезом») – *-ач²* (*тембе[']хач*, зневаж. «людина, у якої досить великий живіт; пузач, черевач»); *-ец^{'1}* (*драту[']лиц[']* «хвощ польовий») – *-ец^{'2}* (*пап[']іриц[']*, зменш. до *па[']пір[']* «папір»); *-ик¹* (*роглик* «тісто з варенням або горіхами всередині») – *-ик²* (*жебик*, здріб. «кишенька»); *-ник¹* (*ко[']мірник* «комірник; квартирант; староста на весіллі») – *-ник²* (*а[']кацник*, збірн. «зарості псевдоакації»); *-ок¹* (*по[']долок* «спідній одяг, який жінки одягали під плаття») – *-ок²* (*піша[']чок*, зменш. до *пі[']шак* «стежка»); *-ин-а¹* (*вен[']рина* «м'ясо кабана») – *-ин-а²* (*бере[']зи[']на*, збірн. «зарість молоді берези») – *-ин-а³* (*цура[']тина*, одиничне «бідна одежина») – *-ин-а⁴* (*дору[']жина*, зменш. *дорога*); *-ан[']-а¹* (*ре[']цан[']а* «велика тепла вовняна хустка з бахромою») – *-ан[']-а²* (*бембе[']хан[']а*, зневаж. «повнувата жінка»); *-к-а¹* (*ш[']читка* «пристрій, на якому чесали повісмо») – *-к-а²* (*вуш[']лиўка*, зневаж. «дівчина, у якої воші»);

серед відад'єктивних іменників:

-ак¹ (йас'н'ак «провидець») – -ак² (туп'л'ак, зневаж. «нерозсудлива, нерозумна людина чоловічої статі»); -к-а¹ (тер'ноўка «хустка з однотонної тонкої матерії») – -к-а² (хыравка, зневаж. «хвороблива дівчина»);

серед віддієслівних іменників:

-ак¹ (те'сак «спеціальна сокира, яку використовував тесляр») – -ак² (баб'рак, зневаж. «повільний у роботі чоловік»); -нин-а¹ (ла-ма'нина «період збирання кукурудзи») – -нин-а² (жебра'нина, зневаж. «милостиня»).

При творенні дериватів відбувається низка морфонологічних змін:

1) чергування приголосних: /к/ – /ч/ (моло'ко – мо'лочаник та багато ін.); /х/ – /ш/ (о'р'іх – о'(у,в)р'ішок тощо); /ц/ – /ч/ (по'к'р'овіц' – по'к'р'ов'чик та ін.); /г/ – /ж/ (круг – кру'жок); /л/ – /л'/ (здох'лий – здох'л'ак і т. д.); /н/ – /н'/ (то'кан – то'кан'аник та ін.); /д/ – /д'/ (гад – га'д'ук та ін.); /т/ – /т'/ (слу'т'ий – слу'т'ак тощо); /с/ – /с'/ (ко'ўба'са – ко'ўбас'аник і тому под.); /р/ – /р'/ (не'ро – 'пір'аник тощо);

2) чергування голосних: /і/ – /о/ (віз – во'зок), /у/, /ю/, /о/, /і/ – /о/ (пліт – плотина, вушчина від віск, воск);

3) між кінцевим губним приголосним або [р] твірної основи та суфіксом з'являються епентетичні [й], [л'], [н'] (рупл'а'ник, сп'л'ух, куп'йанка, сли'н'анка, дым'н'анка і т. д.);

4) накладання голосних основи й суфікса: б'рал'а, з'вал'а, 'бігалка тощо.

5) у гуцульських говірках на місці [а] після м'яких приголосних та шиплячих маємо [и], рідко [е] (воло'с'инка, ябл'о'ч'инка, ка'п'уск'инка, те'л'етник та ін.).

Надійшла до редколегії 18.02.2013

МОВА ПУБЛІЦИСТИЧНОГО Й ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ

УДК 811.161.2'27

Е. Д. Гоца

ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ ЕКСПРЕСИВНОСТІ ПОЕТИЧНОЇ ЗБІРКИ І. СВІТЛИЧНОГО «У МЕНЕ – ТІЛЬКИ СЛОВО»

Досліджено лексико-фразеологічні засоби експресивності поетичної збірки І. Світличного «У мене – тільки слово»: авторські неологізми, емоційно-оцінну лексику, жаргонізми та фразеологізми.

Ключові слова: експресивність, емоційно-оцінна лексика, жаргонізм, фразеологізм.

Исследуются лексико-фразеологические средства экспрессивности поэтического сборника И. Светличного «У мене – тільки слово»: авторские неологизмы, эмоционально-оценочная лексика, жаргонизмы и фразеологизмы.

Ключевые слова: экспрессивность, эмоционально-оценочная лексика, фразеологизм.

Lexico-phraseological facilities of expressivity in poetry collection «I – have just a word.» by I. Svitlychniy were investigated in this article, such as: the authors analyzed neologisms, emotional and evaluative vocabulary, slang and phraseologisms.

Keywords: expressivity, emotional and evaluative vocabulary, slang, idiom, phraseologisms.

Специфіка індивідуально-образного розуміння дійсності яскраво позначається на принципах добору художньо-виражальних засобів, необхідних для відповідного втілення авторського задуму. Слово є формою людського буття, художньо трансформоване літературою, зокрема поезією. Поетична творчість пов'язана передусім із добором лексичних одиниць, з особливостями функціонування лексем у контексті, побудовою поетичної фрази, смисловою насиченістю слова. У цьому плані вивчення поетичного

© Гоца Е. Д., 2013

словника є органічною частиною комплексного дослідження стилістико-мовленнєвої специфіки художньої літератури.

Питанням лінгвостилістичного аналізу віршового тексту присвячені праці І. Франка, Л. Булаховського, В. Ващенко, І. Білодіда, В. Русанівського, С. Єрмоленко, Л. Полюги, В. Калашника, А. Мойсієнка, Л. Пустовіт, Л. Ставицької, Г. Сюти та ін.

Перед сучасною лінгвопоетикою постає важливе завдання: «вивчення письменницького словника із залученням поетичних і культурних дискурсів, дослідження впливу ситуативного і соціально-культурного контексту на значення поетичного слова та його функціональне навантаження в тексті» [2, с. 1], що й зумовлює актуальність нашого дослідження. Особливо це стосується мови художніх творів маловивчених на сьогодні письменників, до яких можна віднести й відомого громадського діяча, поета, літературного критика, перекладача, дисидента Івана Олексійовича Світличного, який посів гідне місце в історії українського літературно-мистецького і суспільно-політичного відродження 60-х років ХХ ст.

Перу І. Світличного належать збірки «Іратовані сонети» (Мюнхен, 1977), «Серце для куль і для рим» (Київ, 1990), «У мене – тільки слово» (Харків, 1994). У передмові до останньої книги відомий український літературознавець М. Коцюбинська пише: «Поезія Світличного – своєрідний, зворушливий, глибоко закорінений в українському суспільному і літературному контексті феномен. Ми говоримо: не встиг, не зміг, перешкодили. Це, справді, так. Та водночас абсолютно несправедливим було б на цій підставі вважати його однією з наших численних пропавших сил. Ні, він відбувся як «голос духу», як людина своєї доби, її жертва, її сумління» [4, с. 27].

Саме з кінця 80-х – початку 90-х років минулого століття спостерігається жвавий інтерес до творчості І. Світличного. Його художній доробок досліджувало багато літературознавців (І. Бажинов, Ю. Барабаш, О. Зинкевич, І. Дзюба, В. Іванисенко, Р. Іванченко, І. Качуровський, Г. Костюк, М. Коцюбинська, І. Кошелівець, О. Мишанич, О. Неживий, Б. Олександрів, Ф. Пустова, Яр Славутич, Г. Сивокінь, Е. Соловей, І. Добрянська, А. Ткаченко, Л. Біловус та ін.), однак ґрунтовних мовознавчих праць, присвячених аналізу його творів, поки що немає, за винятком поодиноких статей [3]. Сподіваємося, що ця розвідка дасть змогу

розширити список тих мовознавців, кого не залишило байдужим поетичне слово І. Світличного.

Ставимо собі за мету здійснити семантико-стилістичний аналіз лексико-фразеологічних засобів експресивності поетичної збірки І. Світличного «У мене – тільки слово». Під експресивністю розуміємо «властивість мовної одиниці підсилювати логічний та емоційний зміст висловленого, виступати засобом інтенсифікації виразності мовного знака, засобом суб'єктивного увиразнення мови» [1, с. 170]. Як свідчать результати нашого дослідження, І. Світличний у ролі експресем найчастіше використовує емоційно-оцінну лексику, індивідуально-авторські неологізми, жаргонізми та фразеологізми.

Загальновідомо, що в мові поезії можливості слова багатші, ніж в інших жанрах писемності. Тут лексеми підлягають неймовірним перетворенням, до яких вдається й І. Світличний. Поета по праву можна назвати ковалем індивідуально-авторських неологізмів, що, ніби миттеві спалахи думки, освітлюють якусь життєву ситуацію, передають авторське ставлення до неї, яке виявляється, зокрема, у виборі свіжої номінації, а не набридлих штампів. Авторські новотвори, допомагаючи якнайглибше змалювати образ, явище, процес, ознаку в їх динаміці, справляють відповідно більший емоційний вплив на читача.

Потужна словотворча енергія напружує скуті фізичним поневоленням, але духовно не скорені інтелектуально-емоційні обшири поетичного слова І. Світличного. Індивідуально-авторські неологізми передають душевний і фізичний біль, гірке розчарування поета, створюючи, з одного боку, настрій безвиходу, а з іншого – передаючи силу й незламність людського духу: «У тім безгрунті, безпричаллі Непогамовної печалі, **Невикрутної самоти Єдиносущою у світі, В моєму небі, у зеніті, Зорітимеш, як перше, Ти**» [4, с. 52]; «**Та не поглине чорне забуття Магічну вдачу високосно жити**» [4, с. 85].

Помітне місце у складі авторських неологізмів займають оказіональні прикметники-епітети – образні означення, що підкреслюють характерну рису, визначальну якість явища, предмета, поняття, дії. Особливу експресію передають ті з них, що змальовують неповторні картини природи, які постають в уяві ліричного

героя: «Дуби стоять державно-чинні, Статечно-впевнені, мужчинні, Вкорінені – не збити з ніг» [4, с. 94]; «Повінню квітів буйно-махровою, Неба тендітно-пастельною грою... малює природа» [4, с. 127]; На видубицькому узвишші, За паморочну зав'язь вишні В травнево-п'яному соку» [4, с. 47].

З-поміж усіх способів при утворенні авторських неологізмів І. Світличний віддає перевагу складанню: буйно-махрова повінь квітів; великокнижні мудрощі; всемовчальні благоденства, самопокаяні прокляття, самопрокльонні каяття, сніжно-чисті душі, спасенно-тиха проза, статечно-впевнені дуби, судомно-скуті дні, травнево-п'яний сік та ін. Менша кількість утворена префіксальним, суфіксальним та префіксально-суфіксальним способом: мужчинні дуби, прозоріти, розпачення, безбратня душа, безпричалля, недословлені слов'яни, розполовинити.

Як відомо, за відсутністю чи наявністю функційного стилістичного значення всі слова в мові традиційно поділяються на стилістично нейтральні і стилістично забарвлені. Цього забарвлення (конотації, маркованості) набувають ті лексеми, які постійно вживаються зі сталим значенням у певних мовленнєвих ситуаціях і текстах.

Як виразник емотивної функції мови емоційна лексика характеризує ситуацію спілкування, соціальні відносини, психічний стан мовців. З-поміж емоційно-оцінних лексем І. Світличний віддає перевагу словам, що мають яскраве негативне забарвлення. З цією метою він часто використовує навіть лайливі лексеми, за допомогою яких виражає гостре почуття ненависті, презирства, зневаги до нікчемних, підлих і брехливих людей: бевзь, бестія, бидло, бовван, гідь, гнида, лакуза, наволоч, хам. Наприклад: «І снівся сон Про те, як злидня-свинопаса Коронуватимуть на трон, І бидло стане паном» [4, с. 40]. Див. бидло, -а, с. 2. Зневажлива назва поневолених трудящих, яку вживали експлуататори, пани. 3. лайл. Скотина, хам [5, т. 1, с. 165]; «Кажеш, гіді багато? А ви де були?» [4, с. 123]. Див. гідь, -і, ж., розм. 2. род. -і, перен. Погана, мерзенна людина [5, т. 2, с. 60]; «Підла наволоч рано ботує без спротиву» [4, с. 123]. Див. наволоч, -і, ж. 1. збірн., зневажл. Підлі, нікчемні, шкідливі для суспільства люди; набрід. 2. зневажл., лайл. Нікчемна, підла людина; негідник [5, т. 5, с. 39].

Неприятнь, обурення і гнів передає емоційно забарвлена лексика з процесуальним значенням: *варнякати* «говорити нісенітниця», *здохнути* «померти», *розп'яканий* «розголошений», *перти* «нахабно лізти», *скацаніти* «зрусифікуватися»: «*Та над прірвою Зла і глупоти, що пруть напролом*» [4, с. 118]. Див. *перти*, *пру*, *преш*, недок., фам. 2. неперех. Іти, пересуватися, тікати швидко, навально і т. ін., незважаючи ні на які перешкоди; намагатися проникнути кудись без дозволу [5, т. 6, с. 333]; «*Несу свободу в суд, за грати, Мою від мене не забрати – І здохну, а вона – моя*» [4, с. 49]. Див. *здихати*¹, -аю, -аєш, недок., *здохнути*, -ну, -неш; мин. ч. *здох*, -ла, -ло; док. *Дохнути*, *гинути* (про тварин) // вульг. *Помирати* (про людину) [5, т. 3, с. 537].

Оскільки більшість аналізованих поезій збірки написано за гратами, тому весь душевний біль і глибокі переживання, усю ненависть до тюремної системи та й до тоталітарного режиму в цілому І. Світличний виражає за допомогою саме таких експресем.

Натрапили ми в поезії І. Світличного й на жаргонну лексику, яка виступає засобом мовної характеристики середовища, у якому перебуває герой, або й самого героя й відображає ставлення оповідача до осіб чи тюремних реалій, які його оточують: *зек* «в'язень», *шакал* «нахаба», *шпана* «хулігани», *базарити* «говорити», *бзик* «дурість», *кайф* «насолода», *параши* «туалет», *шмон* «обшук, перевірка» тощо. Аналіз показує, що ставлення це переважно негативно-презирливе чи іронічно-скептичне: «*У світі пошесті і змору, Німотності і глухоти, Де мудрі муштрою мінти Лінчують душі без розбору*» [4, с. 54]. Див. *мент*, -а, ч. 1. крим., тюр., мол. Міліціонер, будь-який працівник правоохоронних органів [6, с. 173]; «*Сержант шмонає по порядку І кожну латку, кожну складку, І кожен рубчик, кожен шов*» [4, с. 32]. Див. *шмонати*, -аю, -аєш, недок. 1. кого, крим., жарм. Обшукувати когось, влаштовувати обшук [6, с. 304]. Жаргонізми часто використовуються автором для надання висловлюванню емоційності та експресивності, увиразнення авторських характеристик, посилення впливу на читача: «*Підла наволоч рано богує без спротиву, Рве зубами, де жирно, де кайф, де калім*» [4, с. 123]; «*Мов квочка всівся на основах, За право взявши власний бзик...*» [4, с. 37].

Не можна оминати увагою й експресивні фразеологізми, які використовує І. Світличний у поетичних творах. Як відомо, одним із чинників у формуванні семантичної цілісності фразеологічних

одиниць є оцінне значення. Воно може також об'єднувати різні фразеологізми в один оцінний тип. Тоді виникають великі можливості для стилістичного вибору потрібного фразеологізму або стилістичного добору синонімічного ряду фразеологізмів. Оскільки джерельна база походження фразеологізмів української мови надзвичайно широка (метафоричне переосмислення власних мовних одиниць, праслов'янська міфологія, антична риторика і біблійна міфологія, класична художня література, запозичення, крилаті вислови видатних людей, усна розмова), то і стилістичні можливості фразеологізмів є широкими і різнобічними [8, с. 39].

Фразеологічне багатство поетичної мови І. Світличного відображає його чітку громадянську позицію: *«Та, Господи, не доведи – З розпуки, з відчаю, зі страху – **Покласти честь** свою на плаху! Вже краще голову клади»* [4, с. 38]. У його поезії звучить нетерпимість до брехні: *«В тенетах мари і оман Достоту **баки забиваєш**»* [4, с. 98], засудження фальші, пристосовництва і цинізму: *«Тому ім'я, тому сім'я **Язык на прив'язі тримає**; Той у Сірка очей найма, Того тягар пошан зім'яв»* [4, с. 58]; *«Отелло Дездемону душить – **Мовчить, як в рот води, глядач**»* [4, с. 76]; *«Хто любить **сиднями сидіти**, Росте в нероб потворний горб, Верблюжий чорний горб»* [4, с. 124].

Поет, з одного боку, нещадний до прислужників тоталітарної системи, а з іншого – намагається зрозуміти і простити їх, бо вважає, що в них «собача доля»:

*Умій суддю свого жаліти,
Тяжкі гріхи йому прости,
Та ж він людина, як і ти:
У нього дома жінка, діти.
Їм треба грошей принести,
І треба – **ніде правди діти** –
З лайна собачого зуміти
Державний злочин довести* [4, с. 37].

Поет І. Світличний віддає перевагу дієслівним фраземам: *баки забивати* «розмовами, балачками відвертати чийось увагу від кого-, чого-небудь; заморочувати, задурювати голову кому-небудь», *валити валом* «іти чи їхати у великій кількості (про людей)», *віку вкоротити* «позбавити кого-небудь життя; вбити», *дати одкоша* «рішуче виступати проти кого-небудь, вступати в боротьбу з кимось у відповідь на його дії; протидіяти комусь

у чомусь», *гнути спину* «виявляти покірність, запобігати, підлещуватися», *кидати слова на вітер* «даремно, марно говорити що-небудь», *крутити хвостом* «хитрувати, лукавити, лицемірити», *на прю стати* «вступати в боротьбу з ким-, чим-небудь», *сиднями сидіти* «нічого не робити; бути нічим не зайнятим, уникати роботи», *сміятися на кутні* «плакати», *у Сірка очей наймати* «втратити почуття сорому, власної гідності», *язик на прив'язі тримати* «позбавляти кого-небудь свободи в діях, вчинках» та ін.

Іменникові, прикметникові та вигукові фразеологізми у збірці «У мене – тільки слово» І. Світличного становлять незначну кількість: *велике цабе* «знатна, поважна людина», *слабкі на вторі* «неврівноважені», *Боже збав* «застереження від чого-небудь лихого, неприпустимого, небажаного», *чорта з два!* «уживається для вираження заперечення, незгоди і т. ін.; не буде так, не вийде так; ні за яких обставин».

Автор уживає всього кілька фразеологізмів предикативного типу: *Макар телят пасе* «дуже далеко, там, туди, де важкі умови життя, де перебувають переважно не з власного бажання», *нема впину* «не можна спинити, стримати, угамувати кого-, що-небудь у діях, вчинках, вияві чогось і т. ін.», *ніде правди діти* «треба сказати, визнати правду; відверто, по правді кажучи», *полуда з віч спаде* «хто-небудь починає правильно розуміти, усвідомлювати щось незрозуміле раніше», *точить думка* «хто-небудь не перестає думати про щось», *чаша не мине* «хто-небудь не уникне якоїсь неприємної події, гіркої долі» тощо.

Зі стилістичного погляду значна частина фразеологізмів у збірці І. Світличного «У мене – тільки слово» має уснорозмовний характер і формує колорит простоти або ж фамільярності: «*Хотів би ти в тій шкурі бути? В дугу свій горб і совість гнути?*» [4, с. 37]. Див. *у шкурі чийй, кого*. У такому становищі, як хто-небудь [7, с. 965]; «*Допоки гратися в Шекспіра? Зіграйте ще самих себе. Шекспір! Велике він цабе!*» [4, с. 77]. Див. *велике цабе*, *перев. ірон.* Поважна особа, яка займає високу посаду або має велику вагу, великий вплив у суспільстві, в якомусь колективі [7, с. 937]; «*Диктують, розміри й слова, І норми, й форми, й тези. Їм, Практичним, мудрим та тверезим, Видніше, бач. Та чорта з два!*» [4, с. 83]. Див. *чорта з два*, *вульг.* Уживається для вираження заперечення, незгоди і т. ін.; не буде так, не вийде так; ні за яких обставин [7, с. 955].

Отже, аналіз лексики і фразеології збірки Івана Світличного «У мене – тільки слово» свідчить про експресивність, емоційність та гостроту його поетичного слова, у якому помітне місце займають лексико-фразеологічні засоби розмовного характеру, що надають текстові виразності і створюють яскраву оцінність. Уважаємо перспективним лінгвостилістичне дослідження не тільки поетичного, але й публіцистичного та літературно-критичного доробку Івана Світличного.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. **Єрмоленко С. Я.** Експресивність / С. Я. Єрмоленко // Українська мова: енциклопедія / [редкол.: Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), Зяблюк М. П. та ін.]. – [2 вид., випр. і доп.]. – К.: Укр. енцикл., 2004. – С. 170–171.
2. **Кудряшова М. В.** Поетичний словник українських неокласиків: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / М. В. Кудряшова. – Х., 2000. – 18 с.
3. **Півень В. Ф.** Знаковість як ознака культури мови Івана Світличного / В. Ф. Півень // Дослідження з лексикології і граматики української мови: зб. наук. праць. – 2010. – Вип. 9. – С. 250–257.
4. **Світличний І.** У мене – тільки слово / І. Світличний. – Х.: Фоліо, 1994. – 431 с.
5. **Словник української мови:** в 11 т. / [редкол.: І. К. Білодід (голов. ред.) та ін.]. – К.: Наук. думка, 1970–1980.
6. **Ставицька Л.** Короткий словник жаргонної лексики української мови: містить понад 3200 слів і 650 стійких словосполучень / Л. Ставицька. – К.: Критика, 2003. – 336 с.
7. **Фразеологічний словник української мови:** в 2 кн. / [уклад.: В. М. Білоноженко та ін.]. – К.: Наук. думка, 1993. – 984 с.

Надійшла до редколегії 07.02.2013

СУЧАСНА ПОЕТИЧНА ГРАФІКА

Досліджено графічні особливості сучасної української поезії, зроблено спробу систематизації та класифікації елементів поетичної графіки, з'ясовано їхній функційний потенціал.

Ключові слова: графіка, графічна актуалізація, буква, шрифт, поетичний текст.

Исследованы графические особенности современной украинской поэзии, сделана попытка систематизации и классификации элементов поэтической графики, рассмотрен их функциональный потенциал.

Ключевые слова: графика, графическая актуализация, буква, шрифт, поэтический текст.

The article researches graphic peculiarities of modern Ukrainian poetry. It attempts to systematize and classify key elements of poetic graphics and examines their functional potential.

Keywords: graphics, graphic actualization, letter, font, poetic text.

У сучасних українських поезіях, у яких текст давно перестав бути самодостатнім, значну роль відіграє їхнє графічне оформлення. У поетичних тестах, де будь-яка одиниця є потенційно експресивною, графічна структура має особливе естетичне навантаження. Графіка – це особливий код, що зберігає й передає інформацію в тому текстовому вигляді, який є адекватним для сприйняття читачем.

Останнім часом через функційне послаблення ритмічного, інтонаційного, фонетичного рівнів значно зростає роль елементів графічного рівня в поетичних творах [4, с. 70–71]. Іноді графічний поділ на вірші залишається єдиним сигналом приналежності тексту до поезії.

Вивченню елементів графіки присвячені праці багатьох мовознавців (О. О. Вялікової, Ю. М. Лотмана, Д. О. Суховій, В. І. Чепурних та ін.), однак окремих лінгвістичних досліджень сучасної української поетичної графіки поки що не існує, що й зумовлює актуальність запропонованої роботи. Отже, вивчення графічної структури поетичних текстів є перспективним і відповідає сучасним тенденціям розвитку лінгвістичної науки.

У пропонованій статті маємо на меті здійснити аналіз засобів сучасної поетичної графіки та продемонструвати їхні функційні можливості. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: розглянути графічну структуру сучасної поезії; систематизувати різноманітні графічні засоби в поетичних текстах; визначити їхній функційний потенціал. Матеріалом дослідження стали збірки сучасної української поезії: «Дві тонни: антологія поезії двотисячників», «Літпошта», «ЛяЛЯК (Львівська літературна криївка)», «Метаморфози. 10 українських поетів останніх 10 років».

Розглядаючи графіку сучасної поезії, зазначимо, що проаналізовані нами тексти підтверджують думку щодо нового ставлення митців до графічної структури вірша. Сучасну літературну ситуацію мовознавець Д. О. Суховій пропонує називати «ною графічною ідеологією» [8]. Завдяки графічній структурі відбувається постійний процес актуалізації тексту, конденсації в словесних знаках кількох значень.

У сучасній поезії основною тенденцією, пов'язаною з графікою, є відсутність у текстах розділових знаків та великих літер, що робить текст графічно нейтральним, надає форми внутрішнього монологу, потоку свідомості, наприклад:

*ця птаха славна
птаха віща
така як пава
та трохи вища [2, с. 266].*

При сприйманні сучасних поетичних текстів, на думку спадає вислів відомого італійського футуриста Філіппо Томазо Марінетті: «Слова, вивільнені від розділових знаків, осяють одне одного, схрестять свої магнетизми... Писані букви вкажуть читачеві на слова, які синтезують переважну аналогію» [1, с. 110]. Відсутність знаків пунктуації – популярний засіб графічного оформлення сучасних поетичних текстів, який називають «фірмовим знаком» автора чи літературної течії [7, с. 90].

Поряд із повною чи частковою відсутністю пунктуації поети широко вживають можливості параграфеміки. Так, надмірне авторське використання пунктуаційних засобів посилює емоційне забарвлення висловлення, наприклад:

*де ти тер тер тер,
так і тепер
треш треш треш
дерево, на якому живеш!!!!!!!!!!!!!!!!!!!! [3, с. 190].*

Ненормативне використання пунктуації обумовлене слабкою функційною можливістю традиційного мовного набору розділових знаків для повноцінного вираження індивідуального смислу поетичних творів [8]. Уживання крапки після кожного слова уповільнює сприйняття тексту, зосереджує увагу читача на кожній лексемі, наприклад:

*стіл. мовчанка. дихання. військо. долоня. пам'ять. пройтися
трішки. втома.*

*кімнату перебути. ремонт залишити історикам. вечір. стіл.
дихання без квартирки [2, с. 102].*

Аналогічна функція досягається ненормативним використанням тире, що автономізує кожен мовну одиницю, ужиту між пунктуаційними знаками, наприклад:

*– і вже – по волокнах – перебрано – простір –
і вже – пережовано – наскрізь – повітря – в
нім – кожен – замацано – кіло – і деци – і
санти – і просто – простісінькі – метри [3, с. 217].*

Існує традиція надавати великим літерам семантичної чи структурної обумовленості, що підтверджує відсутність у більшості авторів текстів з великими літерами на початку кожного поетичного рядка. Так, сучасними авторами практикується написання великої літери в середині слова, наприклад:

*Люди об'єднуються, щоб вирішувати проблеми.
алЕ дилеми трилеми квадралеми та інші лемі...
самі собі вигадУємо
чи пак вигадУємо [5, с. 115].*

Цікавим прийомом є використання капіталізації, тобто написання слів великими літерами, що вживається для надання додаткового символічного й оцінного забарвлення:

*Але на загал нам доволі добре
вдається маскуватися,
і не всім відомо
Що насправді посеред нас живуть
СПРАВЖНІ Люди [5, с. 124].*

У наведеному тексті автор уживає капіталізацію для вираження сильної емоції, що надає текстовому елементу особливої експресії. Іноді за допомогою такого написання слова отримують у тексті варіативне прочитання, пор.:

*бачиш як з чорної скрині
тонкими нитками проростає ласкавий сніг
як вуха рудої вівчарки
всотують мокрі звуки березневого потойбіччя
разом із кашлем ГОСПОДАря [3, с. 22].*

Подібну функцію виконують в аналізованих поезіях лексеми *на півНІЧ* [3, с. 271], *СУМісність* [3, с. 204], *подумаЛОСЬ* [3, с. 14] та ін., реалізуючи потенціал автономності частини слова.

Прийом автономізації пов'язаний із наступним синтезом автономних мовних одиниць і можливістю трансформації графічної структури вірша. Результатом цього є вживання в досліджених поетичних текстах голофрастичних конструкцій, тобто написання слів разом, які поєднують майже необмежену кількість мовних знаків, наприклад:

*неманікогоасвітло
горить-бабанеля-
неманікогоасвітло
горить/нікогонем
аскрапаєдощ/увім
кненесвітлозатопи
тьквартиру/нікого
немаєасвітловідкр
ите/нікогонемаєас
онцегорить [2, с. 5].*

У наведеній поезії написання слів разом прибирає межі між ними, поетичний твір складають випадково поєднані й розірвані слова. Автор ускладнює сприйняття вірша, єдиним засобом членування тексту виступає скісна риска, що автономізує частини поезії як речення.

Різновидом голофразису вважають написання слів через дефіс, що може поєднувати різні частини мови з будь-якими типами синтаксичних зв'язків. Дефісний запис допомагає митцеві об'єднати мовні одиниці в єдиний поетичний образ, наприклад:

*А тиша, тиша, що так надовго взяла в облогу
тебе-й-мене –
зробилась звукоізоляційною оббивкою моху [2, с. 42].*

Також дефіс використовується в межах одного слова, поділяючи його на склади з метою уповільнення читання й посилення експресії:

*І скільки не живи в автомат режимі,
І як не переборюй їдучий бром,
У тебе розвивається о-дер-жи-мість,
Попелюшчин синдром [5, с. 98].*

Аналогічну мету переслідують поети, які використовують пробіли й розриви всередині однієї лексеми, наприклад:

*ти ж вечорами пишеш той ти...
... хий стогін вижаний дохлий стогін
аби взагалі щось писа...
... ти [2, с. 174].*

Іноді такі переноси всередині слів надають текстові варіативного прочитання, у цій ситуації розуміння графічної структури є не менш важливим, ніж рецепція слів у поезії:

*я не повім вам чорне з мого щоденни...
...К. землеміром не був і не бачив абсур...
...думаєш янгольським виттям або шедевра...
...ми в березневу кору вростем а всю...
...дивну і згірклу весну в поміжсоння соня...
...хитко зроста застуда...туди...туди... [2, с. 176].*

У поданій поезії три крапки в кінці кожного рядка вказують на незавершеність, обірваність тексту, а початок наступного рядка є продовженням обірваного слова й водночас початком нового. Схожі тексти є спробою авторської рефлексії над асоціативним полем літер.

Крім пунктуації та букв, засобом графічної актуалізації виступає також зміна шрифту, найчастіше це використання курсиву. У поетичних текстах курсив уживають із метою виділення експресивного центра у вірші, напр.:

*У землю кричу. Струснула вагона.
Нічний монітор – з мезоліту –
Вигойдує янголів...
Степ – у агонії...
Я без тебе не можу жити!!! [3, с. 134]*

(курсив авторський. – В. К.).

Завдяки курсиву виділений фрагмент тексту зберігає відносну автономність, привертає увагу читача й має яскраво виражену емоційність. Традиційною функцією курсиву є передача в тексті чужого мовлення, наприклад:

приємна дівчина їх зустріла
і навіть зі свого плеча зняла дала
сказала: *на*
меряй ета більшая размер [2, с. 283]

(курсив авторський. – В. К.).

Використання жирного шрифту функційно дорівнює вживанню курсиву: для додаткової акцентуації й експресивного виділення слів, зокрема:

голосів у моїй голові без ліку
такий збіг
*я їх **чую***
така розбіжність [2, с. 147].

Засобом графічної актуалізації виступає введення в текст знаків інших семіотичних систем. Сучасні поетичні тексти ілюструють вплив Інтернет-дискурсу на авторську свідомість, що підтверджує вживання емотиконів, або «смайликів», характерних для Інтернет-спілкування, наприклад:

ділися з ближнім своїм навіть
якщо воно не твоє! ☺ [6, с. 206].

У поетичному тексті емотикони виконують емоційну функцію і є компенсаторами елементів паралінгвістики. Крім емотиконів, близькість до Інтернет-спілкування доводять й інші графічні засоби, наприклад:

позабувши про те, що з ними не вип'єш кави,
залишати листа у порожній пивній пляшчині,
щоб вони – тільки очі бетонні свої відчинять –
розгорнули його цегляними _до_пліч руками [5, с. 162].

Додатковими засобами параграфеміки слугують підкреслення й закреслення частин тексту. Закреслення слова змінює його інформативність та стилістичний потенціал, дає читачеві можливість вибору прочитання поетичного тексту, наприклад:

там де ти ~~перехиляєш~~ перегортаєш останнього кукля
за останньою ~~краплею~~ крапкою починається текст [6, с. 211].

Підкреслення частини тексту виділяє його експресивно й протиставляє іншим елементам поезії:

Побудь зі мною, доки вищухне ніч,
забудьмо про страхи інтегрування.

Тобі здалось,
Тебе ніхто не кличе.

Поперек горла стала кістка гральна... [3, с. 198].

Загалом будь-яке виділення поетичного тексту виступає як засіб привернення уваги читача до незвичного авторського стилю.

Наведені вище поезії підтверджують думку про те, що стандартний запис поетичного тексту для більшості сучасних поетів стає «маргінальним» [8]. Графічна структура використовується авторами аналізованих текстів з метою оновлення поетичного мовлення. Так, збільшений інтерліньяж, тобто вертикальний пробіл, уживається для підкреслення інтонації, змінює динаміку прочитання тексту, актуалізує його візуальне сприйняття, наприклад:

пора
додому
бо

на годиннику
стрілки

перестигли [3, с. 271].

За допомогою подібної графіки передається додаткова інформація, читач залучається до індивідуально-авторської картини світу. Через графічну структуру читач сприймає систему авторського мислення, його комунікативний простір.

Отже, серед основних рис сучасної поетичної графіки можна виділити такі:

- нові принципи організації поетичного тексту;
- зміни у вживанні буквених і пунктуаційних знаків;
- відхід від традиційних графічних норм.

При цьому варто зазначити, що засоби графічної актуалізації поліфункційні, а одна й та ж функція в різних текстах може реалізуватися за допомогою різних графічних елементів. Наприклад, з метою посилення експресивного потенціалу мовної одиниці може вживатися й зміна шрифту, і капіталізація, і вертикальний пробіл,

і закреслення. Усі зазначені графічні засоби приводять до ускладнення сприйняття поетичного тексту, який не розрахований на розуміння пересічним масовим читачем. Перспективу подальших розвідок окресленої проблеми вбачаємо в порівнянні графічних особливостей текстів різних поетичних жанрів, в аналізі використання засобів графічної візуалізації представниками різних гендерних і вікових груп.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. **Гур'єва В.** Графічний образ у поезії Е. Е. Каммінгса / В. Гур'єва // Вісник Черкаського ун-ту: Сер. «Філологічні науки». – 2010. – Вип. 188. – С. 104–113.
2. **Дві тонни:** антологія поезії двотисячників / [упоряд. Б.–О. Горобчук, О. Романенко]. – К.: Маузер, 2007. – 304 с.
3. **Літпошта:** збірка молоді поезії, і не тільки... / [упоряд. М. Шунь, І. Павлюк, О. Жупанський]. – К.: Вид-во Жупанського, 2009. – 317 с.
4. **Лотман Ю. М.** Аналіз поетического тексту. Структура стиха / Ю. М. Лотман. – Л.: Просвещение, 1972. – 272 с.
5. **ЛяЛЯК.** (Львівська літературна криївка): антологія поезії 2000 рр. / [упоряд. М. Шунь]. – Львів: Піраміда, 2010. – 264 с.
6. **Метаморфози.** 10 українських поетів останніх 10 років: збірка / [уклад. С. Жадан]. – Х.: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2011. – 272 с.
7. **Рева Н.** Засоби графічного оформлення тексту / Н. Рева // Наукові записки: Сер. «Філологічні науки (мовознавство)». – Кіровоград: РВВ Кіровоградського держ. педагогічного ун-ту, 2010. – Вип. 89 (5). – С. 88–92.
8. **Суховей Д.** Графика современной русской поэзии [Електронний ресурс] / Дарья Суховей. – Режим доступу: <http://www.levin.rinet.ru/>

Надійшла до редколегії 16.02.2013

ОКАЗІОНАЛІЗМИ-ІНОЛЕКСЕМИ В ТЕКСТАХ МАС-МЕДІА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Розглянуто та проаналізовано okazіоналізми-інолексєми, що стосуються окремих тематичних груп словникового складу сучасної української літературної мови.

Ключові слова: okazіоналізми, інолексєми, унілексєи.

Рассмотрены и проанализированы okazіоналізми-інолексєми, касаючієся некоторых тематических групп словарного состава современного украинского литературного языка.

Ключевые слова: okazіональные слова, okazіоналізми-інолексєми, унілексєи.

The article deals and analyzes the foreing-lexeme okazіоналізмиs, that refer to some thematical groups of modern Ukrainian literary language vocabulary.

Keywords: occasional word, the foreing-lexeme okazіоналізмиs, unique words.

Процес національного відродження українського народу вплинув на розвиток усіх аспектів суспільного життя. Українська мова, як один із домінантних засобів впливу на людину, продовжує бути важливим критерієм культури, духовності та освіти. Історія нашої мови має кілька періодів, але сучасний етап розвитку особливий. Він розпочався зі здобуттям Україною незалежності. З рзбудовою в ній демократичної держави та зміною її економічної системи ми констатуємо численні міжнародні контакти, науково-технічний прогрес. Увесь цей інформаційний вибух став джерелом збагачення словникового складу української мови. Відомо, що зростання словникових ресурсів літературних мов унаслідок запозичень і кальок є одним із найвиразніших явищ мовно-літературного розвитку [1, с. 353].

Актуальність дослідження полягає в тому, що в наукових працях не висвітлено питання про okazіоналізми іншомовного походження, хоча в сучасній лінгвістиці проблемі запозичень присвячено низку ґрунтовних наукових досліджень – праці О. Стишова, Є. Карпіловської, М. Бондар, О. Пономарева, Г. Шаповалової, М. Коцєргана, О. Таранєнка, І. Фарієн, Л. Кудрявцевої, В. Лопатіна, І. Самойлової, Л. Туровської. Над питанням адаптації запозичень

у мові-реципієнті працювали Л. Крисін, Л. Гальді, В. Секірін, З. Семирокова, В. Комлев та інші. Отже, метою нашої статті є виявлення, класифікація та аналіз okazіоналізмів-інолексем у текстах засобів масової інформації початку ХХІ ст.

Збагачення лексичного складу мови відбувається двома шляхами: шляхом запозичення нових слів, зворотів, морфем й новаціями, які з'явилися внаслідок словотворення. Слова, які ми перейняли з інших мов, називають запозиченнями [3, с. 65], позичками [4, с. 123, 127] та іншомовними, або чужомовними словами [2, с. 92]. У статті автор послуговуватиметься паралельно як термінами-синонімами лексемами *запозичені слова-унікуми, okazіоналізми іншомовного походження та унітранжизми* (це унікальні слова, запозичені з інших мов).

Початок ХХІ ст. характеризується великою кількістю запозичень-унілексів. Їх можна віднайти в текстах засобів масової інформації, які є дзеркалом сучасної української мови. Загалом лексика іншомовного походження, зафіксована у спеціальних словниках, починає існувати й в мові публіцистики. Що ж до унілексів, то вони з'являються і ще не є зафіксованими на сторінках словників. Okazіоналізми зазвичай проходять декілька стадій, щоб потрапити до загального вжитку. Важливе місце в цьому процесі посідають ЗМІ, адже «вивчення процесів неологізації на матеріалі мовної практики мас-медіа засвідчує, що останні відіграють у сучасній літературній мові роль головного чинника сприймання лексичних інновацій, поширення й узвичаєння їх у масовій свідомості читачів» [6, с. 33]. Сучасні мас-медіа неможливо уявити без використання слів іншомовного походження та okazіональних лексем, оскільки їхнім завданням є висвітлення найрізноманітніших подій суспільного життя. Проте більшість журналістів застосовують їх без будь-яких об'єктивних для цього причин. Очевидно, що мас-медійниками керує мода на іншомовну лексику, а не неспроможність української мови забезпечити ефективно спілкування в галузі масової комунікації.

Професор О. Стишов зауважив, що «прагнення до новизни та свіжості, емоційності й експресивності на тлі стандарту – визначальна риса мови ЗМІ. Тому не дивно, що іншомовні слова запозичують навіть тоді, коли в цьому немає нагальної потреби і коли в нашій мові є не менш точні еквіваленти, пор. *імідж – образ*,

презентація – представлення, електорат – виборці тощо» [5, с. 243]. Такі іншомовні вкраплення надають мові та мовленню оригінальності, вишуканості та незвичайності, що особливо захоплює молодь.

Унілекси іншомовного походження, які були зібрані, на 82 % є англіцизмами, інші 18 % складають запозичення з французької, італійської, китайської та інших мов.

Унітранжизми охоплюють такі тематичні групи:

1) **суспільно-політична лексика:** *нюз-рум* (англ. *news* – новини, *room* – кімната) «кімната, з якої повідомляють новини», *мега-компромат* (грец. *megas* – великий) «величезний компромат», *моббери* (англ. *mob* – натовп) «учасники флешмобів», *бушизм* «оказіоналізм пов'язаний із правлінням президента США Дж. Буша», *імпічментувати* (англ. *impeachment* – усунення з посади) «піти з посади достроково найвищій посадовій особі», *вибалотуватися* (італ. *ballottare* – обирати) «подати себе до виборчого бюлетеня для подальшого голосування», *кворумитися* (лат. *quorum* – присутність достатня) «бути присутнім на зборах і брати участь у прийнятті рішень», *кібершпигун* (англ. *cybernetic* – кібернетичний) «кібернетичний шпигун», *кілер-бум* (англ. *killer* – кілер, *boom* – вибух) «зібрання великої кількості найманих вбивць» тощо. Наприклад: «Кандидат у президенти був змушений спростувати передвиборчий **«фальш-піар»** власної прес-служби» (УМ. – 2010. – № 3. – С. 5); «**Флешмоб** до «роковин Януковича» (УТ. – 2011. – № 9. – С. 13); «Скажімо, свіжий **мега-компромат**, який лідерка БЮТ могла видобути з-під тумбочки під час дебатів» (УМ. – 2010. – № 20. – С. 4);

2) **назви осіб за посадою, фахом, родом діяльності:** *кліпмейкер* (англ. *clip* – кліп, *make* – робити) «фахівець із виготовлення відео-кліпів», *джингоїсти* (англ. *jingo* – клятва) «люди, яка клянуться у патріотизмі, так звані «ура-партіоти», *екс-убивця* (лат. *ex* – колишній) «людина, яка вчинила вбивство», *віртуальники* (англ. *virtual* – віртуальний) «люди, які більшість часу проводять за екранами комп'ютерів», *топ-корупціонери* (англ. *top* – найкращий) «найкращі корупціонери», *мультиінструменталіст* (англ. *multi* – багато) «музикант, який вмє грати більше ніж на 3-х музичних інструментах», *VIP-олігархи* (англ. *VIP* скор. *very important person* – дуже важлива людина) «впливові олігархи», *суперрадійник*

(англ. *super* – над, *radio* – радіо) «кращий працівник радіо», *топ-діджей* (англ. *top* – найкращий) «найкращий діджей», *тробл-мейкер* (англ. *trouble* – проблеми, *make* – робити) «людина, яка створює проблеми», *фешн-критики* (англ. *fashion* – фешенебельний, модний) «критик у галузі моди та гламуру» тощо. Наприклад: «Утім, популярнішою версією походження нового **суперрадійника** є те, що мережа відійшла під потужний політичний дах» (УТ. – 2011. – № 13. – С. 18); «Відсутність автора текстів Раяна слугувала каталізатором для **мультиінструменталіста** Брендона Урі, який і почав писати» (УТ. – 2011. – № 15. – С. 61); «Просто одяг» – такий був одностайний вердикт **фешн-критиків**» (ДТ. – 2010. – № 11. – С. 16);

3) **економічна лексика**: *ангажемент* (франц. *engagement* – запрошувати) «запрошення артистів на роботу за договором на певний період», *кліринг* (англ. *clear* – очищати) «система безготівкових розрахунків, яка ґрунтується на зарахуванні взаємних вимог і зобов'язань банків», *інфо-пойнт* (англ. *information* – інформація, *point* – перевага) «інформаційна перевага», *наркотрафік* (англ. *traffic* – дорога) дослівно «наркошлях», або дорога, якою переправляються наркотики», *інсайдер* (англ. *inside* – усередині) «людина, яка має доступ до конфіденційної інформації у справах банку», *інсайдерська інформація* (англ. *inside* – усередині) «внутрішня, конфіденційна інформація про справи банку», *топ-корупція* (англ. *top* – вершина) «найвищий рівень корупції», *дизажіо* (італ. *dissaggio* – відхилення) «відхилення в бік зниження ринкового курсу валют», *продукт-плейсмент* (англ. *product placement*) «розміщення результатів», *факторингер* (англ. *factor* – посередник) «людина, яка виконує комерційні операції за дорученням», *дилінг* (англ. *dealing* – розподіл, роздача) «ділові стосунки, торговельні справи, угоди», *монеуфест* (англ. *money* – гроші) «грошовий маніфест: 10 антикризових рішень» тощо. Наприклад: «Після розпаду СРСР найбільших збитків державам завдала так звана **топ-корупція**, що завжди жила нафтою і газом» (УТ. – 2011. – № 10. – С. 12); «Модель позаблоковості необхідна для успішної боротьби з **наркотрафіком** та законною міграцією, кібер-загрозами, нарешті?» (ДТ. – 2010. – № 12. – С. 5); «За попередніх адміністрацій виток **інсайдерської** інформації відбувалися частіше» (www.ut.com.ua/);

4) **спортивна лексика:** *скі-стрім* (англ. *ski* – лижі, *stream* – потік) «спуск на лижах із скелястих гір», *гольфстрім* (англ. *golf* – гольф) «фешенебельний гольф», *гоу-гоу* (*go – go to dance* – давай, дій) «запальні молодіжні танці», *спінінг* (англ. *spin* – обертання) «заняття на велотренажерах», *тай-цзи* (кит.) «ефективна техніка розтяжки і гнучкості», *кі-гонг* (кит.) «дихальна терапія, що супроводжується повільними рухами», *бобслейєр* (англ. *bob-sleigh*) «спортсмен, який займається бобслеєм (швидкісний спуск з гори на бобі спеціальною льодяною трасою)», *трансфер* (англ. *transfer* – переміщувати) «практика офіційного переходу спортсмена з однієї команди, клубу до іншого, зокрема і до зарубіжного», *тай-брейк* (англ. *tie-break*) «надання обмеженого часу при рівному рахунку в команд, гравців у деяких видах спорту». Наприклад: «**Golfстрім: спорт зі смаком. Ми пропонуємо фешенебельний гольф, але ви можете записатися на крокет, крикет, фрізбі або рафтінг**» (www.kosmo-news.com.ua/); «**Спінінг – груповий клас занять на велотренажерах**» (www.kosmo-news.com.ua/).

5) з галузі **інформатики та високих технологій:** *нет-арт-проект* (англ. *net* – Інтернет + *art* – мистецтво, *proect* – проект) «мистецькі проекти, які експериментатори створюють в Інтернеті за допомогою різних інноваційних технологій», *гар-папка* (англ. *gar* – виняткова, рідкісна) «рідкісна, виняткова папка, яку може створити користувач на *файлообміннику*», *онлайн-реєстрація* (англ. *on-line* – на лінії) «режим роботи, коли користувач може реєструватися й побачити себе в базі даних», *приставки Xbox* «приставка дає змогу гравцеві контролювати дії на екрані за допомогою поз і жестів», *Google-клуб* «клуб користувачів Гуглу», *погуглити* «попрацювати на сайті *Google*», *ребрендинг* (англ. *brand* – тавро, знак) «презентація вдруге певного товару в найвигоднішому варіанті», *девайси* (англ. *device* – придумувати, винаходити) «нові винаходи в комп'ютерних технологіях, наприклад iPhone, iPad», *тролінг* (англ. *troll* – троль) «розміщення провокаційних коментарів на віртуальних форумах», *Інтернет-тролі* «користувачі, які навмисно розміщують провокаційні коментарі на віртуальних форумах», *facebook-революція* «Інтернет-революція, яку можна провести віртуально», *нікнейми* (англ. *name* – ім'я) «віртуальні імена, якими користуються користувачі в мережі», *Інтернет-фронт* «всесвітня комп'ютерна мережа електронного

зв'язку, яка об'єднує регіональні, національні, локальні та інші мережі», *хай-тек-бульбашка* (англ. *high tech – high technology* – висока технологія) «високотехнологічна «бульбашка» тощо. Наприклад: «*Більшість із них навіть не потребують представлення – їхні імена і нікнейми відомі всьому російськомовному Інтернету*» (ДТ. – 2010. – № 11. – С. 7); «*Нова хай-тек-бульбашка: у світі Інтернету – нова хвиля ірраціонального ентузіазму*» (УТ. – 2011. – № 20. – С. 38); «*Тролінг – це побічне явище онлайн-анонімності*» (УТ. – 2011. – № 14. – С. 43);

б) **мистецька лексика:** *Артмоб* (англ. *mob* – натовп) «спланована мистецька акція, учасники якої мають бути креативними», «*Каліфорнікейшн*» «серіал, у якому знімався Девід Духовний», *beauty-тенденції* (англ. *beauty* – краса) «тенденції, що спрямовані на створення краси», *теа-кіно-фото* «мистецтво поєднувати театр, кіно та фотографію», «*Інсайт-Медіа*» (англ. *insight* – проникливість) «студія, яка випускає фільми, які впливають на підсвідомість», *фешн-фотографії* (англ. *fashion* – мода, стиль) «модні, стильні фотографії», *суперфотограф* (лат. *super* – над, англ. *foto* – фотографія) «головний фотограф», *мегаполотна* (грец. *megas* – великий) «велетенське полотно», *пітчінг* (англ. *pitch* – ступінь) «презентація кінопроекту як фінансово привабливого продукту», *ню-рейв-звук* (англ. *new* – новий, *rave* – марення, шаленство) «новий шалений звук», *нон-фікшн* (англ. *non* – заперечення, *fiction* – вигадка) «нехудожня література», *тревелог* (англ. *travel* – подорож) «жанр літератури, у якому автор описує далекі краї», *пост-хардрок* (англ. *hardrock* – важкий рок) «стиль у музиці, який виник після важкого року», *івент-агенції* (англ. *event* – подія) «агенції, які займаються проведенням різних заходів (концертів, днів народження, весіль тощо)», *суперрадіо* (англ. *super* – над, *radio* – радіо) «головне радіо», *арт-фіш* (англ. *art* – мистецтво, *fish* – риба) «мистецтво вмілого малювання різних видів риби» тощо. Наприклад: «*Тож наш фільм – це спільний проект студії «Інсайт-Медіа»*» (УТ. – 2011. – № 4. – С. 58); «*Якщо в цьому разі все-таки йтиметься про політичний вплив, то новому гравцеві під брендом «Суперрадіо» варто змінити програмну концепцію*» (УТ. – 2011. – № 13. – С. 18); «*Упродовж виставки охочі опанувати флористику й арт-фіш техніку зможуть записатися на майстер-клас до авторки*» (УТ. – 2011. – № 32. – С. 57);

7) **побутова лексика:** *дрінк-сейшн* (англ. *drink session*) «дружня вечірка з чаруванням», *бебі-бумери* (англ. *baby* – малюк) «діти, які народилися у 2005–2008 роках», *хукоу* (кит.) «на кшталт прописки», *GaGa-костюми* «сценічні костюми для епатажної Леді Гага», *оскароносиця* «лауреатка премії кіноакадемії «Оскар», *суперканікули* (англ. *super* – над) «надзвичайні канікули», *чайлд-фрі* (англ. *child* – дитина, *free* – вільний) «рух, спрямований на відмову від народження дітей», *фріганізм* (англ. *free* – вільний) «принципове харчування зі смітників», *пау-вау* (англ. *PowWow*) «туристичне свято», *квест-екскурсія* (англ. *quest* – пошук) «пошукова екскурсія», *тревелог* (англ. *travel* – подорож) «рекламний буклет планети Земля», *топ-новина* «головна новина», *мобплейс* (англ. *mob* – натовп, *place* – місце) «місце, де проходять флеш-моб-акції», *хаусландія* (англ. *land* – земля) «вигадана країна, у якій живе доктор Хаус», *вінленд* (англ. *win* – перемога, *land* – земля) «країна перемог», *дрімдайвери* (англ. *dream* – сон) «люди, які мандрують уві сні», *speed-побачення* (англ. *speed* – швидкість) «швидке побачення» тощо. Наприклад: «У «Хаусландії» кожне питання вимагає відповіді» (СТБ, 20.10.2011); «Недавно 35-річна «оскароносиця» знімалася у його мюзиклі «Дев'ять», і обоє були вельми задоволені співпрацею» (УМ. – 2010. – № 28. – С. 16); «Вони провели *speed-побачення*, під час якого гості заходу могли протягом 3 хвилин особисто поспілкуватися з кожним автором» (ЛУ. – 2011. – № 36. – С. 1).

Останнім часом у мові ЗМІ простежується тенденція до зростання оказіональних фразеологічних сполучень, до складу яких входять іншомовні лексеми. Зокрема проаналізуємо такі фразеологізми *фейсоном об «тейбл»*, *фінгерс кросс*, *ол иннклюзів*, «Жити чи не жити? *Ось в чім річ*». Такі сполучення уживаються для образної подачі певного матеріалу, щоб зацікавити читача чи глядача, проаналізувати факти дійсності і навіть викликати посмішку. Наприклад: «*Фейсоном об «тейбл»*. Чи справді в центрі Києва били темношкірого баскетболіста?» (www.um.com.ua/); «Тож, як кажуть у Європі, «*фінгерс кросс*» (на щастя)» (УМ. – 2010. – № 28. – С. 16); «І знову ж ніхто не завдав собі праці зазирнути в текст перекладу, де насправді щось інше: «*Жити чи не жити? ось в чім річ*» (Поступ. – 2011. – № 7. – С. 9).

Отже, okazіоналізми іншомовного походження в мас-медійному дискурсі мають тематично розмаїтий діапазон. Серед значного масиву іншомовних лексем домінують англіцизми, до використання яких мас-медійникам варто підходити помірковано та обґрунтовано. Серед okazіональних інолексем переважають унілекси, пов'язані з суспільно-політичною, побутовою та мистецькою лексикою. Але ця проблема потребує подальших досліджень, адже необхідно проаналізувати весь спектр okazіоналізмів іншомовного походження, не обмежуючись лише суспільно-політичною, економічною, мистецькою, побутовою, технологічною та спортивною лексикою.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ ДЖЕРЕЛ

- ДТ – Дзеркало тижня
ЛУ – Літературна Україна
СТБ – телеканал СТБ
УМ – Україна молода
УТ – Український тиждень

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Булаховський Л. А. Вибрані праці: у 5 т. / Л. А. Булаховський. – К.: Наук. думка, 1975. – Т. 1. – 495 с.
2. Караванський С. Секрети української мови / С. Караванський. – К.: УКСП Кобза, 1994. – 151 с.
3. Семчинський С. В. Лексичні запозичення з російської та української мов у румунській мові. Розділ з історичної лексикології мови / С. В. Семчинський. – К.: Вид-во Київського держ. ун-ту, 1958. – Вип. I. – 117 с.
4. Сербенська О. Інновації у мові сучасних українських мас-медіа / О. Сербенська // 125 років Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка: зб. наук. праць і матеріалів, присвячений ювілею товариства. – Львів, 2001. – С. 158–177.
5. Стишов О. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації): монографія / О. Стишов. – К.: Вид. центр Київського нац. лінгвістичного ун-ту, 2003. – 392 с.
6. Туровська Л. Термінологічна лексика на сторінках періодичних видань / Л. Туровська // Українська мова. – 2007. – № 2. – С. 33–40.

Надійшла до редколегії 18.02.2013

**СЕМАНТИКО-ГРАМАТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА
ФРАЗЕМ У РОМАНІ МАРИНИ ГРИМИЧ
«ВАРФОЛОМІЄВА НІЧ»**

Досліджено лексико-граматичні типи (дієслівні, адвербіальні, іменні та ін.) і семантику фразем у романі Марини Гримич «Варфоломієва ніч».

Ключові слова: постмодернізм, фразема, контекст, семантика.

Исследованы лексико-грамматические типы (глагольные, адвербиальные, именные и др.) и семантика фразем в романе Марины Гримич «Варфоломеева ночь».

Ключевые слова: постмодернизм, фразема, контекст, семантика.

Lexico-grammatical types (verbs, adverbial, nominal etc.) and semantics of phrasemas (phraseological unit) in the novel «Varfolomiyeva night» by Maryna Hrymych were investigated in this article.

Keywords: post modernism, phraseological unit (phrasemas), context, semantics.

Вивчення сучасних мовних процесів неможливе без урахування постмодерністського художнього контексту, який відображає особливості національно-мовної картини світу кінця ХХ – початку ХХІ ст. Лінгвістичній проблематиці постмодерністської прози та поезії присвячені праці Л. Ставицької, Г. Сюті, Н. Кондратенко, Т. Єщенко, Т. Берест, О. Переломової, Г. Лукаш, М. Бондар, І. Дегтярьової та ін. Однак цілісного, комплексного дослідження ідіостилю типової представниці сучасного постмодернізму Марини Гримич поки що немає.

Мета нашої розвідки – семантико-граматичний аналіз фразем у романі «Варфоломієва ніч», який, за словами самої авторки, належить до жанру трагіфарсу і є анатомією парламентських виборів з усіма її брудними технологіями [3]. Джерельна база дослідження – 160 фразем.

Функціонуванню фразеологічних одиниць у текстах присвячені наукові праці М. Шанського Л. Авксентьєва, М. Алексеєнка, М. Алефіренка, В. Чабаненка, М. Бакіної, В. Білоноженко, В. Вакурова, С. Ганжі, І. Гнатюк, І. Дубинського, В. Ковальова, М. Коломійця, Н. Нічик, Ю. Прадіда, А. Супрун, В. Ужченка, О. Федорова,

Т. Цимбалюк та ін. Однак багатоплановість об'єкта дослідження фразем, а також багатожанровість сфери їх функціонування зумовлює можливість і необхідність подальшого вивчення цієї проблеми.

Для виділення лексико-граматичних розрядів фразем спираємося на точку зору М. Алефіренка і враховуємо комплекс факторів: характер значення фраземи; ступінь десемантизації та ідіоматизації її компонентів; морфологічні властивості граматично стрижневого компонента; тип структурно-граматичної моделі вільного словосполучення-прототипу; граматичні значення службових частин мови в структурі фраземи; ступінь граматичної ідіоматизації фраземи (ступінь і характер деформації синтаксичних відношень і зв'язків); синтаксичні властивості фразем, зокрема специфіку їх синтаксичної дистрибуції й синтаксичних функцій у реченні [1, с. 69–70].

Як свідчать результати нашого дослідження, М. Гримич у романі «Варфоломієва ніч» віддає перевагу дієслівним фраземам (близько 60 %), котрих у системі української мови найбільше. Ці одиниці позначають перш за все динамічні ознаки, джерелом яких є особа. Чимало з них виявляє емоційно-експресивне навантаження, хоча й подається у словнику без відповідних ремарок.

Найбільшу кількість у романі становлять фраземи на позначення психічної діяльності (думки, пам'яті, емоційно-психологічного стану мовця, сприймання), які дозволяють відтворювати найтонші відтінки, зокрема яскравий колорит виборчих перегонів і риси характеру та поведінки їх учасників: *Пашка відразу ж зметукував, що зараз Варфоломійовича можна брати голими руками: йому теж «кусать хоцеца»* [3, с. 31]. Див. **брати / взяти голіруч** кого, що. Долати кого-, що-небудь; здобувати щось без особливих труднощів [8, с. 49]; *Вибити Петра Івановича Сизоненка із сідла було дуже важко* [3, с. 141]. Див. **вбивати / вибити з сідла** кого. 1. Позбавляти кого-небудь певного становища, упевненості в собі і т. ін. [8, с. 79]; *Сталася деяка прикрість, яка збила з пантелику обох кандидатів* [3, с. 140]. Див. **збивати / збити з пантелику** кого. 2. Викликати замішання, бентежити кого-небудь [8, с. 322]; *Петро Іванович Сизоненко, депутат попереднього скликання, кілька разів наступив на мозоль місцевій владі...* [3, с. 141]. Див. **наступати / наступити на мозолю** (на

мозоля, на мозоль, на мозолі) кому і без додатка. Торкатися того, що кого-небудь найбільше вражає, хвилює, турбує [8, с. 536]; *Здається, він перегнув палицю. І, здається, це відчули всі. І Разін також* [3, с. 86]. Див. **перегинати / перегнути палицю (палку)**. Упадати в надмірну крайність у вчинках, діях і т. ін. [8, с. 615]; – *Варфоломійовичу, не сип мені сіль на рану!* [3, с. 133]. Див. **сипати солі (сіль) на рану кому і без додатка**. Викликати тяжкі споми-ни, нагадуючи кому-небудь про те, що хвилює, завдавати душев-ного болю [8, с. 806].

І, навпаки, фраземи **здати позиції** та **скласти зброю** вжито для передачі поразки героїв під час виборчих перегонів: *Виборець, думаючи, що то Петро Іванович Сизоненко, дивувався: щось наш депутат здав свої позиції...* [3, с. 141–142]. Див. **здавати / здати позиції**. Поступатися перед ким-, чим-небудь у чомусь [8, с. 330]; *Тож він склав зброю: – Роби що хочеш...* [3, с. 31]. Див. **складати / скласти зброю**. 2. Відмовлятися від будь-яких дій, припиняти боротьбу, визнаючи себе переможеним, або відступати перед труднощами [8, с. 818].

Значну кількість у романі складають фраземи зі значенням мислення і пізнання – слова із значенням високого рівня абстракції, що характеризують загальний процес пізнання об'єкта, а не вказують на конкретне сприймання за допомогою органів чуття. Це фраземи, що характеризують процес із зовнішнього чи внутрішнього боку, вказують на результативність тощо: *Однак мати нюхом відчула, що той уже здався* [3, с. 135]. Див. **відчути (почути) нюхом**. Підсвідомо здогадатися чи дізнатися про що-небудь [8, с. 127]; *Навіть Ідея Іванівна ні про що не здогадалася. А вже вона мала нюх на такі речі* [3, с. 109]. Див. **мати нюх, жарт**. Розбиратися, орієнтуватися в обставинах [8, с. 473]; *Відомий співак розклав усе по полицках: Колосальний – день учорашній, та й приївся він виборцеві* [3, с. 74]. Див. **розкласти / розкла-дати по полицках**. Розібрати все до дрібниць, встановлюючи певну систему, логічну послідовність [8, с. 751].

З метою передачі різноманітних відчуттів (страху, душевного болю, відчаю тощо) авторка використовує відповідні фраземи: *Ви не повірите, дорогі друзі, Колясик навіть сльозу зронив, обні-маючи Пашку* [3, с. 148]. Див. **пускати / пустити сльозу (сльози)**. 1. Плакати [8, с. 721]; *Він несподівано замовк на півслові й став*

перелякано кліпати очима [3, с. 86]. Див. **кліпати (блмати) очима**. 1. Почувати себе ніяково перед ким-небудь, відчувати сором, провину і т. ін. перед кимсь [8, с. 381]; *Вони ще кусатимуть собі лікті через свою недалекоглядність...* [3, с. 41]. Див. **кусати [собі] лікті**. Виявляти велику досаду, шкодуючи з якого-небудь приводу; жалкувати [8, с. 407]; – *Чого ти нюні розпустив! Де той Пашка, якого я пізнав кілька місяців тому?* [3, с. 133]. Див. **розпускати / розпустити нюні (слини) зневажл.** 2. Послаблюючи контроль над собою, перестаючи стримуватися у виявленні своїх почуттів, настрою і т. ін. [8, с. 756]; *Політики з ім'ям близько до серця приймають біди і незгоди народу* [3, с. 130]. Див. **брати (примати) / взяти [близько] до серця (до душі) що**. 1. Болісно сприймати, переживати що-небудь [8, с. 56]; *Варфоломійович, отримавши з десятків тривожних дзвінків з різних куточків району, рвав на собі волосся* [3, с. 146]. Див. **рвати, дерти, скубти і т. ін. на собі [на голові] волосся (патли, чуба)**. Впадати у великий відчай, розпач, дуже переживати, побиватися [8, с. 732].

Для передачі стану задоволення, заспокоєння своїх героїв М. Гримич використовує фраземи **взяти себе в руки** «опанувати себе, заспокоїтися»: *Павло Іванович знову трохи знітився, але взяв себе в руки* [3, с. 20]. Див. **брати / взяти себе в руки**. 2. Оволодівати своїми почуттями, заспокоюватися [8, с. 53–54]; **ловити кайф** «насолоджуватися чим-небудь»: *Не можна сказати, щоб він дуже страждав від цього. Але й кайфу не ловив* [3, с. 41]. Див. **ловити / зловити (піймати) кайф** від чого, *мол.* Отримувати / отримати задоволення від чогось, насолоджуватися чимсь [7, с. 163].

Нечисленною в романі є група фразем зі значенням «розумова діяльність людини». Найчастіше такі одиниці вживаються в мовленні героїв і виступають виразним емоційно-експресивним засобом: – *Як ти? Навіщо? Ти що, з глузду з'їхав?* [3, с. 84]. Див. **з глузду (з розуму) з'їхати (зсунутися, спасти, сплисти і т. ін.)**. Збожеволіти, стати дурним [8, с. 336]; *М. Разін... мав-таки кебету в голові* [3, с. 64]. Див. **мати кебету, жарт**. 1. рідко. Бути розумним, здібним, кмітливим і т. ін. 2. перев. до чого (*заст.* к чому). Уміти добре робити що-небудь, розумітися на чомусь [8, с. 471–472].

Фраземи з модально-вольовим значенням передають внутрішній стан героїв, розкривають основні риси їхнього характеру: *Тож близькі і далекі родичі ворогів народу зі шкури пнулися, аби*

змінити хоча б одну літеру в своєму прізвищі [3, с. 141]. Див. **лізти (вилазити, пнутися, рватися і т. ін.) із шкури (з шкіри, з мочі)**. 1. Докладати великих, надмірних зусиль для досягнення чого-небудь [8, с. 436]; *Тим більше, що він **тримав у кулаку багатьох інших голів акціонерних товариств, а з ними і ще кілька тисяч голосів*** [3, с. 71]. Див. **держати (тримати) в кулаку кого**. Ставити кого-небудь у повну залежність, позбавляти свободи дій; поневолювати, закабаляти [8, с. 228]; *І було на що. Павло Іванович **пустив у хід** дві свої смертельні зброї* [3, с. 85]. Див. **пускати / пустити в хід**. Застосовувати, використовувати що-небудь [8, с. 719]; *На таких зустрічах, як правило, бувають ті, які **роблять погоду в районі і створюють громадську думку*** [3, с. 67]. Див. **робити / зробити погоду**. Вирішально впливати на що-небудь, бути визначальним [8, с. 740]; *Цією фразою він **розкрив свої карти** прихильника М. Разіна* [3, с. 86]. Див. **відкривати / відкрити (розкривати / розкрити) карти**. Переставати приховувати свої таємниці, думки, плани, наміри; починати діяти відверто [8, с. 122].

Оскільки темою роману є передвиборча кампанія головного героя Павла Печеніга, то авторка просто не змогла обійтися без дієслівних фразем, що позначають динамічні ознаки, пов'язані з поведінкою людини. Вони можуть відображати як позитивні, так і негативні вчинки, риси характеру: *Бойова подруга завжди поруч – в усіх політичних баталіях і на п'янках після них, вона **встромляє свого носа куди треба й куди не треба...*** [3, с. 44–45]. Див. **встромляти (сунути, пхати) / встромити (втиснути, всунути) свого) носа ([свій] ніс)**. Безцеремонно втручатися в що-небудь, переважно в те, що не стосується когось [8, с. 156]; *І тут, у цей момент, озвався дядя Боря, який досі в нашому романі все **відсиджувався в тіньочку*** [3, с. 102]. Див. **в тіні**, з сл. *бути, залишатися, триматися і т. ін.* 1. Таким, що не привертає до себе уваги, непримітним, непоміченим [8, с. 885]; *Тетяна Фрідріхівна почала **вставляти палиці в колеса*** [3, с. 56]. Див. **вставляти (встромляти, ставити, совати) / вставити (встромити) палиці (палицю, палки, дрючки) в колеса (в колесо) кому**. Перешкоджати, заважати кому-небудь у здійсненні чогось [8, с. 154]; *За нього озвався Варфоломійович: – Нічого нам не треба від тебе, Колько. **Згинь з очей моїх, бо... бо... не знаю що зроблю!*** [3, с. 148]. Див. **згинути з очей (з ока)**. Піти геть, назавжди від кого-небудь [8, с. 322];

Варфоломійович крутився як муха в окропі, проте хазяїн мовчки наминав свої ж закуски [3, с. 72]. Див. **вертітися (крутитися) як (мов, ніби і т. ін.) муха в окропі**. Бути постійно зайнятим, заклопотаним [8, с. 74]; *Виявляється, вона «віддала своє серце» Павлу Івановичу, а він «поглумився над її коханням», «зрадив її із цією...» (не будемо повторювати поганих слів), і тепер вона (тобто Тетяна Фрідріхівна) «ладна накласти на себе руки»* [3, с. 56]. Див. **накладати / накласти (наложити) на себе руки**. Кінчати життя самогубством, заподіювати собі смерть [8, с. 527]; **Поперед батька – і прями́сінько в пекло!** [3, с. 18]. Див. **лізти (забігати, спішити, поспішати, вискакувати, сунутися і т. ін.) поперед батька в пекло, жарт**. 1. Випереджати інших у чому-небудь; вихоплюватися наперед. 2. Не розібравшись у чомусь, діяти необережно, зопалу, необачно, допускати помилки [8, с. 436]; – **Сиди тут і не рипайся!** – смикнула його за рукав дружина [3, с. 151]. Див. **сидіти і не рипатися**. 1. Нікуди не виходити, перебувати де-небудь безвідлучно [8, с. 801].

Як вважає Г. О. Пашковська, «семантика дієслів мовлення безпосередньо залежить від факторів, які зумовлюють процес мовлення (мовна здатність людини, організація її інтелекту, оперативне мислення, вся база знань, що міститься в ментальному лексиконі, зокрема, мовні та позамовні знання, а також психіка, емоції, почуття мовця та багато інших)» [6, с. 19].

За нашими спостереженнями, М. Гримич використовує небагато фразем зі значенням говоріння, оскільки їх у романі компенсує чимала кількість відповідних дієслівних лексем: – *Пашка знову завів своєї...* [3, с. 133]. Див. **заводити / завести своє (свої)**. Починати раз у раз говорити про те саме [8, с. 301]; – *Колько! Оті шарамижники з виборчого штабу Колосального запустили мульку про автокатастрофу* [3, с. 149]. Пор. 3. крим., мол., несхвальн. **травити (гнати) мульку, мол.** Розповідати, розмовляти про щось своє, невідоме, нецікаве або непотрібне для оточуючих [7, с. 224]; *Ви, дорогі мої читачі, напевне стикалися з таким у вашому житті, що якусь поважну особу обливають брудом, тобто компроматом* [3, с. 67]. Див. **обкидати (обливати, поливати і т. ін.) / обкидати (облити, полити і т. ін.) брудом (болотом, гряззю, грязюкою, багном і т. ін.)**. Несправедливо звинувачувати когось у чомусь; обмовляти, неславити, ганьбити кого-небудь [8, с. 568]; – *Не вірте йому! Не голосуйте за нього, людоньки*

добрі! Христом Богом прошу!... [3, с. 67]. Див. **Христом-Богом благати (молити)**, *заст.* Настійно просити когось, домагаючись чого-небудь [8, с. 34].

Серед інших дієслівних фразем М. Гримич використовує ще й такі: *Я його жду-визираю, уже собі всі очі видивила, а він тут коньяки хлище!* [3, с. 75]. Див. **видивити (виглядіти) / рідко видивлювати [всі] очі**. 1. перев. за ким. Чекати з нетерпінням кого-небудь, перев. втративши надію на його прибуття, повернення і т. ін. [8, с. 86]; *Її вважали дивакуватою. Може, тому, що вона засиділася в дівках. А, може, тому, що носила косу* [3, с. 46]. Див. **сивіти (сидіти) / посивіти (засидітися) в дівках (дівкою, в перестарках і т. ін.)**. Довго не виходити заміж або зовсім не бути заміжньою; не перебувати в шлюбі [8, с. 800]; *Ці люди зайдуть між своїми справами до виборчої дільниці і проголосують, як їм на душу ляже* [3, с. 153]. Див. **лягти / лягати на душу** чію, кого і без додатка. 2. Бути до вподоби; сподобатися комусь [8, с. 455–456]; *Не знаю, хто має більше рації в нашій ситуації* [3, с. 30]; *Однак досвідчена Ідея Іванівна усе-таки частково мала рацію* [3, с. 125]. Див. **мати рацію**. 1. Бути правим; правильно, слушно думати, говорити, діяти [8, с. 474]; *Тетяна Віталіївна-Фрідріхівна навіть уявити собі не могла, що в таку ніч можна скочити у гречку* [3, с. 109]. Див. **скакати (вскакувати) / скочити (вскочити), стрибати в гречку**. Зраджувати дружині (чоловікові); мати нешлюбні зв'язки [8, с. 813]; *Він – чорнявий, кучерявий, зі смолянисто-чорними вусами, стріляє очима в зал і запалює слабонервову частину публіки* [3, с. 59]. Див. **стріляти (стригти) / стрельнути (стригнути) очима (оком, рідко поглядом)** на кого, в кого і без додатка. 2. *перев. недок.* Кокетливо, грайливо позирати на кого-небудь [8, с. 868].

Як свідчить наше дослідження, багато дієслівних фразем створює синонімічні ряди та антонімічні пари. Функціонування фразеологічних синонімів *вилізти зі шкури / зі шкури пнутися, топити в лайні / обливати брудом, мати нюх / відчутти нюхом* та ін. зумовлюється потребою автора відтворити найтонші семантичні, емоційно-експресивні відтінки зображуваного. Антоніми на зразок *нюні розпустити – взяти себе в руки; мовчати як риба – молоти беліберду; піти в атаку – здати позиції* та ін. відтворюють контрастні зміни настроїв головних героїв під час виборчих перегонів.

Адвербіальні (прислівникові) фраземи, що вживаються в романі «Варфоломієва ніч» М. Гримич, вказують на:

1) спосіб чи інтенсивність виконання дії: – *Все буде зроблено в ажурі!* – запевнила Маруся Калитка... [3, с. 128]; – *Только не волнуйтесь, дорогая И. И. Все буде в ажурі!* Однак до ажурі не дійшло [3, с. 134]. Див. в [повному] ажурі. Так, як і повинно бути; гаразд, як слід [8, с. 13]; *Ви, любі мої друзі, вже скривилися, відчувши себе в шкурі нашого героя* [3, с. 18]. Див. у шкурі чий, кого. У такому становищі, як хто-небудь [8, с. 965]; *Уявивши, що і тепер йому доведеться з піною на губах доводити свою незмінність у наступному парламенті, йому стало так погано, як колись давно* [3, с. 42]. Див. з піною в роті (біля рота, на губах). *Гаряче, з великим запалом* [8, с. 641]; – *Варфоломійовичу, я ж із чистим серцем!* – сказав Колясик... [3, с. 148]. Див. від чистого серця; чистим серцем. Щиро, з добрим наміром [8, с. 800]; *Тож у нього на пиці чорним по білому було написано: «Це я зробив! Правда ж, класно?»* [3, с. 67]. Див. чорним по білому, з сл. написано, записано і т. ін. Цілком ясно, виразно, чітко, зрозуміло [8, с. 950]; *Молоді люди розповіли одне одному, як на духу, свій життєвий шлях* [3, с. 47]. Див. як (мов, ніби і т. ін.) на духу. Щиро, відверто, ні з чим не криючись (говорити, розповідати про щось комусь і т. ін.) [8, с. 276]; – *Тепер слово надається Миколі Миколайовичу Разіну, – як Пилип з конопель протарабанив він механічно* [3, с. 86]. Див. вискочити (вистрибнути) як Пилип з конопель. Недоречно, недоладно або невчасно сказати що-небудь чи виступити з чимсь [8, с. 104]; *Адже він його стільки разів ловив у власному саду і лупив його своїм солдатським ременем, як Сидорову козу* [3, с. 152]. Див. як Сидорову козу, з сл. бити, лупити, лупцювати, драти, чихвостити і т. ін. Дуже сильно, нещадно [8, с. 385]; *Любов, дорогі мої друзі, – це така штука, або, як каже народ, фігня, – що падає, як сніг на голову* [3, с. 41]. Див. як (мов, ніби і т. ін.) сніг (дощ) на голову [з ясного неба], з сл. звалюватися, з'являтися і т. ін. Зовсім несподівано, раптово [8, с. 837]; *Чоловіки стали, як укопані* [3, с. 111]. Див. як (мов, ніби і т. ін.) укопаний, з сл. стояти, ставати. Нерухомо, непорушно, застигши на місці [8, с. 913]; *Варфоломійович, мов побитий пес з піджатим хвостом, опинився на вулиці* [3, с. 122]. Див. як (мов, ніби і т. ін.) побитий (побита) собака (пес). Усвідомлюючи свою провину;

винувато [8, с. 838]; *Добре, що дядечко Гіві вже спав сном праведника, уткнувшись у пухкенькі волохаті ручки* [3, с. 106]. Див. **сном праведника (праведників, праведних і т. ін.)**, з сл. *спати*. Спокійно, міцно, безтурботно [8, с. 838];

2) причину чи мету дії: *Питання і справді цікаве, дорогі мої читачі: з якого дива звичайні люди стають політиками?* [3, с. 101]. Див. **з якого дива**. Чому, на якій підставі, з якої нагоди (причини)? [8, с. 234]; – *Ви чули, людоньки добрі, – Печеніг! З такою хвамилією ще й у депутати лізе! На сміх курям!* [3, с. 36]. Див. **курям (курці, людям) на сміх**. Щоб викликати глузування [8, с. 835]; *І чого йому раптом ні з того ні з сього забаглося стати депутатом?* [3, с. 143]. Див. **ні з того ні з сього (цього)**. Без будь-якої причини, без жодного приводу або несподівано, раптово, зненацька [8, с. 888];

3) місце або час дії: *І куди не кинь – усюди ви зустрінете ще й не такі дивацтва* [3, с. 13]. Див. **куди не кинь / не скинь (не глянеш, не окинеш і т. ін.) оком**. Кругом, скрізь, усюди [8, с. 372]; *Час від часу дзвонив телефон: «А правда, що Павло Іванович загинув в автокатастрофі?»* [3, с. 146]. Див. **час від часу; від (із) часу до часу**. Через певні інтервали, іноді, інколи [8, с. 944].

Іменні фраземи в досліджуваному романі М. Гримич складають нечисленну групу. Серед них виділяємо:

1) **іменникові**: – *Хоч одна жива душа поставилася до мене по-людськи!* [3, с. 134]. Див. **жива душа, заст. 1. Людина** [8, с. 281]; *Ця їхня дія – просто краплина в морі* [3, с. 153]; *Здається, на нього можна було б і не звертати уваги – адже це крапля в морі* [3, с. 104]. Див. **крапля (капля, краплина / т. ін.) в морі (в річці / т. ін.)**. Мізерна, незначна частина чогось великого, цілого [8, с. 394]; **мертві душі** «люди, які тільки формально числяться у списках виборців, але не беруть участі у виборах»: *Останнє є дуже важливим: найвіртуозніше виходить у партії влади на виборах ефект «мертвих душ»*. У цьому полягав головний козир і М. Разіна [3, с. 60]. Пор. **мертві душі**. Уживається на означення людей, які не мають високих життєвих ідеалів і не приносять суспільству ніякої користі [8, с. 284]; *Над «першою ластівкою» покепкують: ніхто не сприйме її всерйоз* [3, с. 145]. Див. **перша ластівка**. Початковий етап у появі кого-, чого-небудь [8, с. 417]; *Ця ластівка народилася на світ божий наступного дня, а точніше, наступної*

ночі [3, с. 53]. Див. **білий** (заст. **божий**) **світ**, нар-поет. 3. Життя [8, с. 782]; **Содом і Гоморра** «морально ница людина»: *Це – зрадник власного народу. Це – клоун. Це упир. Це збоченець. Це Содом і Гоморра. Це...* [3, с. 86]. Пор. **Содом і Гоморра**. 2. Крайня аморальність, розпуста, що панує де-небудь [8, с. 842].

2) **прикметникові** (ад'єктивні) фраземи: *Уявіть собі, мої безцінні читачі, набитий битком зал* [3, с. 61]. Див. **битком набитий** ким і без додатка. Переповнений [8, с. 518]; *Час від часу дзеленчав телефон, Варфоломійович підскакував до нього мов ошпарений і нервово обговорював різні новини* [3, с. 96]. Див. **як** (мов, ніби і т. ін.) **ошпарений** (обпарений, опарений) [окропом]. 1. Дуже збуджений, знервований, розгніваний [8, с. 601]; *Я ось стою перед вами – молодий і зелений – і думаю: ну хто я такий?* [3, с. 29]. Див. **молодий та зелений**, *жарт*. Який не був життєвого досвіду; недосвідчений, юний і т. ін. [8, с. 502].

Визначальними ознаками **вигуків** (інтер'єктивних) фразем, як уважають мовознавці, є «комунікативний характер (здатність передавати цілісне повідомлення, а не позначати окремі поняття); модельованість за зразками речень; емоційно-експресивне забарвлення, яке визначає обмеженість їх використання в різних стилях літературної мови і різних за колоритом проявах народного мовлення» [5, с. 13]. У романі «Варфоломієва ніч» такі фраземи використовуються переважно для передачі експресії мовлення: *Тільки дяді Борі не сподобалося. Ну й біс з ним. Він усе одно не голосуватиме* [3, с. 66]. Див. **біс** (**чорт, дідько**) **із ним**. Уживається для вираження примирення з чим-небудь, байдужості до когось, чогось [8, с. 31]; *Не подумайте, боронь Боже, що він був нещирим* [3, с. 30]. Див. **борони** (**боронь, сохрани, сохрани**) **Боже**, перев. з інфін. Уживається для вираження застереження від чого-небудь лихого, неприпустимого, небажаного [8, с. 46]; *Слава Богу, що хоч учора випадково надібав на Цветаєву* [3, с. 14]. Див. **Слава Богові** (**Богу, Господові**). 1. Добре, гаразд [8, с. 824]; *А щоб тебе трясця зі світу звела!* [3, с. 75]. Див. **щоб трясця взяла кого, лайл**. Уживається при висловленні недоброго побажання кому-небудь, прокльону, для вираження злості, досади тощо [8, с. 902].

У романі «Варфоломієва ніч» зовсім небагато фразем, що за структурою збігаються з предикативною одиницею: *Він з усієї сили тиснув на газ і крутив кермом так, що у молодих людей голова*

йшла обертом [3, с. 77]. Див. *голова [іде (ходить і т. ін.)] / [пішла (заходила і т. ін.)] обертом (кругом, ходором і т. ін.)* у ко-го, кому, чия і без додатка. 1. Кого-небудь охоплює такий стан, при якому все ніби хитається, перебуває в коловому русі [8, с. 181–182]; *Не зробиш шоу – гріш тобі ціна* [3, с. 40]. Див. *гріш (копійка) ціна [в базарний день] кому, чому*. Хто-небудь або що-небудь чимсь не задовольняє певних вимог; нічого не вартий, нікуди не годиться [8, с. 941]; *Ви розумієте, дорогі мої читачі, що запахло паленим* [3, с. 90]. Див. *пахне / запахло смаленим [вовком] (смаженим, гірчицею, тютюном)*. Загрожує кому-небудь або передбачається небезпека, загибель, неприємність, сварка чи бійка [8, с. 610]; *Лід рушив!* – подумав Павло Іванович, а вголос сказав: – *На нашому боці удача і симпатія виборців* [3, с. 72]. Див. *лід рушив*. З'явилися перші наслідки, досягнення у якійсь справі; подолано якусь перешкоду [8, с. 434].

Деякі фраземи виявляють емоційно-експресивне навантаження, зокрема жартівливе (*мати нюх, мати кебету, поперед батька в пекло, молодий та зелений*), зневажливе (*розпустити нюні*), лайливе (*щоб тряся зі світу звела*) та вульгарне (*котові під хвіст*). Крім того, авторка використовує і жаргонні фраземи *ловити кайф, молоти беліберду, запустити мульку*, які увиразнюють емоційну оцінку зображуваного.

У мові роману переважають загальнономовні фраземи з незначними вкрапленнями трансформованих одиниць із заміною та зрідка доповненням компонентів: *скидати з шахової дошки* (літ. *скидати з рахівниці*), *в'їстися в пам'ять* (літ. *в'їстися в мозок*), *зійти з дистанції* (літ. *зійти зі сцени (арени)*), *крутити хвосту коровам* (літ. *волам (бикам) хвосту крутити*), *не повести й бровою* (літ. *і вухом не повести*), *птаха нижчого* (літ. *низького*) *польоту, котові під хвіст* (літ. *собаці (псові, псу, кобилі) під хвіст*), *аж сльоза прошибла* (літ. *пройме*), *мов побитий пес з піджатим хвостом* (літ. *мов побитий пес*), *мов темна ніч* (літ. *мов ніч*) тощо. Фраземи *мертві душі* та *Содом і Гоморра* в досліджуваному контексті мають відмінне значення від їхніх загальнономовних відповідників. Крім того, М. Гримич майстерно трансформувала відому фразему *варфоломійська ніч* «жорстока розправа, масове знищення людей, кровопролиття», обігравши в назві роману ім'я по батькові одного з головних героїв (Фрідріха Варфоломійовича), який помер, не витримавши шалених виборчих перегонів.

Отже, виразною особливістю роману «Варфоломієва ніч» є активне використання авторкою різних лексико-граматичних типів фразем, що свідчить про її тонке мовне чуття, глибоке знання фраземіки української мови і відповідальне ставлення до відбору словесних засобів для реалізації творчого задуму.

Ідіюстиль М. Гримич потребує подальших наукових досліджень, що дасть можливість побачити самотність цієї непересічної письменниці в представленій нею вербально-естетичній картині світу, оцінити її внесок у систему художніх засобів, визначити загальні закономірності й провідні тенденції розвитку української мови на сучасному етапі.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. **Алефіренко М. Ф.** Теоретичні питання фразеології / М. Ф. Алефіренко. – Х.: Вища школа, 1987. – 134 с.
2. **Бондар М. В.** Активні лексико-семантичні процеси в мові художньої прози кінця ХХ – початку ХХІ століть: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / М. В. Бондар. – К., 2004. – 19 с.
3. **Гримич М.** Варфоломієва ніч: роман / М. Гримич. – Львів: Кальварія, 2002. – 160 с.
4. **Дегтярєва І. О.** Стилїстичний потенціал української постмодерністської прози: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / І. О. Дегтярєва. – К., 2009. – 24 с.
5. **Кузь Г. Т.** Вигукові фразеологізми української мови: етнолінгвістичний та функціональний аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / Г. Т. Кузь. – Івано-Франківськ, 2000. – 19 с.
6. **Пашковська Г. О.** Походження й семантичний розвиток українських дієслів та фразеологізмів на позначення процесів мовлення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / Г. О. Пашковська. – К., 2008. – 24 с.
7. **Ставицька Л.** Український жаргон: словник / Л. Ставицька. – К.: Критика, 2005. – 496 с.
8. **Фразеологічний словник** української мови: в 2 кн. / [уклад.: В. М. Білоноженко та ін.]. – [2-е вид.]. – К.: Наук. думка, 1999. – 984 с.

Надійшла до редколегії 07.02.2013

ВНУТРІШНЯ АНТИНОМІЧНІСТЬ ОБРАЗУ СЕРЦЯ ТА МОВНІ ЗАСОБИ ЇЇ ВИРАЖЕННЯ У ПОЕТИЧОМУ ДИСКУРСІ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША

Проаналізовано мовні засоби вираження внутрішньої антиномічності образу *серця* в поетичному дискурсі П. Куліша. Виявлено антиномічні смисли, які розвинулися у смисловій структурі словесного образу *серця* на різних рівнях його лінгвістичного представлення: предметно-чуттєвому, когнітивно-тезаурусному, словесно-знаковому.

Ключові слова: внутрішня антиномічність образу, мовний (словесний) образ, предметно-чуттєвий образ, антропоморфна метафора.

Проанализированы языковые средства выражения внутренней антиномичности образа *сердца* в поэтическом дискурсе П. Кулиша. Обнаружены антиномичные смыслы, которые развились в смысловой структуре словесного образа на разных уровнях его лингвистического представления: предметно-чувственном, когнитивно-тезаурусном, словесно-знаковом.

Ключевые слова: внутренняя антиномичность образа, языковой (словесный) образ, предметно-чувственный образ, антропоморфная метафора.

The language means of expression of the heart image internal contradiction in the poetic discourse of P. Kulish are analyzed in the article. Contradictory senses which has been developed in the semantic structure of verbal image on different levels of its linguistic presentation: sensory, cognitive, verbal are found out.

Keywords: internal contradiction of the image, language (verbal) image, sensory image, anthropomorphous metaphor.

Про антиномічність як внутрішнє джерело розвитку мови говорив ще В. фон Гумбольдт. У його концепції антиномії – це ті внутрішні суперечності, які лежать в основі мовних явищ і виявляють їх динамічний характер [2, с. 41–42].

Словесний образ певної реалії, що формується у свідомості мовця тривалий час, також не позбавлений внутрішніх антиномій, які призводять до появи в його структурі різних смислових центрів, що накладаються і перехрещуються, утворюючи складний семантичний простір. Не є винятком і мовний образ *серця*, який в українській лінгвокультурі займає важливе місце. Багато вчених (В. Кононенко, В. Храмова, І. Голубовська, Н. Брагінець), досліджуючи

найважливіші концепти національно-мовних картин світу, визнають образ *серця* одним із центральних у національній концептосфері.

У поетичному дискурсі Пантелеймона Куліша це один із улюблених слово-образів, який осмислюється щонайменше на трьох рівнях: *філософському* (у межах «філософії серця», представником якої був письменник); *літературно-психологічному* (як образ внутрішнього Я ліричного героя); *лінгвокультурному* (як архетип української лінгвокультури). Концепт «серце» у поезії П. Куліша вже був об'єктом аналізу у розвідці О. Коніка, де автор характеризує вербальні засоби його репрезентації в загальних рисах, не акцентуючи увагу на окремих аспектах словесно-образного моделювання. Одним із них є відображення в мовному образі *серця* в поезії П. Куліша внутрішньої антиномічності, якою позначений світогляд і самого письменника як складної мовної особистості.

Розглядаючи словесний образ як ментально-мовну категорію, що проходить декілька етапів формування (від першообразу-архетипу до ментально-мовної одиниці репрезентації лінгвокультурного досвіду), вважаємо за доцільне простежити, як внутрішня антиномічність позначилася на розвитку смислової структури слово-образу на різних рівнях його лінгвістичного представлення (предметно-чуттєвому, когнітивно-тезаурусному, словесно-знаковому), що становить мету цієї розвідки.

Предметно-чуттєвий образ у художній комунікації виступає «невербальним заголовком» [3, с. 190], що в мовній свідомості письменника вступає в асоціативні зв'язки з іншими образами і наповнюється новими смислами, трансформуючись у ментальний образ, а згодом набуває словесного оформлення в мовному образі. Оскільки чуттєвий образ як різновид ментального сучасні дослідники (зокрема, Ю. Караулов, В. Іващенко) пов'язують насамперед із п'ятьма основними відчуттями (зоровими, слуховими, нюховими, тактильними і смаковими), то вони здебільшого є емоційними стимулами для відповідних мовних образів. Так, різні емоції, асоціюючись із певними відчуттями, створюють окремі профілі образу *серця* в поетичній мові П. Куліша і відображають такі антиномії: **серце – внутрішній зір** (*Дай мені на тебе **серцем** Праведним дивитись* *Образом твоїм небесним Тільки веселитись!* (2, 134); *І з високості земні царства й язики, Мов з-під небес, умом і **серцем***

прозирає (1, 413); *Я Грицеву душу Своім серцем бачу* (3, 67) і **серце – внутрішній слух** (*Почули серцем, що не жарти, – Що се співає соловей Достойний тих щасливих дней* (4, 303); *Ми серцем чуєм вопль розлуки, Ми серцем чуєм серця глас* (4, 322); **серце – запах** (*Шкода, що серце запашне моє Не вмію вгору до тебе послати* (3, 327); *Мечтами взявся ум, а серце пахощами* (3, 559) і **серце – смак** (*Він знає серденька солодке трепетаннє І лине, огняний, велично, де мечі...* (3, 253); *Нехай кров Морозів З моєю зіллється; Звеселиться на тім світі гірке моє серце* (1, 278); *Як побачила старенька сльози ревні, тихі, Сповнилось гірке серденько Над все зле утіхи* (1, 103). Знаходимо також випадок переплітання різних синестетичних стимулів (слух, зір, нюх), що позначилося на утворенні у смисловій структурі словообразу такої антиномії: *Тільки тихим серцем чую Херувимські крила, Що на мене ніби з раю, Пахощами віють...* (2, 182).

Антиномічність у мовному образі *серця* поетичного дискурсу П. Куліша закладена ще на рівні архетипних першообразів, які лежать в основі його семантично-концептуального розгортання. Це насамперед архетипи Світло і Тінь, Добро і Зло, Вогонь і Вода, Життя і Смерть та інші. За допомогою першообразів Світла і Тіні П. Куліш моделює такі антиномічні профілі образу *серця*: **серце – світло, що освічує тайну слова**: *Моє серце за кохання Мені одплатило, Що дорогу мою темну Світлом освітило. Освітило – тайну слова Живого відкрило... Ой не дурно ж моє серце Жило і любило!* (3, 59); **серце – світило**: *Без серденька твого й ума Нас обіймала б довго тьма* (4, 344); **серце – світло, світило**: *...і тяжкую наругу Вона умом просвітленим познала І серцем над людьми, як божество, сіяла* (2, 28); **серце – сонце**: *В мене серце – мов те сонце: І сіяло і палало, Гарне в морі, у любові, І велике потопало* (3, 328); **серце – світло (спеціалізація: лампада)**: *Горить лампада ярко, аж палає, Неугасима жертва, дар любові, Що й турчинові душу просвіщає. Дає високі мислі й козакові... Се чисте серце так горить-сіяє У мороці глибокім суєвірства* (2, 129) і **серце – пекельна темрява**: *В драглінім серці ні закону, Ні честі й совісті нема Від молодощів та й до скону Панує там пекельна тьма Як яма 'д ями в пеклі глибша, Там темрява так знай густіша, Там світить каганець-олжа, І поти світ олживий сяє, Покіль безумно досягає Аж до свяченого ножа...* (2, 237); **серце – темрява**:

Папір же все, мовляв, терпить, Що в серці темрявім кипить... (4, 339); *Сей світ у темряві сердець жорстоких* (2: 22). Архетипи Добро і Зло також позначилися на розвитку внутрішньої антиномічності образу *серця* поезії П. Куліша, формуючи такі смисли у його структурі: **серце – вмістилище, оселя добра / серце – вмістилище зла**: *Культуро греко-християнська І слово древне голосне! Добро і зло тисячолітнє В серцях і розумах насліднє! Вас викликає з забуття Стривожена душа моя* (4: 371); *Зробіте селищем добра серця Крещеньєм істини од видумок обмийтесь...* (4, 473); *...на турків диких, Що не знають Бога в Тройці З Богоматір'ю й святими І в безмірному пороці Чтять олжу серцями злими* (2, 171); **серце – духовний простір, який людина може заповнювати добром (рай) чи злом (пекло)**: *Співає, нам серце трудне розважає, Що втратило рай: «Не втратив той раю. Кому я співаю Про сад і про гай...* (1, 497); **серце – рай**: *Ой серденько закритєє, Тихий раю, тихий раю! Ніхто тебе не нівечить, Бо не знає, бо не знає* (1, 268) і **серце – пекло (чудовисько, схоже на тварину)**: *І кожне чуло, як те серце безобразне Звір'яче виросло, що на Низу Содом з Гоморрою сидів, а на виду виразне Безпутство дихало, не впиняне стидом...* (4, 229); **серце – пекло**: *Ніколи, серденько, ніколи вже тобі Не бути космосом у всій моїй судьбі, – Ні вічним джерелом блаженства вже не бути, Ні пеклом, – ямою усіх надій отрути* (3, 580); *А сама я женихів своїх люблю – У серденьку, як у пеклі, потоплю. Горить-кипить гірке серденько моє... Ой усім вам, женишеньки, місце є!* (1, 321). Першообрази Вогню й Води, закладені в словесному образі *серця* поетичного дискурсу П. Куліша як стихійні начала внутрішнього світу людини, позначилися на утворенні таких антиномій у його смисловій структурі: **серце – ріка-кров**: *Чого, серце, ти сумуєш, Чого ниєш-заниваєш? Чи ти нове горе чуєш, Чи давнєє споминаєш? Ой хоть чую – не боюся: Я кривцею розіллюся, Розіллюсь по ріднім краю Од Есмани до Дунаю* (3, 52–53); *О, мовчи, страшений дзвоне! Збудиш хирне серце... Як проснеться – стрепенеться, Кров'ю розіллється* (2, 53); **жіноче серце – кров із душею**; *хвиля на морі, сколихана вітром: Як перш і по сей день з душею кров буяє, Мов хвиля на морі, що вітер пориває Жіноцьке серденько! Не зможеш ти забуть...* (3, 578) і **серце – вогонь**: *В праведному серці той огонь палає, Що палить у пеклі*

душі беззаконні (1, 268); *Чого палає серце дике? Кипить, бунтується, горить, І в серці горенько велике?* (1, 566); *Не вдержу в грудях серця огняного, Не вдержу в серці полом'я-палання!* (2, 71); *Но, що ховала все в сердечному огні, Здавалося воно ще тим дорожче їй* (3, 548); *Ой від жалю великого Розпалалось моє сердечко* (1, 319); *Тепер всі ті слова в душі в її озвались, І серце в полом'є, і розум обернули...* (2, 28); **серце – жар емоцій**: *До мене голову на лоно хилиш, Палкому серцю жаждиш прохолоди* (2, 69). Архетипи Життя і Смерті утворюють такий антиномічний профіль образу серця: **серце – arena бою життя і смерті**: *Я тільки крикну: не забудь мене! І жизнь із смертю знов у серці спорить* (3, 327).

Когнітивно-тезаурусний рівень представлення слово-образу передбачає виокремлення в ньому смислів, що сформувалися на основі базових концептів [1, с. 151], які також позначилися на розвитку антиномічних смислів у слово-образі серця поезії П. Куліша. Серед них можна виокремити такі смисли: **серце – поверхня** (*Ой, як я тебе не бачу, На серці печаль; А побачу твою вроду – Візьме серце жаль* (1, 307); *О, великий нам жаль І на серці печаль!* (1, 397); *Аж покіль, мов роса, небесная одрада, Спадала на серця по рідній стороні* (4, 240) і **серце – вмістилище** (*Ношу в душі печаль, почезли всі надії, Холодна в серденьку тече вже кров, не гріє* (1, 563); *На мене дихала любов, І гріла в чистім серці кров* (4, 375); *Оченьками в саме серце 'Дно 'дному загляньмо. Зазирнімо у серденько Тихе та глибоке, І в тім серці зрозуміймо Щастє превисоке* (4, 478); **серце – підвищення температури** (базовий концепт орієнтації: **угору**): *Розігріла старе серце Гарячая мова* (1, 284); *Від серця теплого тобі я посилаю Під сю хуртовину хуртовинні слова* (3, 308); *Ой нехай мої надії Будуть мої діти: У серденьку гарячому Любо їх носити* (1, 349) і **серце – зниження температури** (базовий концепт орієнтації: **униз**): *О! Як же холодно у серці одинокім, Що радости мої печалями взялись!* (3, 305); *І холодне в грудях серце Гріє кров гаряча, І завзятість оживає У душі козача* (2, 66).

На мовному рівні, де слово-образ серця представлено метафорами та символами, найбільш продуктивними у створенні його внутрішніх антиномічних профілів є антропоморфна [7, с. 229] і реіморфна [4, с. 229] метафори, перша з яких характеризує серце як внутрішню людину, а друга – як певну річ. У межах

антропоморфної метафори можна виокремити такі антиномічні смисли в образі *серця*: **серце здатне говорити** (*Чого, серце, ти сумуєш, Чого ниєш-заниваєш? Чи ти нове горе чуєш, Чи давнєє споминаєш? «Ой хоть чую – не боюся: Я кривцею розіллюся...»* (3, 52–53); *Усмішка часто в нас виявлює глибоко Затаєну в душі ненависть або страх, Мені зітханне дай, дай мову серця – око, Що затуманиться негадано в сльозах* (3, 296); *Такі слова, чудні, мов споминки пророчі, Із серця у в обох живим ключем лились* (1, 462) / **нездатне говорити**: *І в бездумі засну на лебединій шиї, А в серденьку німім німий не засне жаль* (3, 305); *Прийми ж сей дар від серця мовчазного, Від сховища, тупим умам недоступного* (4, 468); **серце розумне, здатне думати** (*Старосвітська кров шляхетська В ветхих жилах врила, І попа противні думки З серця викликала* (2, 42) / **нерозумне**: *Дає народові у тьмі гріхів порядок Не розум, а сердець безрозумних буянне, Над королями пап лукавих пануванне* (1, 509); **серце тихе** (*В тобі з душею понялась урода І з серцем тихим – розуму свобода...* (1, 498) / **серце дике** (*Ні дикі слуги їх, мов серце в козака, Не поробили нам такого зла й руїни...* (1, 415); *Мов гайдамака з пуці, визирає Та в серці дикому ховає правду, Останню голих бідолах одраду* (3, 221); **серце чисте** (*Та дивом сим, як ми серед грязі земної У серці чистому ніде не дивувавсь* (1, 467); *Сього великого пророка із пророків Носив я змалку в серці чистім, тихім* (2, 31) / **серце гріховне** (*Панує в їх серці себелюбю гріх: Бо гублять байдужно людей ради втіх* (1, 450).

У межах реіморфної метафори простежуються такі антиномії: **серце тверде, кам'яне** (*Чи з-тиха схлипуєш, чи дрібні сльози рониш Про кам'яні серця, про темряву й обман?* (4, 285); *А тільки Русь окаменіла: У камінь серце перейшло, Що доблесне колись було* (4, 297) / **серце м'яке, крихке** (*Та не ся, ще гірша думка Мені серце крушить, Кров самумом і гаркуром Без сушила сушить* (2, 80); *А серце м'якне, мов той віск у воскобійні, Забувши про замки, про всі на світі скрині* (3, 559); **серце музичний інструмент** (*Таких пекельних нот не чули люде, Які на серці в тебе звірство брало* (1, 393); *Церковний гімн Дамаскина, Пророча на сердечній лірі В Сквороди мого струна...* (4, 364) / **частина музичного інструмента**: *І в серці у його нові озвались струни, І дух новий в його душі проснувся* (2, 27); *Може, чиє ще не спідлене серце Важко заб'ється, до серця озветься, Як на бандурі струна до струни* (1, 381).

Знаходимо також приклад складної метафори, побудованої на антитезі, яка відображає такі антиномічні смисли в образі *серця*: **серце – вогонь і серце – холод негативних емоцій**: *В праведному серці той огонь палає, Що палить у пеклі душі беззаконні; В мученому серці холод побиває Рожевії квіти, пишні, благовонні, Що гинуть без сліду, що, мов сон, зникають, Оставивши в серці болі невимовні* (1, 268).

Отже, усі три рівні моделювання мовного образу *серця* в поетичному дискурсі П. Куліша позначено внутрішньою антиномічністю, що говорить про високу динаміку розвитку і широту його семантичного простору. Перспективу дослідження вбачаємо у спробі простежити, чи проявляється антиномічний характер у формуванні смислів слово-образу *серця* поезії П. Куліша на комунікативно-прагматичному рівні, де він вступає у синтагматичні зв'язки з іншими образами.

ДЖЕРЕЛА

1. **Куліш П. О.** Твори: в 2 т. / П. О. Куліш; [упоряд. і примітки Є. К. Нахліка]. – К.: Наук. думка, 1994. – Т. 1: Прозові твори. Поетичні твори. Переспіви та переклади. – 752 с.
2. **Куліш П. О.** Твори: в 2 т. / П. О. Куліш; [упоряд. і примітки Є. К. Нахліка]. – К.: Наук. думка, 1994. – Т. 2: Поеми. Драматичні твори. – 768 с.
3. **Куліш П. О.** Твори: в 2 т. / П. О. Куліш; [упоряд. М. Л. Гончарук]. – К.: Дніпро, 1989. – Т. 1: Поезія. – 654 с.
4. **Куліш П. О.** Твори: в 2 т. / П. О. Куліш. – К., 1994. – Т. 1: Поезії епічні і ліричні. Пізніші поезії. – 559 с.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. **Белєхова Л. І.** Словесний поетичний образ в історико-типологічній перспективі: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі американської поезії) / Л. І. Белєхова. – Херсон: Айлант, 2002. – 368 с.
2. **Гумбольдт В. фон.** Избранные труды по языкознанию / В. фон Гумбольдт. – М., 1984. – 396 с.
3. **Караулов Ю. Н.** Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М.: Наука, 1987. – 262 с.
4. **Ясіновська О. В.** Метафоричні образи концепта *ΦΘΟΝΟΣ* у книгах Нового Завіту / О. В. Ясіновська // Наукові записки: Сер. «Філологічна». – Острог: Вид-во Національного ун-ту «Острозька академія». – 2012. – Вип. 29. – С. 228–230.

Надійшла до редколегії 12.02.2013

**ФОНЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
СЕРЕДНЬОПОЛІСЬКИХ ГОВІРОК
У ПОВІСТІ ВОЛОДИМИРА ДАНИЛЕНКА
«СОНЕЧКО МОЄ, ЧОРНЕ Й ВОЛОХАТЕ»**

У тексті повісті Володимира Даниленка «Сонечко моє, чорне й волохате» простежено фонетичні особливості середньополіських говірок, а саме: специфіку рефлексії давніх і позиційні варіанти сучасних голосних фонем; відмінності у вживанні приголосних фонем; комбінаторні звукові зміни тощо.

Ключові слова: діалект, середньополіський діалект, діалектизм, голосні фонем, приголосні фонем, комбінаторні звукові зміни.

В тексті повісті Володимира Даниленка «Сонечко моє, чорне й волохате» проаналізовані фонетичні особливості середньополіських говірок, а саме: специфіка рефлексії давніх і позиційні варіанти сучасних голосних фонем; відмінності у вживанні приголосних фонем; комбінаторні звукові зміни тощо.

Ключевые слова: диалект, среднеполесский диалект, диалектизм, гласные фонемы, согласные фонемы, комбинаторные звуковые изменения.

On the basis of the novel «My sun is black and hairy» by Volodymyr Danylenko phonetic features of the Middle-Polissyan patois have been analyzed. A special attention has been paid to the peculiarities of the reflection of old phenomena as well as positional variants of modern vowels, differences in the usage of consonants, combinability sound changes etc.

Keywords: dialect, Middle-Polissyan patois, dialect words, vowels, consonants, combinability sound changes.

Авторитетні дослідники Полісся М. В. Никончук [5, с. 3] та В. М. Мойсієнко [3, с. 87] підкреслювали, що поліські лінгвальні елементи донедавна (принаймні до початку 90-х рр. ХХ ст.) практично не були представлені в українській літературі. На матеріалі творів Лесі Українки чи Уласа Самчука, подібно також Федора Одрача, Миколи Олійника, Петра Маха та інших авторів, які писали про Полісся, можна було говорити хіба що про спорадичне використання окремих північноукраїнських лексем чи словоформ.

На цьому тлі особливої уваги заслуговують спроби письменників, публіцистів, громадських діячів кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст. піднести говірку поліщуків до рівня літературної мови.

З кінця 80-х – початку 90-х рр. ХХ ст. газетні, журнальні та Інтернет-видання Польщі започаткували численні публікації художніх, публіцистичних творів українською підляською говіркою. Так званою «пудляською мовою» в Польщі й досі видають художні й навіть окремі науково-популярні книги, створюють сайти і сторінки у всесвітній мережі тощо.

Вихідцями з Берестейщини у 1988 р. Білорусі було створено громадсько-культурне об'єднання «Полісьсе», яке 1989 р. на основі українських берестейсько-пінських говірок започаткувало газету «Збудінне». На сторінках цього видання не тільки видруковано чимало публіцистичних і художніх текстів та перекладів місцевою українською говіркою, але й проголошено намір створити західнополіську літературну мікрмову – так звану «їтвјежу володу». Проблеми кодифікації цієї мови розглядала навіть «Їтвјежа штудіжно-прахтыцька конфырээнция», що відбулася в Пінську у квітні 1990 р. і збрала більше 70 вчених із тодішнього СРСР. Щоправда, уже в незалежній Білорусі так званий «їтвезький» рух невдовзі затих, не знайшовши особливої підтримки як від поліщуків, так і від влади. У 1994 р. перестала виходити газета «Збудінне».

Із початку 90-х рр. ХХ ст. інтерес письменників до поліської говірки яскраво виявився в Україні. Певну роль тут зіграла постмодерністська тенденція до підкреслення творчої індивідуальності. У зв'язку з цим елементи північноукраїнських говорів активно використовували у своїх творах Микола Никончук (у поезії), Володимир Дрозд (у романі «Листя землі»), Валерій Шевчук (у книзі повістей «Жінка-змія», у повісті «Місяцева Зозулька з Ластів'ячого Гнізда») та ін.

Заслуговують на увагу й новітні спроби «олітературнення» поліської говірки чільними представниками сучасної прози – Володимиром Лисом (2011 р. вийшов роман «Століття Якова») та Володимиром Даниленком (повість «Сонечко моє, чорне й волохате» побачила світ у 2012 р.)

В інтерв'ю на сайті «ЛітАкцент» Володимир Даниленко, пояснюючи причини використання колоритної середньополіської говірки

в повісті «Сонечко моє, чорне й волохате», підкреслив, що «художня проза завжди тяжіє до освоєння нових лінгвістичних зон, не заялжених від частого вживання», й у зв'язку з цим повторив висновок авторитетних діалектологів: «Поліський діалект не освоєний українською літературою» [1].

Письменник зауважив, що північноукраїнську говірку він засвоїв ще в дитинстві від своїх діда й баби, а в художній творчості вирішив удатися до поліського діалекту, бо «він пластичний, комічний, образний, свіжий, на ньому ще тремтить реліктова роса, не потолочена ногами» [1].

Мета дослідження – простежити фонетичні особливості середньополіських говірок у повісті В. Даниленка «Сонечко моє, чорне й волохате».

Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких завдань: а) визначити корпус використаних В. Даниленком діалектних явищ фонетичного рівня; б) систематизувати засвідчені в тексті середньополіські елементи й прокоментувати їх щодо походження; в) простежити специфіку використання письменником елементів середньополіської говірки; г) з'ясувати функції діалектизмів у повісті.

Північноукраїнські лінгвальні явища Володимир Даниленко використовує винятково в мовленні однієї з героїнь – баби Павці з віддаленого села Личмани на Овруччині. Найбільш докладно й точно в повісті передано північноукраїнські лінгвальні явища фонетичного рівня.

Відомо, що одна з суттєвих фонетичних ознак середньополіських говірок – наявність специфічного закритого монофтонга [ô] на місці давнього наголошеного *о в новоутворених закритих складах [6, с. 581]. Можливо, саме цю рису відбиває В. Даниленко через написання літери о в цій позиції: *мой* [2, с. 13], *твой* [2, с. 62], *вон* [2, с. 60, 62], *кот* [2, с. 61, 63], *только* [2, с. 61, 62], *скільки*, *столько*, *ножка* [2, с. 60], *потом*, *слончику* [2, с. 63], *больше* [2, с. 64] тощо.

У ненаголошеній позиції згідно з фонетичною особливістю поліських говірок [4, с. 155] відбито збереження *о в новозакритих складах: *Роздва*, *зобрала* [2, с. 60], *меж голлем*, *под льод*, *повчаркі* [2, с. 62], *одорвать*, *пойду* [2, с. 63] та ін.

Кількома прикладами В. Даниленко відбиває рефлексію давнього *e, яка в поліських говорах залежить від наголосу, а в наголошеній позиції – від характеру колишнього редукованого голосного в наступному складі.

Якщо в наступному складі був редукований переднього ряду *ь, то в наголошеному новозакритому складі використано літеру *є*, що, можливо, відбиває закритий монофтонг [ê] [6, с. 581]: *п'єч* [2, с. 62], подібно також у прийменникові *меж*, пор.: *меж голлем* [с. 62]. У випадках, коли в наступному складі стояв редукований заднього ряду *ь, на місці давнього *e під наголосом простежено написання *о*, що, можливо, відповідає монофтонгові [ô]: *жонка, жонку* [2, с. 63], *прібьог* [2, с. 62], *льод* [с. 62] та ін. У ненаголошеній позиції в закритому складі відбито збереження *e: *защєнку* [2, с. 62].

В аналізованому художньому тексті простежено і специфіку рефлексії в правобережнополіському діалекті давнього *ě. Відомо, що в наголошеній позиції відповідно до *ě в говірках цього ареалу представлено закрите [ê], а в позиції без наголосу – [e] [6, с. 581]. Обидва рефлексії *ě – і наголошений, і ненаголошений – В. Даниленко передає літерою *є*, пор. у наголошеній позиції: *пєвень* [2, с. 12], *тобє* [2, с. 60, 61, 64], *манє* ‘мені’ [2, с. 60, 64], *подевса, ехат, сусєдку, на сєдалі, єв, з'єла, поєхала* [2, с. 60], *сєдела, прієде, чолов'єк, залєз, дєд, всє, менє, горєлки* [2, с. 62], *дєвка, тебє* ‘тобі’, *грєх, наєлас, нєвєсткою* [2, с. 63] тощо, у ненаголошеній позиції: *у вашой хатє, в дорозє, рєшіла* [2, с. 60], *єсі* [2, с. 61], *на болотє* [2, с. 62], *дєвкі, од сєм'ї* [2, с. 63], *з дєвками, в кацавєєчцє* [2, с. 64] та ін.

Великою кількістю прикладів В. Даниленко ілюструє специфічний розвиток у говірках Правобережного Полісся праслов'янських голосних *у та *і. Відомо, що, на відміну від літературної мови та більшості українських діалектів, у говірках середньополіського ареалу давні *у та *і збіглися не у звукові [и], а в [і] [6, с. 581]. Саме це явище ілюструє написання літери *і* як відповідно до етимологічного *у: *ті* ‘ти’ [2, с. 12], *ві* ‘ви’, *віграє* [2, с. 13], *куді, вірос* [2, с. 60], *мішєй* [2, с. 61], *віорав, мокрій, віпіла* [2, с. 62], *укрілас* [2, с. 63], у тому числі в колишніх сполуках *гы, *кы, *хы: *квочки* [2, с. 12], *трохі, столькі* [2, с. 60], *толькі* [2, с. 61], *Козловскі, повчаркі* [2, с. 62], *дєвкі, вертіхвосткі, кінє, горєлки, до подушкі* [2, с. 63], *житкі* [2, с. 64], так і у великій кількості словоформ на

місці давнього *i: *прічепівса* [2, с. 12], *жісці, розходівса, чі, дума-лі* [2, с. 13], *дівісса, бачів, іменіни, булі, женіцца, колі, наснівса, случілос, попросіла, кабанчіка, зачініт, куніца, гостінцьов, дівіс, прівезла, бачіш, коптіла, свіняча, украли, решіла* [2, с. 60], *жівецца, ловіт, есі, спіш* [2, с. 61], *втоміласа, прієде, лазіт, обходіт, му-сіш, зіму, робіла, жівій, просіш, учісса, хуліганіш, коліс ‘колись’*, *вчівса, ніколі, влазів, на вішню, мусів, провалівса, прібьог, жабу-рінне, посаділа, застудівса, поміріліс, сваріліс* [с. 62], *подівіс, кру-тіш, квасіла, зробіт, напілас, з вамі, постелі, слончіку, притуліла, сваріца* [2, с. 63], *чужіх, з дєвкамі, ходіш* [2, с. 64] тощо.

Із поліських рефлексів давнього *ε в аналізованому тексті від-бито два, а саме: монофтонг [а] після твердого приголосного, пор.: *патнацят* ‘п’ятнадцять’ [2, с. 60], а також звук [е] після консонан-та [й] як результату ствердіння губного, пор.: *на пам’єт* [2, с. 63].

Із позиційних варіантів сучасних голосних фонем кількома прикладами представлено обниження й розширення артикуляції ненаголошеного [е] до [а]: *прічепівса* ‘причепився’ [2, с. 12], *манє* ‘мені’, *на манє* ‘на мене’ [2, с. 60], *очепіс* ‘відчепися’ [2, с. 62].

Приголосні у правобережнополіських говірках можуть ви-ступати в м’яких чи пом’якшених варіантах перед [е], в основному зберігаючи в цій позиції свою історичну м’якість або демон-струючи результат вторинного пом’якшення, як у випадку, на-приклад, із задньоязиковими. Подібне явище передає й В. Дани-ленко: *нема, в мене, хлопец, Женік* [2, с. 13], *це ‘це’* [2, с. 13, 60], *се ‘т. с.’* [2, с. 60], *не бачів, з села, вже, у тебе, де, сунєца, буде, курей, нашкрєбла, грошей, прівезла, невжелі* [2, с. 60], *добре, жі-вецца, не треба, мішей* [2, с. 61], *дєс, хочєш, свєкор, перед, не вла-зів, шє, вже, яке* [2, с. 62], *перед сметаною, вертіхвосткі, кіне, невесткою, постелі* [2, с. 63], *больше* [2, с. 64] тощо.

М’якість чи пом’якшення приголосних у багатьох випадках підкреслено також перед рефлексом давнього *ě (незалежно від місця наголосу): *пєвень* [2, с. 12], *тобє* [2, с. 60, 61, 64], *манє* ‘мені’ [2, с. 60, 64], *подєвса, сусєдку, на сєдалі, у вашой хатє, в дорозє, реші-ла* [2, с. 60], *сєдела, залєз, дєд, все, мене, горєлкі, на болотє* [2, с. 62], *дєвка, тебє* ‘тобі’, *грєх, невесткою, дєвкі, од сєм’ї* [2, с. 63] тощо.

Історична м’якість приголосних у говірках Середнього Полісся збережена перед [і], що постало як рефлекс давнього *i, пор. фік-сацію цього явища В. Даниленком: *дівісса, бачів, іменіни, булі,*

женіцца, коли, наснівса, случіло, попросіла, кабанчіка, зачініт, куніца, гостінцьов, дівіс, привезла, бачіш, коптіла, свіняча, укралі, рєшіла [2, с. 60], *втоміласа, прієде, лазіт, обходіт, мусіш, зіму, робіла, жівий, просіш, учісса, хуліганіш, коліс ‘колісь’, вчівса, ні-колі, влазів, на вішню, мусів, провалівса, прібьог, посаділа, засту-дівса, поміріліс, сваріліс* [2, с. 62] тощо.

М'якшення приголосних, і задньоязикових зокрема, у говірках окресленого ареалу відбулося також перед [i], що вживане відповідно до давнього *у. Це явище В. Даниленко передає такими словоформами: *ті ‘ти’, квочки* [2, с. 12], *ві ‘ви’, віграє* [2, с. 13], *куді, вірос, трохі, столькі* [2, с. 60], *мішеї, толькі* [2, с. 61], *віо-рав, мокрій, віпіла, Козловскі, повчаркі* [2, с. 62], *укрілас, дєвкі, вертіхвосткі, кінє, горелкі, до подушкі, якій ‘який’* [2, с. 63] тощо.

Відомо, що в поліських говірках у деяких фонетичних позиціях відбулося ствердіння свистячих приголосних. Письменник це явище зберігає в таких випадках: а) у постфіксах зворотних дієслів: *прічачівса, розходівса* [2, с. 13], *дівісса, женіцца, подевса, сунєца, наснівса, случіло, дівіс, здаєц* [2, с. 60], *жівєцца* [2, с. 61], *очапіс, втоміласа, кланяєсса, учісса, вчівса, провалівса, спужавса, застудівса, поміріліс, сваріліс* [2, с. 62], *подівіс, жалуваца, напілас, укрілас* [2, с. 63], *нє сваріца, товкса* [2, с. 64] тощо; б) у частці -сь неозначених займенників та прислівників: *шос* [2, с. 60], *дєс, коліс* [2, с. 62], *якомус* [2, с. 63], *дєс* [2, с. 64]; в) у кінці основ іменників на зразок *хлопєц* [2, с. 13], *куніца* [2, с. 60]; г) у прикметниковому суфіксі -ськ(ий): *Козловскі* [2, с. 62]; г) у структурі числівників на зразок *патнадцат* [2, с. 60]. В інфінітиві, формі 2 особи множини наказового способу та 3 особи однини теперішнього часу зворотних дієслів, окрім того, зрідка простежено стягнення стверділої свистячої африкати, як-от: *жалуваца, схвотографіруваца* [2, с. 63], *нє сваріца* [2, с. 64], *сунєца* [2, с. 60]. У випадку вставного слова *здаєц ‘здається’* [2, с. 60], пор.: *Нє, здаєц, ондього* [2, с. 60], засвідчено ще й редуцію кінцевого голосного [а] в ненаголошеній позиції.

Характерне для поліських говорів ствердіння в певних позиціях вібранта передає звукова структура іменника *радно* [2, с. 63].

Дослідники середньополіських говірок зауважували, що депалаталізація губних приголосних перед монофтонгами [ê], [i] як рефlekсами давніх голосних *е та *ě може супроводжуватися

розвитком додаткової артикуляції – звука [й] [4, с. 83]. Саме це явище в аналізованому тексті фіксують лексеми *досв'їта* [2, с. 60], *чолов'єк, н'єч* [2, с. 62].

Перед рефлексом *ɛ > [a] простежено звичайне ствердіння історично м'якого губного: *патнадцат* [2, с. 60], тоді як перед *ɛ > [e] – депалаталізація з розвитком додаткового звука [й]: *на пам'єт* [2, с. 63]. Словоформи *патнадцат* [2, с. 60], *на пам'єт* [2, с. 63] передають, окрім того, ствердіння кінцевого передньоязикового [т'].

Відсутність у фонетичній системі багатьох поліських говірок звука [ф] демонструє словоформа *схвотографіруваца* [2, с. 63], де представлено розвиток [ф] > [хв]. Явище втрати кінцевого [й] у формах чоловічого роду прикметників та родових займенників засвідчене, наприклад, у сегменті *таки здорови жирни кот* [2, с. 61].

Відсутність протези представлено в іменникові *ухо* [2, с. 63], афери́зу – у словоформах *слончику* ‘ослінчику’ [2, с. 63], *Ліксандер* [2, с. 62], апокопу – у випадках *нє тре'* [2, с. 64], *тре' єхат, мо'* [2, с. 60].

Деякі відмінності в уживанні приголосних звуків зумовлені комбінаторними фонетичними модифікаціями у структурі загальноживаних лексем. Наприклад, прогресивну суміжну дисиміляцію за способом творення у групі [вй] > [вл'] можна вбачати в іменникові *здоровля* [2, с. 60]. Унаслідок регресивної суміжної асиміляції за глухістю і способом творення [дч] > [тч] > [ч:] та подальшого стягнення подовженої шиплячої афrikати склалася звукова структура дієслова *очаніс* ‘відчепися’ [2, с. 62], шляхом прогресивної суміжної асиміляції за способом творення та стягнення подовженого шиплячого [шч] > [ш:] > [ш] – займенник і сполучник *шо* [с. 60, 62], сполучник *шоб* [2, с. 62], прислівник *ше* [2, с. 62], *ше* [2, с. 63].

Отже, В. Даниленко в повісті «Сонечко моє, чорне й волохате» передав найвиразніші фонетичні особливості середньополіських говірок, а саме: специфіку рефlekсації давніх голосних фонем; деякі відмінності в навантаженості приголосних фонем, зокрема м'яких та пом'якшених варіантів; окремі комбінаторні звукові зміни тощо.

Поліські елементи Володимир Даниленко використовує винятково в мовленні однієї з героїнь – баби Павці, яка приїхала з Полісся, щоб дати настанови синові не залишати сім'ю, як-от:

«*Ти ж подівіс, Женік, яка в тебе жонка гарна, а ти крутиш хвостом, як кот перед сметаною, – нахромилла виделкою помідора баба Павця. – А це ти сама ціє помідорі kwasіла?.. Бо ціє дєвкі до добра не доведут. Там такіє вертіхвосткі, шо толькі хочут од сем'ї одорват. А потом кінє да ше й винуватим зробіт, – заплямкала помідором баба Павця*» [2, с. 63]. Говірка бабусі не просто відтворює лінгвальний колорит Житомирського Полісся. У повісті винятково через діалоги створено образ цієї героїні, передано її характер, що можна вважати цікавим і вдалим художнім експериментом автора.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. **Даниленко В.** Письменник у політиці часто поводитьсья, як корова на льоду [Електронний ресурс] / В. Даниленко. – Режим доступу: <http://www.litakcent.com/>
2. **Даниленко В.** Тіні в маєтку Тарновських: повісті / В. Даниленко. – К.: Піраміда, 2012. – 180 с.
3. **Мойсієнко В. М.** Звідки родом дядько Лев? / В. М. Мойсієнко // Вісник Житомирського державного педагогічного університету ім. І. Франка. – 2001. – № 7. – С. 87–88.
4. **Мойсієнко В. М.** Фонетична система українських поліських говірок у XVI–XVII ст.: монографія / В. М. Мойсієнко. – Житомир: Вид-во Житомирського державного педагогічного ун-ту, 2006. – 448 с.
5. **Никончук М. В.** Зворини: поезії / М. В. Никончук. – Житомир, 1992. – 95 с.
6. **Никончук М. В.** Середньополіський говір / М. В. Никончук // Українська мова: енциклопедія / [редкол.: Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін.]. – [2-е вид., випр. і доп.]. – К.: Укр. енцикл., 2004. – С. 581.

Надійшла до редколегії 29.01.2013

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Баньої Вероніка Федорівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри суспільних дисциплін та української мови Закарпатського державного університету.

Коло наукових інтересів: українська мікротопонімія.

Гурко Олена Василівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців Дніпропетровського національного університету ім. Олеся Гончара.

Коло наукових інтересів: лексикологія та термінологія.

Гоца Еріка Дюлівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Ужгородського національного університету.

Коло наукових інтересів: діалектологія, лінгвостилістика.

Козіна Юлія Василівна – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри української філології та методики викладання Республіканського вищого навчального закладу «Кримський гуманітарний університет» (м. Ялта).

Коло наукових інтересів: історична морфологія, історія граматичної категорії істота/неістота.

Корольова Валерія Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Дніпропетровського національного університету ім. Олеся Гончара.

Коло наукових інтересів: мовотворчість українських поетів, сучасна українська літературна мова.

Коцюба Надія Йосипівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри публічного адміністрування та іноземних мов Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президенті України.

Коло наукових інтересів: культура ділового мовлення, термінологія, прикладне мовознавство.

Кравчук Людмила Вікторівна – старший лаборант кафедри історії та культури України Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського.

Коло наукових інтересів: лексикологія української мови.

Лобачова Ірина Миколаївна – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри теорії і практики початкової освіти Донбаського державного педагогічного університету.

Коло наукових інтересів: системні відношення у словниковому складі української мови.

Медведєва Тетяна Миколаївна – здобувач кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського.

Коло наукових інтересів: інолексеми в публіцистичному дискурсі сучасної української мови.

Монахова Тетяна Василівна – кандидат філологічних наук, докторант кафедри української мови Національного університету «Києво-Могилянська академія».

Коло наукових інтересів: лінгвістика тексту, риторика, когнітивна лінгвістика, корпусна лінгвістика, лексикологія.

Новак Діана Володимирівна – аспірантка кафедри загального, германського та слов'янського мовознавства Донбаського державного педагогічного університету.

Коло наукових інтересів: лінгвістична історіографія.

Пискач Ольга Дмитрівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Ужгородського національного університету.

Коло наукових інтересів: діалектологія, етнолінгвістика, історія мови, лінгвостилістика.

Попова Ірина Степанівна – доктор філологічних наук, професор кафедри української мови Дніпропетровського національного університету ім. Олеся Гончара.

Коло наукових інтересів: теоретичний синтаксис.

Решетняк Олена Олександрівна – старший викладач кафедри української мови та літератури Донбаського державного педагогічного університету.

Коло наукових інтересів: символіка онімів-біблізмів у національній мовній картині світу.

Семотюк Оксана Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри мовознавства Івано-Франківського національного медичного університету.

Коло наукових інтересів: структурно-семантичний та комунікативний синтаксис.

Харківська Олеся Василівна – аспірантка кафедри української мови Ужгородського національного університету.

Коло наукових інтересів: діалектний словотвір, говори Закарпаття.

Швидка Надія Валентинівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури Донбаського державного педагогічного університету.

Коло наукових інтересів: біблійна архетипна символіка в українськомовній вербалізації світу.

Щепанська Христина Андріївна – аспірантка кафедри української мови Львівського національного університету ім. Івана Франка.

Коло наукових інтересів: когнітивні та лінгвокультурні аспекти дослідження лексичних одиниць.

Яворський Андрій Юрійович – аспірант кафедри історії та культури української мови Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки.

Коло наукових інтересів: мовна культура періодичних видань, поліські говори, мова художньої літератури і публіцистики.

ЗМІСТ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАГАЛЬНОГО МОВОЗНАВСТВА

- Козіна Ю. В.*
ЗНАХІДНИЙ-РОДОВИЙ ЯК ОСНОВНИЙ ЗАСІБ МАРКУВАННЯ
НАЗВ ІСТОТ (ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ) 3
- Коцюба Н. Й.*
ОФІЦІЙНО-ДІЛОВИЙ ТЕКСТ ЯК ОБ'ЄКТ
СИСТЕМНО-СТРУКТУРНОГО АНАЛІЗУ 11
- Новак Д. В.*
ІСТОРІЯ ПОХОДЖЕННЯ ІМЕННИХ ПОВНИХ ВІДМІНЮВАНИХ
ФОРМ ПРИКМЕТНИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ 19
- Попова І. С.*
ПРО ДЕФІНІЦІЮ СИНТАКСИЧНОГО ЗВ'ЯЗКУ
(ЕНЦИКЛОПЕДИЧНІ ТА СПЕЦІАЛЬНІ ДОВІДКОВІ ВИДАННЯ) 31
- Семотюк О.В.*
ТИПИ ВІДНОШЕНЬ МІЖ ОСНОВНИМ І ВСТАВЛЕНИМ
ТЕКСТОМ 40

ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

- Гурко О. В.*
ДЕТЕРМІНОЛОГІЗАЦІЯ ЛЕКСИКИ ГРАФІЧНОГО ДИЗАЙНУ 49
- Лобачова І. М.*
ФУНКЦІОНУВАННЯ СИНОНІМІЧНИХ ПАР ДІЄСЛІВ
У ПЕРЕКЛАДАХ БІБЛІЇ І. ОГІЄНКА ТА І. ХОМЕНКА..... 57
- Медведєва Т.М.*
ІНОЛЕКСЕМИ ЯК ОДИН ІЗ ЧИННИКІВ СТАНОВЛЕННЯ
ЛЕКСИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ..... 66
- Монахова Т. В.*
ПОСТМОДЕРНІСТСЬКИЙ КІТЧ У ЛІНГВІСТИЦІ..... 74
- Решетняк О. О.*
ДО ПИТАННЯ СЕМАНТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ БІБЛІІЗМІВ
ІЗ ТОПОНІМОМ *ВАВИЛОН* 82
- Швидка Н. В.*
СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ БІБЛІЙНОГО
ФРАЗЕОЛОГІЗМУ *СОДОМ І ГОМОРРА* 91

ДІАЛЕКТОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Баньої В. Ф.

ЗАКАРПАТСЬКІ МІКРОТОПОНІМИ БАСЕЙНУ РІЧКИ УЖА
З АТРИБУТИВНИМИ КОМПОНЕНТАМИ АПЕЛЯТИВНОГО
ПОХОДЖЕННЯ 99

Харьківська О. В.

СУФІКСАЛЬНИЙ СЛОВОТВІР ІМЕННИКІВ В УКРАЇНСЬКИХ
ГОВІРКАХ ЗАКАРПАТТЯ 112

МОВА ПУБЛІЦИСТИЧНОГО Й ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ

Гоца Е. Д.

ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ ЕКСПРЕСИВНОСТІ
ПОЕТИЧНОЇ ЗБІРКИ І. СВІТЛИЧНОГО
«У МЕНЕ – ТІЛЬКИ СЛОВО» 121

Корольова В. В.

СУЧАСНА ПОЕТИЧНА ГРАФІКА 129

Кравчук Л. В.

ОКАЗІОНАЛІЗМИ-ІНОЛЕКСЕМИ В ТЕКСТАХ МАС-МЕДІА
ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ 137

Пискач О. Д.

СЕМАНТИКО-ГРАМАТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФРАЗЕМ
У РОМАНІ МАРИНИ ГРИМИЧ «ВАРФОЛОМІЄВА НІЧ» 145

Щепанська Х. А.

ВНУТРІШНЯ АНТИНОМІЧНІСТЬ ОБРАЗУ СЕРЦЯ ТА МОВНІ
ЗАСОБИ ЇЇ ВИРАЖЕННЯ У ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ
ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША 157

Яворський А. Ю.

ФОНЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СЕРЕДНЬОПОЛІСЬКИХ
ГОВІРОК У ПОВІСТІ ВОЛОДИМИРА ДАНИЛЕНКА
«СОНЕЧКО МОЄ, ЧОРНЕ Й ВОЛОХАТЕ» 164

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ 172

Наукове видання

ДОСЛІДЖЕННЯ
З ЛЕКСИКОЛОГІЇ І ГРАМАТИКИ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Випуск 13

*Збірник наукових праць
за редакцією д-ра філол. наук, проф.
А. М. Поповського*

Українською, російською та англійською мовами

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 12209-1000Р від 21.12.2006

Відповідальний за випуск *К. О. Біла*
Оригінал-макет *М. Г. Єнішко*
Коректор *І. П. Мамчич*
Технічний редактор *О. Є. Капуш*

Підп. до друку 28.06.2013. Формат 60x84¹/₁₆.
Ум. друк. арк. 9,21. Тираж 100 пр. Зам. № 0613-2/1.

Видавець та виготовлювач СПД Біла К. О.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК № 3618 від 06.11.2009

Надруковано на поліграфічній базі видавця Білої К. О.

Поштова адреса: Україна, 49087,
м. Дніпропетровськ, п/в 87, а/с 4402
тел. +38 (067) 972-90-71